

GESCHIEDENIS
VAN
DE GEMEENTEN

DER
PROVINCIE OOST-VLAANDEREN,

DOOR
Frans de Potter en Jan Broeckaert.

Eerste reeks. — Arrondissement Gent.

VIJFDE DEEL.

**Mercelbeke, Merendre, Moerbeke, Moortzele, Munte, Nazareth,
Nevele.**

GENT,
DRUKKERIJ C. ANNOOT-BRAECKMAN, KOORNMARKT.

1864-1870.

NAZARETH.

I.

BESCHRIJVING VAN HET DORP. — De gemeente Nazareth, gelegen op 16 kilometers ten zuidwesten van Gent, tusschen de Schelde en de Leie, was, vóór de wijk Pinte er in 1868 van afgescheiden werd (1), eene der uitgestrektste van de provincie. Zij had 5,460 hectaren oppervlakte (2), nagenoeg het 86° deel van het grondgebied van Oost-Vlaanderen, en heeft er thans nog 2,853. De tabel, voorkomende in het laatste tienjaarlijksch vertoog over den toestand van het land, plaatst haar op 50° 57' 36" poolshoogte en 1° 15' 44" ten oosten der middaglijn van Parijs. Haar kerkdorpel ligt 11 meters 2 centimeters boven de lage Zee te Oostende. Zij grenst ten noorden aan de gemeenten Deurle en Pinte, ten oosten aan Zeevergem, Eeke en Asper, ten zuiden aan Ouwegem, Huise en Kruishouthem, ten westen aan Kruishouthem, Petegem en Astene.

Als hoofdplaats eens rechterlijken kantons schuilen onder haar

---

(1) Tot afzonderlijke gemeente ingericht bij de wet van 2 Juni 1868. — Zie onze monographie van *Pinte*.

(2) SANDERUS spreekt van 3,080 morgen.

gebied de gemeenten Asper, Deurle, Eeke, Pinte, St.-Martens-Laathem, Zeevergem en Zwijnaarde. Zij is daarbij ook de hoofdplaats van een militiekanton, waartoe de opgenoemde gemeenten behooren, en bevat de volgende voorname wijken en gehuchten : *Boterhoek, Dorpsplaats, Kallemoeie, Oud-Klein Nazareth, Netenshoek, Turkijen, Warande* en *Zwartegat* (1).

Wij kunnen, tegenstrijdig aan de meeste onzer etymologen, niet aannemen, dat dit dorp zijnen naam aan een beeld der Moedermaagd, hier, volgens de legende, aan eenen boom gevonden, zou te danken hebben. Volgens ons is die beteekenis in de uitzonderlijk slechte gesteldheid der gemeente (in vroegeren tijd) te zoeken, en ging het denkbeeld van de armoede haars bodems in de taal en haren naam over. Inderdaad, het is zeer eenvoudig, dat eene onaanzienlijke, armoedige plaats door derzelve bewoners of die van bloeiender, daaromtrent gelegene gemeenten, bestempeld werd met den naam van *Nazareth*, die, in eenen tijd van diep geloof en godsvrucht, en juist als er de eerste christene bidplaats werd opgericht, het treffendste zinnebeeld van naaktheid, armoede en behoefte kon geacht worden (2).

---

(1) Oude plaatsnamen :

1430. *Buerlee, Galghenstic, 's Gravenstrate, Haverstede, Loeve, Muencmeersch, Musschenbrouc, cleenen Mulaert, Nedren buelc, ter Plancken, Vertrunenstrate, Waterleede, Wielkinsbosch, Woestine, Zwaenkine.*

(Zie verder, de namen der middeleeuwsche hofsteden).

1500. *'s Graven eedt.*

1600. *Hooghen Everaert, Nobelsbulck, stede ter Kercken, te Strepe, twee Ghemeten, Tram.*

1626. *Baghinebosschelken, Baghynenbulck, Claterbosch, cleen Bulcxken, Caperken, grooten Bulck, grooten Kielbulck, 't groot Kielstuck, den grooten Slynghere, de groote Swaene, de groote Bræecke, Jooskensland, Kellinckstuck, de Nederdempels (bosch), Pauwelsbulcxken, den Roovere, Sieckemansstræet, het Slyngherken, Willemshouck, Witten Vyver (land en bosch).*

1773. *Berckbosch, Grauwkauter, Lyfrockbosch, Nieuwenbosch, Sleutel van 't goedt, Slockbosch, Stijne, Werfbosch, Zetelbosch.*

(2) Drie andere plaatsen in België voeren den naam dezer gemeente. De eerste maakt deel van het Henegouwsche dorp Andreelues; de tweede is eene wijk van het Luiksche stadje Herve, en de derde een afhangsel der stad Lier.

Er zijn weinig gemeenten, oorspronkelijk zoo dor en woest als deze, en waar de landbouwer meer geduld en krachten heeft moeten bijzetten, om den grond tot vruchtbaarheid te dwingen. Haar vlakke bodem, een der van natuur onvruchtbaarste der provincie, bestaat uit eenen mageren, drogen en zandigen grond, door eenige waterloopen van gering belang bevochtigd, en niettemin was een goed deel der gemeente reeds in de XIVe eeuw, en misschien nog vroeger, door den landbouw ingenomen. Ten bewijze hiervan strekke het groot getal pachthoeven te dezer plaats, waarvan de openbare archieven, en inzonderheid de *Jaarregisters* der stad Gent, die kostelijke bronnen voor de kennis der oude topographie, zoo van landelijke gemeenten als van Vlaanderens hoofdstad, melding maken.

Onder deze pachthoeven droeg de oudst ons bekende den naam van 't *goed ter Galeien*. Deze hofstede, welke tegenwoordig den heere baron Hippoliet della Faille toebehoort, besloeg aanvankelijk eene oppervlakte van 54 bunder, en werd in 1591 aan Willem Diederix voor de som van 2 pond groote in het jaar verhuurd. In 1414 werd zij opnieuw, ditmaal aan Wulfaert Heervijns, en den 5 Januari 1421 aan denzelfde voor 3 pond 2 schellingen groote tournois 's jaars verpacht. De hieronder medegedeelde huurakte, onder meer dan één opzicht merkwaardig, doordien zij ons terzelfder tijd den eenvoudigen stijl onzer voorouders voor oog en stelt⁽¹⁾, geeft ons te kennen, dat de hier

---

(1) « Kenlic zy, etc., dat Wulfaert Heervijns, commen es, etc., kende dat hy met zekeren voorwaerden heeft ghenomen in loyalen pachte jeghen Symoene van der Eecken, ontfangher in den name ende over joncheer Heinrick van Rotselaere, heere van der Roost, ende vrouwe Katheline Sersanders, ziere wettelike ghezelnede, haerlieder goed dat men eedt 't *goed ter Galeiden*, ghelegghen in de prochie van Nasaret, groot ii ende dertich bundre lettelt min of meer, voor den termijn van neghen jaren lanc duerende. . . . omme de somme van drie ponden ii s. gr. torn. siaers. Ende daerenboven moet de voors. pachtere ghelden ende weeren elcx jaers te sijnen coste al den commer ende cheyns, die uut den voorn. goede gaet, sijnen termijn gheduerende, sonder sijns meesters cost. . . . Voert moet de vors. pachter elcx jaers delven up tgoed tsgoede profijte ende te sinen coste ii s. gr. waerts delfweercx,

bedoelde pacht voor het alsdan reeds meest gebruikelijke tijdvak van negen jaren aangegaan werd, en de bepaalde som in tweemaal, te Kerstavond en te St.-Jansmidzomer, moest gekweten worden. Evenals in de verder te ontleden huurkontrakten wordt de wijze, hoe de landen bij 't eindigen der pacht moesten verzorgd worden, er bijzonder in voorgeschreven. Koorn en haver waren de bijzonderste vruchten van den landbouwer. Om een bunder wel te mesten werden niet min dan 56 voeren mest vereischt, waarvan elk de waarde van 2 grooten had. Geen mest hoegenaamd mocht door den pachter verkocht, maar alles tot verbetering van de landen aangewend worden, een punt, dat door sommige pachters hedendaags maar al te zeer, vooral, wanneer er quaestie is eene hoeve te moeten verlaten, uit het oog verloren wordt.

Eene hofstede van minder belang, doch die later eene der grootste van de gemeente werd, was de dusgenoemde *stede ten Steene*. Wij vinden ze voor de eerste maal vermeld in eene pachtakte van den jare 1392, toen zij slechts 5 bunder groot was, en haar jaarlijksche pachtprijs 15 penningen groote het bunder bedroeg. Onder die grootte was een half bunder uitpacht (1). De bescheeden

---

ende de vors. pachter sal up tvorn. goed hauwen alrande haut, daer haecx ende haumes over gheloopen heeft, ende elc te sinen tijde. Ende an dupgaende hout en mach hy niet hauwen. Ende de husinghen up tgoed staende, uutghe-steken de schuere, behoiren den pachter toe, ende macher sijnen wille mede doen. Ende de vorn. pachter moet dit goed laten ten hende van sijnen pachte besaedt ende ghewonnen, also hijt vant tsinen ancommene, te wetene iiii bundre besaedt met wintercoerne in braken ende ghemest met zes en dertich voeder mes up dbundre, ende v bundre besaedt met evenen; daerof sal deen bundre wesen boonsaedt, ende nemeer besaetheden en mach de pachter up tgoed laten ten hende van sijnen vors. termijne. Ende voert moet de vors. pachter laten te Meye ten afscheedene van sinen vors. pachte int hof onder in messe ende in oerten, so verre dat men niet messen mach, vier bundre ende een half lants, up elc bundre xxxvi voeder mes, elc voeder waert sijnde ii gr. . . . Dit heeft de vorn. pachter ghelooft ende versekert up hem ende al tsine. Actum iiii Januari anno XXI. » (*Jaarregister der stad Gent, 1420-1422, bl. 30.*)

(1) « Kenlic sy, etc., dat Jan Dierkin, wonende te Walbrouc, commen es, etc., kende ende lijde dat hij in pachte ghenomen heeft jehghens Simoen Impine ende jofv. Margarite, sijnen wive, huerlieder goed ende stede, die men

ontbreken ons over dit goed gedurende de twee volgende eeuwen, doch in 1645, luidens eene notariëele akte van dit jaar, had het eene uitgestrektheid van 73 bundre 217 roeden, en beliep de pacht som tot niet min dan 100 pond groote. De grond der omwalde hofstede alleen besloeg 596 roeden; er waren 8 gemeten 179 roeden weiland en meersch, en ongeveer 25 gemeten bosch. Al 't overige was zaailand. Men zal zich over de waarde van het huis, der schuren en andere gebouwen een gedacht kunnen maken, wanneer men weet, dat deze in 1647 te zamen 452 pond 3 schellingen 6 grooten geprezen werden.

Het *goed ter Biezen*, ook reeds in de XIVe eeuw bekend, was toen 28 bundre groot. De hieronder medegedeelde pachtvoorwaarde⁽¹⁾ behelst, dat dit goed, waartoe een meersch, te Astene, aan de Leie, behoorde, voor negen jaren, mits 55 schilden 's jaars,

---

heet *ten Steene*, liggende in de prochie van Nasareth, groot v bundre lands lettel min ofte meer, van welcke vijf bundre soo haud Pieter de Sutter een half bundre in pachte van Simoen ende sijnen wijve vors., waer af de vors. Jane Dierkine bliven in pachte de vier ende een alf bundre ofte daeromtrent, ende dit om eene somme van vijftien penninghen gr. tsjaers elc bundre. . . . Desen xxi Maert IIIe twee ende tnegenthich. » (*Jaarregister*, 1392, bl. 39.)

(1) « Kenlic sy, etc., dat Jan van Hoedevelde comen es voer schepenen van der Keure in Ghend, kende ende lijde dat hy heeft ghegheven ende gheeft in zekeren voerwaerde ende loyalen pachte Willeme Michiels, zijn *goed te Nasaret*, acht ende twintich bundre groot ende een alf, lettel min ofte meer, ende drie vierendeel meersche, liggende in Astine meersch. . . . eenen zekeren termijn van neghen jaren lanc duerende. . . . omme eene somme van drie ende vijftich scilden tsjaers auts ghelts. . . . ende Willem vors. vant besaet vier bundre evenen in roche stoppelen ende in mesrechte; item noch vant Willem vors. elf ghemeten ende seven ende tachtich roeden met coerne in brake ende wel ghemest, ghelic sinen ghebueren, ende dese voorscreven besaeyen moet Willem vors. laeten ghelijc dat hier voorscreven staet, ende Jan van Hoedevelde heeft gheleent Willeme vorn. drie pond gr. in Vlaemschen nobelen, ende die sal Willem betalen binnen den achtersten ses jaren, elcx tsjaers tien sceele gr. den nobel over neghen sceelen gr. of aud. in avenant. Item moet Willem vors. onderhouden binnen den jare drie ende neghentich dat ghetidich es van hauwene up tgoet, ende voert so moet Willem vors. hauwen met tidighen hauwe also verre alst Jan ghehauwen hadde eer Willem annewam, ende alwaert een jaer houdere onbegrepen, ende dat daer aex ende haumes over ghelooopen heeft. . . . Actum die xviii Februarij anno XIIIe drie ende neghentich. » (*Jaarregister*, 1393, bl. 41 v°.)

betaalbaar bij half jaar, te Kerstavond en te half Mei, verhuurd werd. De pachter was gehouden de landen, bij 't uitgaan van zijne pacht, juist zóo over te leveren, gelijk hij ze van zijnen voorganger overgenomen had, te weten : vier bunder haver in roggestoppels « ende in mesrechte » en elf gemeten 87 roeden koorn, « wel ghemest ghelic sinen ghebueren, » dit is te zeggen, zoo het eenen goeden zorgvuldigen landbouwer betaamt. Om hem de middelen te geven zijne boerderij in orde te brengen, leende de eigenaar hem drie pond groote, die de pachter slechts de zes laatste jaren, bij zesde gedeelten, moest terugkeeren.

In 1440 werd het goed ter Biezen voor de som van 4 pond 10 schellingen groote in huur gegeven (1). De voorwaarde van dit jaar houdt in, wanneer en welke soort van houtgewas met bijl en snoeimes gekapt mocht worden, namelijk de wilgeplanten na drie, de eikeboomen na vijf jaren. Bij 't afgaan van den pachter moesten op het goed 4 bunder 53 roeden winterkoorn, en evenveel haver, bevonden worden, waarvoor den pachter eene voorop bepaalde vergoeding toegezegd was. Voorts zien wij uit de akte, dat de eigenaar aan den bebouwer zijns gronds ditmaal de som van 4 pond groote in leen gaf, welke eerst met de achtste jaarlijksche betaling terug moest gegeven worden (2).

Ook uit de pachtvoorwaarde van het *goed 's Riken*, eene hofstede van 60 tot 70 bunder, en uit meer andere akten der *Jaarregisters* blijkt, dat men toen ook aanzienlijke hofsteden huren kon, zonder bemiddeld te zijn. De pacht werd hier aangegaan, niet voor negen, maar voor zeven jaren, en de huraar ontving, te gelijk met het hof, al wat er noodig was aan staldieren om de exploitatie te beginnen : 2 paarden, 4 kocien, 4 kalvers, eenen wagen, ploeg en harnassuur, 18 hoenders, en boven dit alles nog 2 pond 16 schellingen 6 deniers groote in gereed geld. Met zulk stelsel was het ieder, die de vereischte bedrevenheid, moed en ondernemingsgeest bezat, mogelijk, ook zonder eigene

---

(1 en 2) *Jaarregister* van 1410-1412, bl. 57.

geldmiddelen, een aanzienlijk landbouwer te worden. Dezelfde pachtvoorwaarde maakt ons voorts bekend met eene omstandigheid, waaruit op te maken is, dat vele begoede lieden van die dagen zich het houden van paarden en wagen ontzeiden, en, als zij een uitstapje naar den buiten doen wilden, zich met het gerij van eenen hunner pachters behielpen. Ook deze bepaling was te dien tijde geene uitzondering, doch er werd duidelijk aangestipt dat zulks geenszins in den oogst- noch zaaitijd mocht plaats grijpen. De eigenaar behield aan zich de nederkamer « metten mantele, » den zolder, de sponde en den stal, met recht van ongestoorden in- en uitgang ten hove, alsook de helft der bate van het duivenhok, en van het fruit, dat op den boomgaard wassen zou, en hetwelk de pachter hem te zijnen huize, te Gent, brengen moest. Het was mede eene voorwaarde, dat de pachter alle jaren de boomen op den boomgaard tot den wortel ontdekken en daarna weder aanvullen moest, en dat er in den boomgaard gezaaid noch geploegd mocht worden. Eindelijk werd er bepaald, dat, indien 't hof door 's pachters schuld, of die zijner vrouw, kinderen of dienstlieden, afbrandde, de pachter alles te zijnen koste, zonder vergoeding, te herstellen had (1).

---

(1) « Kenlic sy, etc., dat Willem van der Loeve commen es, etc., kende ende lijde dat hy heeft ghenomen in loyalen pachte ende met zekeren voerwaerden jeghen Janne van den Hoeghenhuus, tgoed, dat men heet *sRiken*. . . . in de prochie van Nazaret ende van Astine, groet sijnde tusschen den sestich ende de seventich bunneren, eenen termijn van zeven jaren lanc duerende. . . . ende dit omme eene sekere somme van zeven lib. twalef scell. grot., zes steepe botren, drie hondert houts, Doynssche taille, te watre ghelevert, ende onder alf hondert eyeren sjars. . . . Ende de pachte sal thout up dit goed staende overhouden met ghetideghen houwe ende elc te sinen tijde, evenverre datter aecx ende houmes overgheloepen heeft. Ende an thupgaende hout en heeft hij gheen recht. Voert sal de pachte elcx jaers leveren twee hondert stroes, ten husinghen te ghereke te houdene, ende hy moet stoppen de weeghen, die sijne beesten breken sullen, ende gheschiede an de husinghen eeneghe scade van brande bi den toedoene van den pachte of in tocoison van hem, of bi roukeloosheden van sinen mesnieden, die scade soude die pachte Janne vors. moeten betalen ende uprechten bi prisé van goeden lieden van den ghebueren, die sy an beeden sijden d' toe kieser souden. Voert sal de pachte dit goed houden van banloken, van waterlaten, ende dat daeraen cleeft. . . . sonder

Op 't einde der XVe eeuw had dit goed slechts nog eene grootte van 36 bunder, en werd het toen tegen de jaarlijksche som van 12 pond groote en 16 steenen boter verpacht (1).

Het *Jaarregister* van 1460 maakt ons bekend, dat Jan Sergeant, kuiper van stiel, en Mathijs van den Berghe het hun toebehoorende *goed te Sturtewaghens*, een bedrijf van slechts 4 bunder 33 roeden, voor negen jaren, mits 4 pond 10 schellingen groote en 12 Tiensche kazen, verhuurden.

Wil men weten wat eene hofstede van een twintigtal bunder, te Nazareth, toen waard was? Openen wij 't register der Gentsche schepenen, en wij zullen er in aantreffen dat Margareta sMeets, weduwe van Andries Vlaminx, in 1410 het haar toebehoorende derde deel in de helft der hofstede ten *tween goeden*, 24 bunder groot, voor 7 pond groot, dus nagenoeg twee pond groote het bunder, verkocht (2).

Jans cost, het en ware offer beken quamen te delvene, dat Jan van dien delvenne in scaden stoede. . . . Voert es voerwaerde dat de pachtere up dachterste jaer van sinen pachte al dat up 't goed wassen sal, in tgoet sal moeten bringhen, ende al tstroee ende mes sal de pachtere in thof laten tsinen afscheedene, ende tstroee ende mes, dat hy int hof vant tsinen ancommene. Ende de pachtere en sal dit goed niet moghen veransaden, ende hij sal al twinnende lant van desen goede maken plouchginghe binnen sinen pachte. Dies saelt Jan doen roden daers noet es. Voert heeft de pachtere van Janne vors. ontfaien in prise : eerst twee paerde, ghepriest twee lib. vier s. grot., vier coyen achten dertich s. grot., vier calveren twee scell. grot. Item in waghene, ploughen ende harnassche dertien scell. zes d. grot., ende xviii hoendre onghepriest. Item in gheleenden ghelde twee lib. sestien scell. zes d^r gr., comt de somme zeven lib. viertien s. grot., welke prise de vors. pachtere betalen sal ten afscheedene van sinen pachte, ter weerden dat hij ontfaien heeft. Ende also vele plecken van besaethede als de pachtere up dit goed vant sijnen ancommene, so moet hire up laten tsinen afscheedene. . . . Voert sal de pachtere elcx jaers hebben een kerel laken van Janne vors. Ende de pachter sal Janne ende sijn gheselschip eenwarf siars halen ende weder thuus bringhen van den goede met sijnen waghene ende perden, alst Jannne ghelieven sal. Ende van de baten van den duufhuse sal Jan de heelt hebben ende de pachtere dander heelt, dies sal de pachtere de duven voeden ende coernen. Voert behout Jan vors. te hemwart de nedercamere metten mantele, den solre daer boven, ende de sponde tsinen aysemente. . . . Actum sexta die Februari anno XIII° decimo. »

(*Jaarregister*, 1410-12, bl. 55.)

(1) *Jaarregister* van 1499-1501, bl. 57v.

(2) *Jaarregister* van 1410-1412, bl. 33.

Van eenen gansch anderen inhoud dan de voormelde is de pachtakte van het *goed der Augustijnen*. De dezer geestelijke gemeenschap te Nazareth toebehoorende hofstede, onder land, meersch, bosch, etting en heide ongeveer 28 bunder groot, werd den 23 Mei 1414 aan Jan Boye en zijne twee zonen voor den duur van gansch hun leven in « loyalen lijfpachte » gegeven. Ongeminderd de jaarlijksche huursom van 28 pond par., dus een pond par. het bunder, moesten de pachters de op het goed drukkende lasten betalen, te weten : 36 schelen par. aan den baljuw van Deinze, over negen bunder land, door het klooster van het hospitaal van Rijsel gehouden, 6 schelen par. aan de kerk van Astene, en 6 schelen aan den watergraaf. De pachtsom moest in twee gelijke deelen, e St.-Jansmidzomer en te Kerstavond, of ten langste binnen de veertien nachten daarna, gekweten, en daartoe geen ander dan goed gangbaar geld gebezigd worden. Het werd den pachters tegestaan, zooveel hout te kappen als ter herstelling van het timmerwerk op 't goed noodig was, doch daarentegen moesten zij alle jaren, te hunnen koste, 25 eiken plantsoenen panten. Eindelijk werd bepaald, dat, voor den gevalle de twee znen van Jan Boyens « ontstorven ofte « ontwilderden, » hij wee andere zijner kinderen in hunne plaats stellen mocht (1).

---

(1) « Kenlijke zy, enz., dat beder Loy Jacobs, als prior van den convente van den Augustinen in Gher, broedere Jan de Kersmaker, onderprior, broeder Lievin Storm, procureur, broeder Jan van Biervliet als costre over ende in de naeme van den gemeenen convente van den Augustinen in Ghend, sijn comen voer scenez, enz., kenden ende liden dat sy hebben ghegheven in loyalen lijfpachtomme nutschap, orbore ende profijit van den vorn. ghemeenene convente, haieder goed, ghelegghen in de prochie van Nazareth, groot sijnde ontrent ht ende twintich bunre, lettelt min of meer, onder lant, mersch, bosch, ettinge ende heet, alsoet Symoen Alact te besittene plach, sonder ander leveringe, met allen den huusinghen ende catheylen diere op ghestaen ende ghehen sijn, ten live van Jane Boye s Jans, van Eecke, ende Willeme ende deverde, alle beede sijne kinderen, omme hemlieden te ghebrukene haerlie leven lanc ghedurende ende den lancsten levende van hem drien gheel beldende ende gheelen pacht ghevende, ende dit omme eene sekere somme vaht ende twintich ponden parisis tsiaers....

Het oud goed der Augustijnen bestaat nog. De woning is heel en gansch in den bouwtrant der pastorij. 't Is eene boerderij met vijf paarden, eigendom van de burgerlijke Godshuizen van Gent, die in deze gemeente eene groote uitgestrektheid gronds bezitten.

Het goed te Groeningen, tegenwoordig eene hofstede met twee paarden, in 't begin dezer eeuw zekeren De Bock, van Asper, toebehoorende, en thans 't eigendom van den heer Van der Stichelen, olieslager te Nazareth, had in 1416, de eerste maal dat wij het hebben aangetroffen, eene uitgestrektheid van 26 tot 27 bunder, en werd den 22 Mei diens jaars aan Olivier van der Leyen, voor het tijdvak van negen jaren, mits tien pond groote 's jaars, in pacht gegeven (1). Onder de voorwaarden merken wij

---

ende dit boven allen comere, diere jaerlîx utegaet, dats te wetene den bailliu van Donse, van dat men houdt van den hospitale van Rijsssele ontrent neghen bunre xxxvi scele par., ende der kercken van Astene ses scele par. ende den watergrave ses scele par. van ontrent acht bunre cedts. . . . ende Jan vors. heeft beloofd dit vors. goed te besitteren ende te bewaerene, of te doen bewonene ende altoes te beterne ende niet te aergheren, ende hem es gheconsenteert dat hy sal moghen nemen van den vors. goede also vele opgaende houts, als hem behouven sal op 't vors. goal te betemmerne, ende niet meer, ende over dit so heeft de vors. Jan beboft op 't vors. goed te doen settene xxv eekins plantsoens elcx jaere, acht jaer lanc duerende, ten cante ten meesten proeffijte, ende voert so es voerwaerde, wiert dat Jane sijne vors. twee kinderen ontstorven ofte ontwilderden, dat hy twee andere van sijnen kinderen stellen mach in die stede, ende so wanneer dat Jan ende beede sijne kinderen sullen sijn ghevaeren van live ter doot, soo sal 't voorn. couvent hant slaen aen haerlieder vors. goed, alsoet sy dan vinden sullen met allen den cattheylen, diere dan op wesen sullen, hertvast ende naghelvest. . . . Actum xxiii die Maji anno XIII° XIII.

(Jaarregister van 1414-1416, bl. 73.)

(1) « Kenlic zy dat Olivier van der Leyen ommen es, kende ende lijde dat hy ghenomen heeft in zekeren hueringhen, vorwaerde ende loyalen pachte jeghen Ghelloyt den Amman, Janssone, Ghiselbrechte den Vos ende Joesse van den Hoetene, haerlieder goet gheheeten te Groeningen, alsoet ghestaen ende gheleghen es, de grootte van dien onbegrepen, gheleghen in de prochie van Nazareth ende daer ontrent. . . . mette husinghen ende ghelaghen der toebehoorende, ende dit eenen termin van neghen jaeren lanc duerende. . . . elcx jaers omme tien ponden groten. . . . Ende de pachter sal de husinghe up tgoet staende houden te ghereke redelic ende tmelic van vorsten ende hoerenboeme, ende de weggen ende drevē die ghelike, het en waere dat an den huse ghebrec waere van. . . . groete temmerwercke ende platen, die soudē

op, dat de aftredende pachter, volgens eene vroeger aangegane verbintenis, « up 't goed sculdich es te latene... achte bunre, « besaet met rogghe, ende tien bunre met evene, wel ende « lovelic bedricht ende ghewinne, ghelijc den ghebuere, ende « voert sesse bunre brake. » Dezelfde vruchtverdeeling moest door den aankomenden pachter in acht genomen worden, « ende liete hy 't argher, dat soude hy oprechten; liete hy « 't beter, daerof soude hem sijn meester instaan ende oprechten « alsoet behooren sal. »

Het *goed ten Grooten Hove* is ons eerst bekend door eene oorkonde van den jare 1407. In 1448 werd het door den toenmaligen eigenaar, Oste de Grutcre, voor 11 pond grootte, 2 mud haver en 20 steenen boter verhuurd, en in 1462 voor dezelfde hoeveelheid *in natura* en 11 pond grootte. Hoe groot dit hof alsdan was, zouden wij niet kunnen opgeven, daar de pachtakte er stilzwijgend over is, doch in het begin der verledene eeuw had het, vinden wij,

---

hem sijn meesters moeten doen maken zonder zijne cost, ende de pachters sal weeren ende ghelden al den comer ende cheins, uten voorn. goede jaerlijcx gaende uten hake ende uten pachten die ghelike ende tgoet daerof, ende sijn meesters verhoeden van scaden, onghemindert van der principalen pachte also Jan Danins voeren ghedaen heeft. Ende voort sal de pachter rumen de beeke van haute, van gravene, garsse ende lissche, ende daertoe van banloken, straetscauwinghe ende waterloopene, sonder sire meesters cost, ende al dat op tgoed wassen sal, moet hi er up weder vertheeren doen; ende hy sal hebben ghetidighen hou van al den houte, up tgoed staende daer aex ende houmes over gheloopen heeft, elc te zijnen tijde binnen zijnen voorn. termine, sonder an tupgaende hout yet te commene, ende daden 's pachters meesters an den huuse yet te meere of decken, daerof soude de pachter de stoffe daertoe dienende, halen binnen der prochie vorn., ende voeren ten wercke alsoet behoeren sal, sonder den cost van zijne vors. meesters. Item es Jan Danins de pachter, die tgoed nu besit, up tgoed sculdich te latene alsoet blijft by eene copie dier af es uten scepenen boucken, achte bunre besaet met rogghe ende thien bunre met evene, wel ende lovelic bedricht ende ghewinne, ghelijc den ghebuere, ende voort sesse bunre brake gheschiffelt, dewelcke besaethede ende brake Olivier aenverden sal ende also laten ten afceedene van zinen pachte, ende liete hijt argher, dat soude de pachter uprechten; liete hijt beter, daerof soude hem sijn meester instaan ende oprechten alsoet behoeren sal. . . . Actum xxii May a^o XVI. »

(*Jaarregister van 1416-1418*, bl. 118 v°.)

onder land, meersch en bosch, 64 bunder uitgestrektheid, zoodat het zijne benaming van *grooten hove* wel verdiende.

De pachtakte van het *goed te Axel* is niet eene der minst belangrijke uit dat verwijderd tijdvak (1). Wij nemen er als eene bijzonderheid uit over, dat de pachter, bij iedere betaling, recht had op vier ellen laken, juist zooveel als de pachter van *het goed ter Meren* genoot, en welke stoffe eene waarde van 6 schellingen had. Het onderhoud der daken, wegen, enz., werd hem uitdrukkelijk opgelegd, en bij 't afgaan van zijne pacht moest hij zorgen dat het goed « wel ende lovelick bedreven ende bezact » was. De snoei der boomen was te zijnen voordeele, doch hij mocht deze bewerking slechts ten gepasten tijde verrichten, en vooral aan de boomen geene schade toebrengen. — Ten

---

(1) « Kenlic zy allen lieden dat Arend van der Leye commen es, etc., kende ende lijde ghenomen te hebben in pachte met sekeren vorwaerde jeghen meester Martin de Gheent, zijn goed, ghelegghen in de prochie van Nasareth, gheheeten *tgoed tAxle*, alsoot ghelegghen es, eenen termijn van ix jaeren lanc duerende. . . . en dit omme xiii l. gr. ende xvi steenen boter; dies moet hy jaerlicx hebben iiii ellen scoene lakene. . . . ende de voorn. Arend moet tselve goed suveren van den commeren, dier ute gaet, denselven termijn duerende sonder Martins cost, ende elcx sjaers doen delven lxx roeden grachte ten meesten proflijte ende orbuere van deselve goede, ende by alsoe dat hy hieraf in ghebreke ware een jaer, dat hy dan den jare daernaer doen soude, ende by alsoe dat de pachter meer dolve dan de lxx roeden, so soude meester Martins vornt. betalen deen heelt in avenant ende de pachter dander. Vort moet deselve pachter de huusinghe houden redelic van vurste, horenboome ende wegghen. Voort moet de pachter den voorn. meester Martin halen ii waorf siaers van Ghend te Nasareth, ende weder thus voeren met zijne waghene ende perde, sonder meester Martins cost, ende voort moet de voorn. pachter laten tgoet tsine afscheedene, wel ende lovelic bedreven ende besaet also hij vant tsinen ancommene, te wetene viii bundre Audenaerdsche maete besaeyt met suver wintercoerne, wel ghemest ende ghedreven van brake; item viii bundre met somercoerne; item viii bunre ghescafelt van brake, ende Arend voort. moet al, dat op tgoet wassen sal, in tgoet brenghen ende sliten in messe, sonder yet daerof te doene ofte vercoepene, sonder restitutie daerof te hebbene, ende voort laten thout, daer haecx ende bijle gheghaen heeft, in iii ghedeelten, deen derdendeel van iii jaeren hout, dander van iiii jaeren ende tderde van v jaeren, sonder an opgaende hout recht te hebbene, ende de vorn. meester Martin heeft den vorn. Arend gheleent iiii lib. gr. totten hende van zijnen pachte. . . . Actum die 6 Marty anno IIIIe ende vijftich. »

(Jaarregister van 1448-1450, 2^e deel, bl. 61 v°.)

huidigen dage behoort *het goed te Axel* aan het armgesticht van Nazareth.

Het reeds genoemde *goed ter Meren*, dicht bij de kerk van Nazareth gelegen, en ons door eene pachtvoorwaarde van 1434 de eerste maal bekend gemaakt, was toen met het bebouwde land 51 bunder groot. De pacht werd aangegaan voor 12 pond groote, 2 mud haver en 20 steenen boter. « Item ende bi also Osten » (*de Grutere*, eigenaar van het goed), « gheliefte te husene ende « metsene, zo zal de pachter thout halen binnen Nazarete, ende « de steene ende stoffe te Walebeke, ende dat leveren ten werke. « Item sal de pachter der jouffr. svoors. Ostes wive drie waerven « siaers halen met zinen waghene ende perde buten oogst ende « zaettijde.... (1). » In 1502 was de som in gelde een pond groote opgeslagen, doch daarentegen had 's pachters huisvrouw, gedurende het negenjarige tijdvak, recht op « vier curslakene of « voor elk curslaken ses schellingen groote. » In 1613 had het hof ter Meren nog slechts eene grootte van 14 bunder 46 roeden.

Voorts had men hier in de XVe eeuw het *goed ter Wulfseecke*, waarvan de uitgestrektheid ons onbekend is, doch de pachtsom tot 8 pond 5 schel. gr. beliep. Het was in 1470 't eigendom van Jacob van der Varent (2).

---

(1) *Jaarregister van 1432-1434*, bl. 183.

(2) « Kenlic zy, etc., dat Anthonis van den Zande, f^r Gillis, commen es, etc., kende ende lijde dat hy in loyalen pachte ghenomen heeft jeghen Jacob van der Varend, sijn goed, in alsulker grootte, alst ghestaen ende gheleghen es in de prochie van Nasareth, gheheeten *tygoed te Wulfseecke*, eenen termijn van neghen jaeren. . . . omme de somme van viii p. v s. gr. ende een vet lam tsiaers, boven de rente, die de pachtere ghelden moet tsijnen laste. . . . Voert sal deselve pachtere de husinghen, up tselve goed staende, houden van vurstende hooreboeme, naer loyalen pacht, ende up tvoors. goed stellen iii^e pootstaken, die de voors. Jacob coepen ende leveren moet sonder sijnen cost ende vanden iii^e de ii^e groyende, de coyen ende andere beesten daer uut houden ende weeren deerste vier jaer tijts. Dies sal de vors. pachtere van sijnen meestere hebben telken ii jaren een kerellaken of vijf s. gr. daer vooren. Voert es bespreec ende voorwaerde, dat de vorn. pachtere den hau van den haute tzijnen afscheedene laten moet, te wetene de iii buelken, gheheeten *sCoetsmeersch* van viii jaren tijts ende den bosch achter de schuere commende an tstrate deen heelt van

Uit de volgende eeuw zijn ons slechts twee nieuwe pachtgoederen bekend. Het zijn de hofsteden *ter Linden* en *Vertrune*, beide toenmaals toebehoorende aan het hospitaal der Bijloke, nu aan de burgerlijke godshuizen, te Gent, en ieder eene uitgestrektheid van rond de 50 bunder zaailand bevattende. Eerstgemeld goed, waarbij in 1579 't bedrijf van *Schuetheet*, groot 6 bunder, en eene heide van 3 bunder in het *Langeveld* gevoegd was, vinden wij dit jaar verpacht voor 52 pond groote 's jaars, 4 mud haver, 25 steenen boter, een vet kalf, een vet lam, 80 koppels duiven of 3 schellingen het koppel, 4 steenen vlas, — en onder uitdrukkelijke verplichting voor den pachter, jaarlijks 5,000 « houts » tot de Leie te mennen, en 12 eiken poten te planten. — De grootte van dit pachthof besloeg in 1802, onder land, bosch en heide, 71 $\frac{1}{2}$ bunder.

Het goed *Vertrune* is volgens A. VAN LOKEREN zijnen naam verschuldigd aan eene edele Gentsche jufvrouw, Trude of Ermen-trude van Utenhove-Leliaarts, de herstichtster van het in 1179 vernietigde *Wittockx-godshuis*. Wij lezen in de beknopte historische schets van het hospitaal der Bijloke (1), dat deze weldoende vrouw aan dit sticht, omtrent het jaar 1201, onder andere goederen, 145 bunder heide schonk, te Eeke en te Nazareth gelegen, welke in 1645 nog *vrouw Trunegoed* genoemd werden, en die door de zorgen van dit sticht in cultuur zullen zijn gebracht. Ten jare 1579 bedroeg de pachtsom van dit goed 28 pond groote, 4 mud haver, 25 steenen boter, een vet kalf, 40 koppels duiven, benevens 3 steenen vlas en een vet lam. Evenals op het *hof ter*

---

vii jaren ende dander heelt van vi jaren. . . . Ende de pachter moet tvoors. goed laten begracht ende betunt, also hijt in sijnen pacht beseten sal hebben, sonder eenighe bate daer af te hebbene, het en ware van kalven, daer hij gheen bate af gheadt en sal hebben. Voert moet deselve pachter laten tsinen afscheedene in leeninghen ende latinghe de somme van x p. gr. in vedten ende meerschrechte, al datte naer loyalen pacht. . . . Actum xxi Mai LXX. »

(*Jaarregister, 1468-1470, bl. 109.*)

(1) *Messenger des Sciences historiques*, 1840, bl. 194.

Linden, moest de pachter alle jaren 12 eiken plantsoenen stellen en 3,000 « houts » naar de Leie voeren (1). Het register, waaruit deze inlichtingen getrokken zijn, maakt ons bekend, dat hier in gemeld jaar 1579 nog uitgestrekte heiden lagen. — Zeggen wij nog, dat het *Vertrune-goed* ook bij het volk onder den naam van *Blauwhuis* bekend is, zeer waarschijnlijk naar aanleiding van het eene of andere spookverhaal.

Onder de andere oude pachthoven in deze gemeente noemen wij nog : het *Coudenhof*, ter grootte van 6 bunder 25 roeden, en dat in 1752 door Simoen-Karel van der Meulen, substituut van den procureur-generaal, te Gent, en zijne vrouw Clara-Maria van Hulthem aan Jan de Ceuckelaere, mits 300 pond groote verkocht werd (2); 't hof van *St.-Jacobs-godshuis*; het *goed te Wielkine*, samengesteld uit land, bosch en heide, en in de XVe eeuw aan Arend van der Meulen behoorende, die het achterliet aan zijnen kleinzoon Willem van der Meulen; 't hof *te Maaigem*; het *goed ter Lucht* (in 1446 aan Nicolaas van der Zickelen, nu aan den heer De Borchgrave, brouwer te Olsene); het *goed te Schaapbeke*, thans 't eigendom van den heer Philip Kervijn van Volkaarsbeke; 't *goed ter duizend Perijkels* (aan de godshuizen van Deinze); 't *groot en klein Beerhof*, 't laatste door den eigenaar A. de Klerck bewoond; 't *goed ter Fortuinen*, de *stede ter Loove*, groot 2 bunder, gelegen ten westen van 't goed ter Meren, enz., over alle welke ons geene bijzondere inlichtingen bekend zijn.

De oudstbekende officiële inlichting over den landbouw te Nazareth dagteekent van 1767. Volgens dit stuk, opgemaakt en

---

(1) *Generaële staet van goede, eertijts toebehoort hebbende ten cloostere ende hospitale van de Bijloke, 1579.* — Archief der burgerlijke godshuizen, te Gent.

(2) « . . . . Sekere hofstede ende landen daermede gaende, vanouds ghe-naempt het *Coudenhof*, met het huys, schuere, stallynghen, fruytboomen ende alle voordere drooge ende groene cattheylen daerop staende, ghelegghen op de prochie van Nazareth, in de Deynsche straet. . . . soo ende gelijck die nu tsedert vele jaren in pachte gebruyckt ende alsnoch beseten wert by Jan Carryn, ten prijse van 9 pond gr. 's jaers. »

(*Not. act. n° 87, bl. 91.* — Archief van den Raad van Vlaanderen.)

uitgegeven op last van het bestuur der kastelnij van Oudenaarde, had het deel van Nazareth, onder dit gebied gelegen, eene uitgestrektheid van 1185 bunder, 2 kwartieren, 40 roeden, verdeeld in 500 bunder zaailand, 300 bunder bosch en 383 bunder heidegrond. De hoogste waarde der landen beliep tot 1080 livres, de laagste tot 360 livres het bunder. Men telde er 58 paarden en 402 koeien.

Tijdens de algemeene opneming van 1846 had men in deze gemeente 945 landbouwgebruiken, waaronder 1 van 70, 1 van 50, 2 van 40 tot 45, 2 van 35 tot 40, 3 van 30 tot 35, 3 van 25 tot 30, 8 van 20 tot 25, en 6 van 15 tot 20 hectaren. Slechts het zevende deel der geheele bebouwde oppervlakte behoorde den gebruikeren in eigendom. Er waren 34 hect. 16 ar. tarwe, 41 ar. masteluin, 779 h. 13 ar. rogge, 16 h. 07 ar. gerst, 103 h. 77 ar. haver, 104 h. 67 ar. boekweit, 6 h. 83 ar. boonen, 122 h. 01 ar. vlas, 3 h. 96 ar. koolzaad, 24 ar. tabak, 2 h. 02 ar. suikerij, 4 ar. beetswortels, 13 h. 08 ar. wortels en pastenaken, 3 h. 67 ar. rapen, 244 h. 60 ar. aardappelen, 16 h. 75 ar. moestuin, 145 h. 23 ar. klover, 5 h. 43 ar. verschillende landwinningen, 79 ar. ledig of ongebruikt braakland, 47 h. 79 ar. onbebouwde heigronden, 112 h. 37 ar. meerschen en weiden, 39 h. 64 ar. boomgaard, 54 ar. boomkwekerijen, 65 ar. lusthoven en 497 h. 01 ar. bosch (1).

Zooals men uit de vorenstaande opgaaf ziet, bekleedt de roggeteelt te Nazareth eene voorname plaats. Vóór een veertigtal jaren oogstte men in deze gemeente, 't eene jaar door 't andere, 6,000 hectoliters rogge, 100 hect. tarwe, 2,000 hect. boekweit en 2,000 hect. haver. In 1846 was die opbrengst, volgens de landbouwstatistiek van dit jaar: 410 hectol. tarwe, 5 hectol. masteluin, 4,675 hectol. rogge, 320 hectol. gerst, 2,075 hectol.

---

(1) Al deze cijfers leveren slechts een totaal op van 2,295 h. 92 ar., terwijl de landbouwopneming van 1866 een resultaat opgeeft van 3,103 h. 72 ar. 94 cent. Ziedaar wat « officiële » statistieken zijn!

haver, 62 hectol. boonen, 89 hectol. koolzaad, 752 hectol. lijnzaad, 16,388 hectol. aardappelen, 6 hectol. klaverzaad en 1,884 hectol. boekweit. De naooogst, die hier in 1846 eene oppervlakte besloeg van 590 hectaren 83 aren, was in 1866 reeds tot 982 h. 20 ar. 40 c. geklommen. In 1846 telde men in de stallen te Nazareth : 197 paarden en veulens, 1,724 hoorn-dieren, 143 kalvers, 583 woldieren, 750 verkens en biggen en 204 geiten. In 1866 waren er 257 paarden, 1,748 hoorn-dieren, 266 kalvers, 405 woldieren, 1,005 verkens en biggen en 331 geiten. Het getal loontrekkende dienstlieden beliep in 1846 tot 262 mannen en 144 vrouwen; de mannelijke veldarbeiders genoten voor dagloon 45 centimen, en de vrouwelijke 27, ongeminderd de voeding.

Laten wij het zeggen : nergens in gansch België zou men zich een volmaakter denkbeeld kunnen vormen van den voortgang, sedert eeuwen door den akkerbouw verwezenlijkt, dan te Nazareth, welks oorspronkelijk dorre bodem derwijze verbeterd is, dat de oogsten, welke hij thans oplevert, die der beste landen van Vlaanderen nabijkomen. Men wint tegenwoordig in dezen grond, behalve de haver, rogge en boekweit, welke er gedurende langen tijd bijna uitsluitelijk geteeld werden, gerst, aardappelen van uitmuntende hoedanigheid, klaver, en zelfs, op sommige plaatsen, tarwe. Het voornaamste grondproduct is evenwel het vlas, dat er beter gedijdt dan in de zwaardere gronden.

Dergelijke schoone uitslag heeft, men begrijpt het licht, de waarde der eigendommen te Nazareth aanzienlijk in prijs doen verhoogen. De statistiek teekent daaromtrent aan, dat de waarde van den grond in 1850, middelmatig genomen, tot 1,000 franken, en in 1846 tot 1,200 franken de hectare beliep, iets min nog dan de helft van de toenmalige middelmatige waarde der gronden van de provincie. De pachtsommen waren in dezelfde evenredigheid : 35 fr., in 1850, en 40 fr., in 1846. Ten huidigen dage zijn de landen, hier zooals elders, merkelyk opgeslagen, en bereikt de waarde van sommige gronden de bijna ongelooftlyk schijnende som van 7,000 fr. de hectare.

De ontginning der bosschen en heiden te Nazareth heeft er voorzeker niet weinig toe bijgedragen om dien uitslag te bekomen. Had men hier in 1846 nog een 500tal hectaren bosch, heden treft men er ternauwernood 100 hectaren aan, waarvan de meeste zich langs de Bijlokedreef, ten noorden, tot aan de grens van Pinte, en aan de westzijde der gemeente uitstrekken.

Onder de boomen en houtgewassen bekleedt de eik te Nazareth de eerste plaats, als in zijnen bodem het best groeiende en het stevigst en dikst wordende (1). Hij was in de middeleeuwen zoo zeer gezocht, dat in verscheidene pachtakten van hofsteden, in andere streken van Vlaanderen gelegen, de bepaling geschreven werd, dat tot de plantingen van eiken het Nazarethsche plantsoen moest gebezigd worden. Zoo lezen wij in het *Jaarregister van Gent*, (1456-1458, bl. 2, 2° deel), in de pachtakte van eene hofstede, te Melle : « Item sal ooc ghehouden zijn de voors. »
« pachter tallen tijden als de voorseyde Alaert (*de eigenaar*) »
« ghelieven sal, te stellene in de dreve ende elders up tvor- »
« seyde goed also vele eekene plantsoenen ende andere, als de »
« selve Alaert hem leveren of doen leveren sal.... ende de vorn. »
« plantsoenen halen of doen halen te *Nazareth*.... of elders.... »
Het gemeentebestuur heeft de gedeelten van den weg, waarop het plantrecht bezit, met dien kostelijken, hoe langer zoo schaarscher wordenden boom beplant, en daar wèl aan gedaan !

Langen tijd hadden de wegen, vooral deze die van het cene dorp naar het andere liepen, eene breedte, die volstrekt overtollig mocht heeten. In 1764 becloegen zich Albert della Faille, heer van Huise, en Lodewijk van Rockolfing, heer van Nazareth, bij den Raad van Vlaanderen over de ordonnantie, gegeven door den opzichter der wegen, en waarbij bevolen werd, den weg van Deinze naar Oudenaarde tot 42 voet te verbreedden, en al het hout, dat in de lijn der verbreding groeide, te doen vellen. De

---

(1) « Van hier comt het *Nazarets hout*, te wetene jonghe eeken in fasceelen ghesmeten, twelck men seer prijst, mits dat ghegroyt is in dorren gront. »
(*Hs. Kroniek* op het stadhuis van Oudenaarde.)

eischers gaven voor, dat gemelde weg enkel een dorpsweg was, in de oude Landboeken onder den naam van *pontweg* bekend, en dat hij bijgevolg maar 20 voet breedte hebben moest. De Raad hoorde de bewuste baaninspecteurs, die voorgaven dat de weg twee steden verbond, en dus, naar luid der plakkaten, wel degelijk 40 voet breed moest zijn; eene tweede reden, die voor deze breedte pleitte, was, dat de bedoelde weg ook moest dienen om van Gent naar Oudenaarde te gaan, aangezien de gewone, op sommige tijdstippen, ten gevolge der overstromingen onbruikbaar was. De raadslieden geraakten het over de quaestie niet eens, en besloten ze aan den Koning te onderwerpen. De uitslag van dit geding is ons niet bekend (1).

In 1861 verkocht het gemeentebestuur den onnoodig geachten grond, door de wegen ingenomen, om hem bij de aanpalende landen te laten inlijven. Door den steenweg van Astene naar Eeke, die het dorp doorsnijdt, en in gemeenschap is met de baan van Gent naar Kortrijk, langs den eenen, en den steenweg van Gent naar Oudenaarde, langs den anderen kant, is Nazareth in rechtstreeksche verbinding met het Walenland en met het zuidoostelijk gedeelte van West-Vlaanderen. Het deel van Nazareth naar Astene werd voltrokken ten jare 1844. In 1864 opende de gemeente eene rechtstreeksche gemeenschap tusschen de wijk Zwartegat en Pinte. De lengte dezes wegs bedraagt ongeveer een vierde uurs. Verders ligt de spoorbaan van Gent naar Oudenaarde slechts op geringen afstand van het dorp, en is Nazareth alzoo ook aan het algemeene spoorwegnet van Vlaanderen verbonden.

Men treft te Nazareth de volgende beken aan, die echter, gelijk wij hooger zegden, geen bijzonder belang opleveren :

De *Keibeek*, komende van Kruishouthem (Kallemoëie-Gerechte), vloeiende in noordoostelijke richting, en eindigende in de Kasteelwijk, waar zij zich met de *Beerhofbeek* vereenigt;

---

(1) *Brieven ende Rescriptiën*, 1753-1773, bl. 112. — Archief van den Raad van Vlaanderen.

De *Beeksteertbeek*, komende van Kruishouthem, ter wijk Mantelvelde, en uitwaterende in de *Leegbeek*, op de wijk Netenshoek;

De *Plezierbeek*, komende van de wijk Boterhoek, en eindigende in Netenshoek, waar zij zich met de *Leegbeke* vereenigt;

De *Leegbeke*, ontstaande door de *Beeksteert-* en *Plezierbeek*, en die, na de gemeenten Ouwegem en Asper doorloopen te hebben, hare monding vindt in de Schelde;

De *Aschgrauwbeek*, komende van Huise, en eindigende in de *Leegbeek*;

De *Tasbruggebeek*, haren oorsprong nemende in de gemeente, ten gehuchte Berkbosschen, en eindigende in de Kasteelwijk, waar zij zich met de *Keibeek* vereenigt;

De *Beerhofbeek*, komende van het gehucht Kasteel, en gevormd wordende door de *Kei-* en *Taschbruggebeek*; zij besproeit de gemeente Eeke, en eindigt er in de Schelde;

De *Moerasbeek*, komende van Ouwegem en zich naar Asper richtende, in welke gemeente zij insgelijks haar water met dat der Schelde vereenigt;

De *Biesbeek*, beginnende in de wijk Oudemolen, en eindigende in de Leie, te Astene;

De *Berdelenbruggebeek*, ontstaande omtrent het Blauwhuis, en zich in de *Schuurbeek* werpende;

De *Schuurbeek*, beginnende aan het Deurlestraatje, bij 't gescheid van Nazareth en Pinte, en in laatstgenoemd dorp zich met de *Duivebeke* vereenigende;

De *Duivebeek*, haren oorsprong nemende te Pinte, aan het *Poldergoed*, en, na de gemeente St.-Denijs doorloopen te hebben, aldaar in de Leie uitwaterende;

De *Moerkens-Eedbeek*, beginnende ten gehuchte Moerkens-Eed (Nazareth), en zich te Pinte in de *Duivebeke* werpende;

De *Evescheutbeek*, haar begin nemende aan het gehucht Evescheuten (Nazareth), en zich met de *Duivebeke* te Pinte vereenigende;

De *Lakemeerbeek*, beginnende in 't gehucht Lakemeer, te

Nazareth, en hare monding vindende in de Schelde, ter gemeente Eeke;

Eindelijk de *Augustijnenbeek*, ontspringende aan het Augustijnnewalleke, te Nazareth, en in de Beenstraat haar water in den schoot der *Keibeek* werpende.

Nopens de oude nijverheid dezer gemeente zijn weinig bescheiden voorhanden. De oudstbekende inlichting over eenen der molens dagteekent van 1465. Het is eene pachtakte, bij welke de heerlijke molen (*Oudemolen*) door Nicolaas van der Zickele, heer van Nazareth, aan Lieven van den Hecke en zijne vrouw Jozijne van der Beke voor 6 jaren verhuurd wordt, mits 12 mud rogge en 6 halster tarwe in het jaar (1). In 1601 bedroeg de pachtsom van dezen molen, het woonhuis, den rosmolen en eenig land daarmedegaande, 50 pond grootc. Volgens eene schatting van 1612, had gemelde molen eene waarde van 248 pond 11 schellingen 11 deniers, terwijl in 1767 de huurwaarde tot 672 livres beliep. Hij werd door den heer van Nazareth ten jare 1725 voor 24 pond groote 's jaars verpacht. Tegenwoordig behoort hij, door erfenis, den heere Philip Kervijn van Volkaarsbeke toe.

Er zijn te Nazareth tegenwoordig niet min dan vijf windmolens. Drie van deze dragen eenen naam : de *Oude Molen*, de *Botermolen* en de *Ee- (Hei)molen*.

De linnenweverij maakte vroeger, met den landbouw, het groote bestaanmiddel der ingezetenen uit. Blijkens eene statistische opgaaf, in het provinciaal archief te Gent voorhanden, telde men in 1757 en 1767 te Nazareth 506 weefgetouwen, nagenoeg 10 op 100 inwoners. In 1846 had men er niet min dan

---

(1) « Kenlic sy, etc., dat Lieven van den Hecke ende Joosijne van der Beke, sijn wijf, commen sijn, etc., kenden ende lijden dat sy ghenomen hebben in huerijngghen ende loyalen pachte jeghen Claise van der Zickelen, heere van Nasareth, sijn muelene ghestaen in de selve prochie, vi jaer lanc duerende, omme xii mudden roghs ende vi halster taerwen . . . met xiiii s. gr. van prijse van vier seylen, die de selve pachtere te sijnen afscheedene laten moet. Actum xi May LXV. » (Jaarregister van 1465, bl. 109 vo.)

450, waarvan er toenmaals, ten gevolge der nijverheidsverlamming, maar 150 meer in werkzaamheid waren. Men kent de oorzaak van 't verval der Vlaamsche handweverij : de lijnwaadnijverheid had in het eerste vierde dezer eeuw reeds zoo veel verloren door het vermenigvuldigen der mekanieke katoenstoffen, dat VAN DEN BOGAERDE, de verdienstelijke schrijver van *Het distrikt St. Nikolaas, voorheen Land van Waas*, ten jare 1826 eenige bedenkingen door den druk gemeen maakte, getiteld : *Proef op aanmoediging en uitbreiding der linnenweverijen, in Oost-Vlaanderen*. De toestand verergerde nog, toen het vlaggaren hoe langer zoo meer met het mekaniek gesponnen en tot linnen geweven werd, en op die wijze eene talrijke bevolking van het platte land, die steeds een goed bestaan in het bewerken van het vlas gevonden had, van lieverlede zonder bezigheid en in ellende viel. Dacht men in 1826, dat de nijverheid nog te redden was door het weder in zwang brengen der oude verordeningen, weldra moest het echter blijken, dat het handgetouw in den kamp met het stoomtuig het niet zou uithouden. Het was eerst in 't jaar 1847 dat men, overtuigd van de noodzakelijkheid eener geheele hervorming in de oude weverij, tot eenige verbetering kwam door het inrichten van model- en leerwerkhuizen, waar men met verbeterde getouwen leerde weven, of waar nieuwe nijverheidstakken ingevoerd werden. — Ter vervanging der handweverij bestaat er thans in het dorp eene fabriek van wollen en katoenen stoffen, terwijl drie andere fabrikanten dezelfde nijverheid door hunne wevers te huis laten uitoefenen.

Het getal herbergen was vroeger niet te groot. *La besacine* bestond in het jaar 1680. In 1779 had men er op het deel der gemeente, dat van den Ouden-Burcht afhing, slechts zes, te weten : den *Audemulen*, het *Zwartegat*, « staende op den herwegh, alwaer alle de prochie affaires ghebeuren; » den *Anker*, *Vogelenzang* (1770), de *Zwaen* en de *Sterre*, op de dorpsplaats, enz., en drie brandewijnhuizen. Heden ten dage zijn er te Nazareth 32 herbergen. Als een bewijs, dat hier reeds in het

begin dezer eeuw tegen de herbergiers goede politieverordeningen genomen werden, diene het volgende reglement van den meier, onder dagteekening van 26 Juni 1805, hetwelk ook doet kennen, dat destijds voor de reinheid der straten en 't gemak van den doortocht gezorgd werd :

« *Extrait van den Register der Besluyten van den Meyer der commune van Nazareth.* »

« Den Meyer der commune van Nazareth, overwegende dat'er vele maetregelen van policie veronagtaemt zyn in deze commune;

« Gezien de wetten van den 16^{en} en 24 Augusty 1790, en van den 22 Juli 1791, en overwegende dat het betaemt dat de voorzeyde wetten hunne volle en geheele uytwerking bekomen, besluit :

« I. Het is verboden aen een iegelyk, putten of grachten te maeken of te doen maeken in de wegen of publieke plaetsen, van aldaer gevelde boomen te laeten liggen, steenen, of alles wat de publieke baene zoude kunnen belemmeren of den doortogt verhinderen.

« II. Het greys, de bouwstoffen, de neergevelde boomen, of alle andere voorwerpen, die de publieke baene zouden kunnen belemmeren, zullen weggenomen worden door de cygenaers, binnen den alderkortsten tyd; faute dies, zal het greys en alle andere voorwerpen amptshalve weggevoert worden ten koste van de overtreders.

« III. Het is bevolen aen allen herbergier, tapper, logiesthouder en andere particuliere, aen de Meyerye over te brengen de naemen van alle vreemdelingen, dewelke zy herbergen, alwaer het maer zelfs voor éenen nagt.

« IV. Het is verboden aen allen tapper, herbergier en aen elk in het bezonder, die dranken schenkt of open huys houdt, te laeten dansen of thunnen huys vergaederings te laeten houden

voor pryswinningen of publieke spelen, zonder uytdrukkelyk verlof van den Meyer, welk verlof aen hem zelfs in 't geschrift zal moeten afgevraegt worden, en ten minsten agt daegen te vooren; alle andere vraege of hoegenaemden eysch zal gelykelyk moeten afgevraegt worden in 't geschrift, aen den Meyer zelf.

« V. Het is insgelyks verboden aen allen herbergier, tapper of bierschenker, en aen alle andere, drank te schenken naer den negen ueren van den avond, te beginnen met den eersten Germinal tot den eersten Brumaire, en naer den agt ueren, met den eersten Brumaire tot den eersten Germinal.

« VI. De overtreders van dit tegenwoordig besluyt zullen gedaegt worden voor den Tribunal van simpele policie en gestraft worden ingevolge de wetten. De adjointen en Garde champêtres zyn belast te waeken op d'uytvoeringe van het tegenwoordig besluyt.

« Gedaen in de Meyerye van Nazareth dezen 7sten Messidor 15^e jaer.

« (Onderteekend) : L. van Rockolfing (1). »

Verders bezit Nazareth twee olieslagerijen met stoom, waarvan eene zeer belangrijke, en vier stokerijen.

Gelijk de meeste kantons hoofdplaatsen heeft Nazareth ook zijne week- en jaarmarkten. De Zaterdagse markt bestaat reeds lang, maar werd den 25 Maart 1865, onder het bestuur van den heer Ph. Kervijn van Volkaarsbeke, heringericht. De belangrijkste jaarmarkt is die, welke gehouden wordt den tweeden Maandag na den 8 September. Zij bestond reeds vóór 1780. De andere jaarmarkt grijpt plaats op den derden Sinksendag.

Wat de bevolking van Nazareth betreft, het ware moeilijk die vóór de XVIIIe eeuw met juistheid te bepalen. Het blijkt uit eene oorkonde van 1558, getiteld : *Lettres d'engagement pour ung*

---

(1) Gedrukt exemplaar, toebehoorende aan den heer PHILIP KERVYN VAN VOLKAARSBEKE.

terme de xxx ans de la terre et S^{rie} de Nazareth, etc., dat het aan den heer dezer plaats toebehoorende deel toen in 't geheel 175 huizen bevatte. In ieder huis een gezin van vijf personen onderstellende, zou dit gedeelte te dien tijde eene bevolking gehad hebben van 869 zielen. Met inachtneming van het getal geboorten, dat in 1641 tot 75, en in 1650 tot 72 beliep, meenen wij, dat de bevolking alsdan het cijfer van rond de 5,000 zielen moest bereiken. Reeds in 1771 bedroeg zij 5,476 zielen. In 1801 telde men er 4,574, waaronder 290 behoefligen, en in 1867 niet minder dan 5,552, zoodat de bevolking sedert omtrent eene eeuw met 2,056 zielen, of 59 %, is vermeerderd. Wij moeten hier echter bijvoegen, dat deze belangrijke aangroei gedeeltelijk voortkomt uit de voor dit dorp zeer ongunstige omstandigheid, dat eene menigte arme lieden van omliggende gemeenten zich hier komen nederzetten, waardoor, zoo men lichtelijk begrijpt, Nazareth veel overlast lijden moet.

Het voornaamste, dat tot het gemeentearchief behoort, bestaat uit de oude registers van den burgerlijken stand, opklimmende, voor de geboorten tot 1629, voor de huwelijken tot 1630, en voor de overlijdens tot 1645.

In het provinciaal archief, te Gent, berusten de dubbels van de rekeningen dezer gemeente, van 1700 tot 1786, verscheidene landkaarten van de XVIIe en XVIIIe eeuw, alsook eene verordening of *reglement* nopens de school van Nazareth, in de verledene eeuw, welke het ons onglukkiglijk niet is gegeven geweest te mogen ontdekken.

Er worden in de gemeente jaarlijks twee kermissen gevierd : de eene op den tweeden Sinksendag, en de andere op den Omgangdag, wezende de Zondag na den 8 September, of deze dag zelf, wanneer hij een Zondag is.

II.

HEERLIJKHEID. — Het grondgebied van Nazareth was tijdens het feudale beheer in twee hoofdzakelijke heerlijkheden gesplitst: de eigenlijk gezegde heerlijkheid, en het hooge heerschap, met het daarbij vereenigde schouteetdom.

De heerlijkheid van Nazareth, of de hoofdheerlijkheid, verhiel als leen van de « wetachtige Kamer van Vlaanderen. » Zij werd bediend door eenen baljuw en eene volle schepencnbank, en gaf den eigenaar, onder meer andere rechten, in het hieronderstaande denombrement opgesomd (1), recht van hooge, middelbare en lage

---

(1) « Dit naevolghende is de grootte ende denombrement van eenen leene, dat ick jor Louis van Rockolfingh, heere van de prochie ende heerlijchede van Nazareth, houdende ben in leene ende manschepe van Sijne Keyserlyjcke ende Conincklyjcke Majt., als grave van Vlaenderen, van sijnen hove ende wetachtighe Camer van Vlaenderen, wesende de prochie ende heertijchede van Nazareth voorn^t, mij toecomende bij tittle van engagere van sijne voorn. Majt., volghens de brieven daervan verleent in daten den 23 Januarij 1632, tot welcken leene toebehoort hooghe, middele ende neder justitie, ende vermogh ick te stellen put, galge en andere kenteecken van justitie daer ende prochie ende heerlijchede alle de beste hoofden, die vervallen binnen deselve prochie ende heerlijchede metter doot van eenighe insetenen van diere, vuytghenomen eenighe gheinclaveerde heerlijcheden ofte spleten, die deselve ghienieten neffens andere jurisdictiën die sij aldaer exerceeren, gedoch niet wetende of hemlieden tselve met recht is toecomende, protesterende over zulckx dat Sijne Majt. ende ick diensaengaende sullen blijven in ons gheheel. Item soo vermogh ick te stellen eenen bailliu, schepenen ende greffier, ende hebbe de kennisse van het hooren ende sluyten van de rekenijnghe van de kercke ende armen, ende van de twee derde van de boeten voor soovele die vallen op het schauteetdom. Item soo vermogh ick oock eene vrye warande, voghelryc, visscherye ende op de gheheele prochie de jacht, vuytghenomen eenighe spleten ende heerlijcheden, die deselve op de voorn. spleten neffens mij ghebruycken, gedoch onder protestatie als vooren. Item soo vermogh ick oock ende competeren mij alle de cheynsen van wegghen ende vague plaetsen, bij Sijne Majt. voor desen vuytghegeven op de vague plaetsen ende straeten op deselve prochie, ende vermogh ick oock te beplanten of vuyt te gheven alle

justitie, beste hoofd, boeten, enz., met genot van vrije jacht en visscherij, het toezicht over de kerk- en armrekeningen, enz.

De oudste bezitter, dien wij van deze heerlijkheid kennen, was Jan van der Zickele, gesproten uit een geslacht, dat reeds in de XIVe eeuw onder de aanzienlijkste huizen der stad Gent telde, en *de gueules à trois faucilles d'argent, emmanchées d'or*, in zijn wapen voerde⁽¹⁾. Meermaals treft men in Fransche charters vertaalde namen van Vlaamsche familiën aan : zoo is het ook met dien van Van der Zickele, welke in *de la Faucille* vertaald is geworden. Jan van der Zickele, wiens naam in de rekeningen des baljuws van Gent, over 1347, de eerste maal voorkomt, bediende in 1352 en 1557 het ambt van schepene van der Keure, en bezat Nazareth reeds in 1359, blijkens eene verder medege-deelde oorkonde.

Zijn opvolger was waarschijnlijk Simoen van der Zickele, dien wij gehuwd vinden met Maria van Lamzweerde. Beide lieten in 1402, in 't vooruitzicht van hun overlijden, hunne goederen onder hunne kinderen verdeelen, en het was hun oudste zoon Victor van der Zickele, in 1403 schepene van der Keure, wien Nazareth, benevens de heerlijkheid van Zeevergem en het ammanschap van Zomergem, te beurt viel.

---

deghene die noch op de straeten ende andersints vague ende onbeplant sijn. Staende 't voors. leen, prochie ende heerlijkheide van Nazareth ter trauwe ende waerhede van sijne voorn. Maj'. ter doot t'eenen vollen relieve van thien ponden parisis, ende twintich schele pars. van camerlinckgelt, ende bij coope den thienden penninck van dat gelt, relief ende camerlinckgelt als voren . . . »
(*Familiepapieren van M. KERVYN VAN VOLKAARSBEKE.*)

(1) L'ESPINOY, *Recherches des Antiquitez et noblesse de Flandres*, 457. — De familie Van der Zickele had te Gent eene woon of « heerbeerghe up de Hooghe poort, die men heet *de groote Zickele*, » en eene andere, *de kleine Zickele* geheeten. L'ESPINOY zegt, dat het twee schoone gebouwen waren, waarvan het eene, *de groote Zickele*, bij koop, aan Simoen Rodriguez, heer van Rode, overging, en het ander, te zijnen tijde, den heer van Haverie toebehoorde. In talrijke *Jaarregisters* der stad Gent wordt van deze gebouwen gewag gemaakt, alsook in het *Charterboek* van de abdij der Rijke Claren, te Gentbrugge, alwaar wij lezen, dat de *Groote Zickele* in 1403 aan Simoen van der Zickele, en de *Cleene*, aan Raas van Vaernewijk, gehuwd met Catharina Huughs, toebehoorde.

In het eerste vierde der XVe eeuw behoorde de heerlijkheid aan Victor van der Zickele, dien wij als heer van Nazareth en Zeevegem ontmoeten in 1429, weinigen tijd vóór zijnen dood. Zijne gemalin Margareta Sloefs, of Van der Loeven, had hem vier kinderen geschonken, van welke de oudste zoon, Nicolaas, hem te Nazareth en te Zeevegem opvolgde. Deze trad in den echt met Elisabeth van der Meersch, vrouw van Ooienberge, bij welke hij twee zonen en verscheidene dochters won, onder andere, Philip van der Zickele, heer van Nazareth, getrouwd met Margareta Cruypenineck, wier zoon Jacob, overleden in 1520 (1), de heerlijkheid erfde en zich in den echt verbond met Elizabeth van der Hoyen, dochter van Pieter, heer van Lapschure, enz., uit welke vereeniging slechts drie dochters ontstonden : Philipote, Francisca en Geeraardijne.

Philipote van der Zickele, opvolgster haars vaders in de heerlijkheid van Nazareth, werd geboren te Dort, in Holland, en knoopte huwelijk aan met Philip de Gruutere, een lid der oudadelijke Gentsche familie diens naams. Twee dochters werden uit dezen echt geboren : Philipote en Quintijne. Eerstgenoemde, tot wie Nazareth overging, trad eerst in den echt met Philip van Coudenhove, ridder, den 5 October 1556 overleden, en daarna met Jacob van den Nesse, een Burgondiër, die insgelijks vóór zijne echtgenoot de wereld verliet. Philipote de Gruutere werd te Gent in St.-Baafskerk begraven den 2 Mei 1585. « Zij had, » zegt DE KEMPENARE, « vele landerijen, verstond zich eenigszins aen de geneeskunst en « hielp vele gebrekelijke arme lieden ; doch zij verloor veel van « hare fortuin door eenen al te gemeenen omgang met zekeren « Spanjaerd, terwijl haer man Van den Nesse in Spanje was. »

Uit het huwelijk van Philipote de Gruutere met Jacob van den Nesse waren twee kinderen gesproten : Jan en Maria. Jan van den

---

(1) Jacob van der Zickele werd te Nazareth onder eene tombe, alwaar hij in 't gewaad eens ridders afgebeeld was, ter aarde besteld. Men zag nog een overblijfsel van dit praalgraf vóór den brand, die de oude kerk van Nazareth in asch legde.

Nesse, die kinderloos overleed, verkocht, zoo wij verder zien zullen, het hooge heerschap van Nazareth aan Mgr. Damant, bisschop van Gent. De heerlijkheid zelve werd, naar wij vermoeden, geërfd door zijnen neef Lodewijk van Rockolfing, die insgelijks, bij naardede of terugkoop, van het heerschap in bezit kwam, en beide leengoederen aan zijne nazaten overdroeg.

Lodewijk van Rockolfing stamde van eene adellijke familie uit Hongarije af. Zijn grootvader, Joris van Rockolfing, gehuwd geweest met Francisca van der Zickele, tweede dochter van Jacob van der Zickele, heer van Nazareth, was zoon van Tobias en van Maria von Larwich, hofmeester der koningin Maria, bestuurster der Nederlanden, en baljuw van den Ouden-Burcht, te Gent, ingevolge brieven van Keizer Karel, onder dagteekening van 1 Augusti 1541, welk ambt hij tot rond 1556, tijdstip zijns overlijdens, vervulde. Lodewijk van Rockolfing, dezès zoon, dien wij in hoedanigheid van schildknaap en kamerling des keurvorsten van Brandenburg, ontmoeten, en die te Keulen overleed omtrent 1595, had uit zijn huwelijk met Maria de Landas, dochter van Hermes en van Catharina d'Ennetières, o. a. eenen zoon, genoemde Lodewijk van Rockolfing, erfachtig hofredenaar van Vlaanderen, heer van Nazareth, ter Zikkele, Broeke, Oosthoek, enz., die te Francfort op den Mein in den echt trad met Louisa-Catharina Uutenhove, dochter van Karel en van Sophia von Schomberg. Uit dit huwelijk ontstonden verscheidene kinderen, onder andere, Hendrik van Rockolfing, de oudste zoon, die ongetrouwd stierf, waardoor de heerlijkheid van Nazareth op dezès broeder Lodewijk verviel, die er den 25 December 1655 verhef van deed (1). Deze Lodewijk, tevens heer van Oudekerke, Biest, Hove, Herlegem (onder Oostakker), Oosthoek, enz., omtrent 1679 gestorven zijnde, zonder uit zijn huwelijk met Julia-Eleonora von Gleisenthal kinderen verwekt te hebben, werd opgevolgd door zijnen broeder Joris van Rockolfing, die tweemaal in den echt trad, 1° met

---

(1) Register der *Wetachtige Camer*, 1628-1674, bl. 219 v°. — Archief van den Raad van Vlaanderen.

Maria Deegbroot, vrouw van Volmerbeke, in Hooglede, dochter van Daneel en van Maria van Slambrouck, vrouwe van Oostrem, en 2° met Maria de Guiselain. Lodewijk van Rockolfing, gesproten uit het eerste bed, verhief de heerlijkheid van Nazareth, als erfgenaam zijns vaders, den 26 October 1718; hij knoopte in 1727 huwelijk aan met Maria-Theresia Ballet, vrouw van Schilde, dochter van Jan-Ferdinand en van Anna-Theresia van den Kerekhove, en overleed in 1757, voor opvolger in de heerlijkheid van Nazareth achterlatende zijnen oudsten zoon Eugeen-Albert-Bavo van Rockolfing, over welken den 27 April 1748 in de wetachtige Kamer van Vlaanderen leenverhef werd gedaan, en die in 1759 te Weenen ongehuwd overleed.

De heerlijkheid werd vervolgens geërfd door Lodewijk-Emmanuël van Rockolfing, broeder des voorgaanden, geboren den 30 Juli 1753, tevens heer van ter Zikkele, Volmerbeke, Oostrem, Hunsele, Braampt, enz., baljuw van den Ouden-Burcht, te Gent, gestorven den 8 Mei 1810, na in den echt getreden te zijn met Maria-Francisca-Mathea-Jakelijne de Ghellinck van Wingene, dochter van Jan-Baptist, erfelijk ridder des H.-Rijks, en van Maria-Sabina de Ghellinck. Zijne kinderen waren : Maria-Julia-Gislana van Rockolfing, die in den echt trad met Frans-Maximiliaan-Gisleen baron della Faille van Huise, en Lodewijk-Karel-Jozef-Gisleen van Rockolfing, laatste heer van Nazareth, geboren te Gent den 24 Januari 1773, aldaar den 11 November 1815 getrouwd met Maria-Francisca-Gislana Borluut, dochter van Emmanuël-Jozef-Lodewijk, Belgisch senator, en van Maria-Amelia van der Bruggen, in genoemde stad den 31 Juli 1860 gestorven en te Nazareth begraven (1).

---

(1) De heer van Rockolfing liet drie dochters na : 1° Maria-Julia-Coleta-Gislana, echtgenoot van Valentijn-Lodewijk-Gisleen Kervyn van Oud-Mooregem; 2° Eugenia-Amelia-Francisca-Gislana, gehuwd met Philip-August-Christiaan Kervyn van Volkaarsbeke, ridder van de orde der Eiken Kroon, Burgemeester van Nazareth, oudlid van de Kamer der Volksvertegenwoordigers, enz., wien de oudheerlijke bezitting toebehoort; en 3° Sophia-Theresia-Maria.

Het Heerschap van Nazareth, waarvan wij het denombrement hieronder laten volgen (1), was even belangrijk als de eigenlijke

(1) « Ick onderschreven Michel Flevre, ghesubstitueert van myn joncheere den hoochbailliu van den princeliken hove van den Steenen Man t'Audenaerde kenne mits desen ontfanghen t'hebben van joncr. Lodewyck van Rockelfingh, f^e joncr. Lodewyck, heere van Nazareth, etc., het denombrement en de overgheven van den leene, hiernaervolghende van woorde te woorde. Dit naervolghende is de grootte ende denombrement van eenen leene, dat joncr. Lodewyck van Rockelfingh, f^e joncr. Lodewyck, haudende is van syne Connincl. Maj^t. van Spaingnen, grave van Vlaenderen, etc., van zynen hove van den Steenen Man t'Audenaerde, wesende 't *heerschap van Nazarette* metten schautcedomme van der zelve prochie van Nazarette, hem toecommende by naerhede van joncr. Justus Damant; totten selven leene behoorende justitie van put ende ghalge, ende voorts dat eenen justicier vermach naer de costuyme van den zelve heerscepe; ten welcken heerscepe behoort toe eenen bailliu, een vierschare van zeven schepenen ende eenen prater, elck zyn officie ende dienst doende alzoot behoort, naer costuyme; tol, vont, bastaerdegoet ende confiscatie van goede, boeten van dry ponden parisis ende daer ondere, dewelcke bailliu, schepenen ende prater bovenghenompt vermoghen 't berecht van alle stucken ende zaecken, criminele ende civile, elcken recht ende wet doende naer costuyme; behoort ten selven leene in heerlike ende erfvelicke rente neghentwintich mudden, neghen haelsters, dry mueckins ende 't derde deel van eenen achterlinck ruwe evene; ende in penningrente eenen twintich ponden zeventhien schellinghen, seven penninghen parisis, vier cappoenen ende zeven hoenderen, die diversche laeten jarelix schuldich zyn, uut haere gronden van erven, gheleghen binnen 't voornoemde heerschap, van welcke erven heft den voornoemden heere ter doot dubbele cheyns, ende int verwandelen by coope den vyfthiensten penninc van dat ghelt. Item behoort ten selven leene *het hof te Mayghem*, alias ter Zickele, groot dry ende dertich bunderen letter min ofte meer.

« Item, behoort ten selven heerscepe vryhe voghelerye ende visscherye inde loopende beken ende waterghangen, vermeughende te doen begaen alle de beken, waterghangen, schaulocken ende balluecken al 't voorseide heerscip ende schauteedom deure, ende de straethereydinghe naer costuyme. Behoort ten selven leene oock de ghifte te gheven van de costerie. Item ten voorseiden leene behooren twee muelenwallen om muelene op te stellen als 't den leenhouder belieft. Item wort van den selven heerscipe ghehouden een leen, toebehoorende de hoys van Niclaus Lautens, wylent toebehoort hebbende J^e Paulyne Sersimoens, Jans dochtere, ghesellene van Josse de Gruutere, tzelve leen gheheeten 't *hof ende stede ter Meeren*, met vierthien bunderen ende 46 roeden lants, luttel min ofte meer, gheleghen t'eenen stucke metten eenen hende an 't lant, dat men haut van den hospitale van Ryssele westwaert, ende metten anderen hende an 't Nieulant oostwaerts, toebehoorende die van de Bylocque te Ghendt; 't selve leen staende ter

dorpsheerlijkheid, hoewel er in de oude bescheeden weinig over gevonden wordt. Wij treffen het ten eersten male aan, onder den naam van 't *hoghe heerscip*, in eene charter van Lodewijk van Nevers, graaf van Vlaanderen, gedagteekend uit Male den 7 Maart 1559, in welk stuk het ten voordeele van Jan van der Zickele met nieuwe voorrechten vermeerderd, en den bezitter er van, voor hem en zijne nakomelingen, met den titel van schout begiftigd werd. Om dit te bekomen waren door Jan van der Zickele twee hem toebehoorende hofsteden den grave van Vlaanderen opgedragen, namelijk het *hof te Poldere* en het *hof ter Zickele, dat men heet Mayeghem*. Beide hofsteden, tot dan toe enkel van den vorst in cijns gehouden, werden bij die gelegenheid, mits de gewone trouw en leenhulde, met het heerschap van Nazareth vereenigd (1).

trauwen ende waerhede zynen heere ter doot te thien ponden parisis ende 20 schellinghen parisis van camerlinkghelt, in 't veranderen by coope den 10^{en} penning, relief en camerlinckghelt alsvooren. Item, haut noch jor Adriaen Triest van den voorseide heerscepe een leen, gheleghen in 't landt van Gavere, wylent toebehoort hebbende Heynderick van der Camere, in twee stucken, deen gheheeten *Ter muelen stede*, groot twee bunderen ende 19 roeden lants, letter min ofte meer, gheleghen an d'een zyde neven de kercke van Mooreghem, ende d'ander stuck, groot twee bunderen luttel min ofte meer, gheheeten *Hellebrants-gat*, streckende boven de stede, ten eynde tzelve leen, staende ter trouwe ende waerhede zynen heere ter doot 10 ponden parisis ende 20 schellinghen van camerlinckghelt, in 't veranderen by coope den 10^e penning van dat ghelt, relief ende camerlinckgheld alsvooren. Item, ten voorseide heerschepe ende schauthetdom is gheaplicqueert by coope wylent ghedaen by Clays van der Zickele de hofstede, gheheeten *Ten Wielkine*, groot ontrent twee bunderen, met dubbel grachten, thiende vry, gheleghen achter de kercke van Nazareth; staende het voorseide heerschepe ende schauthetdom van Nazareth met zyn toebehoorten t'eenen vullen relieffe an Z. Maj^t. van thien ponden parisis ende 20 schellinghen van camerlynckghelde, enz. »

(1) « Wij Lodewijk, grave van Vlaenderen, hertoghe van Brabant, enz., doen te wetene allen lieden, dat wij aensiende den menichfouden ende getrouwen dienst, die ons onse gheminde knape Jan van der Zickele ghedaen heeft ende die hy, sijn hoir ende nacomers altoos ons doen zullen ende ghehouden sijn te doene, hebben bij desen lettren ute goeder jonste ende te goeder trouwe den voors. Janne, sijn hoire ende naercommers ghegheven ende gheconsenteert, gheven ende consenteren bij desen lettren *thooghe heerscip* van putte ende van galghe, up sijn leen te Nazaret, dat hij noudende

Zoals het denombrement en de charter van 1559 medebrenghen, verhieft het hooge heerschap van het leenhof van den Steenen Man,

---

es van ons, daer hij tote nu niet hooger dan den boeten tot drie ponden op ghehadt heeft, ende midts dat hij in onsen handen opghedreghen heeft twee hoven, die hij heeft liggende in de prochie van Nazareth, dats te wetene *thof ten Poldre*, groot ontrent een ende vijftich bunren landts, lettelt min of meer, ende *thof ter Zickele*, dat men heet *Mayeghem*, groot twee ende dertich bunren landts, lettelt min ofte meer, die hie houdt in cheynslande van onse daerof gheldende zekere renten tsiaers tonsen brieven van Assenede, supplicerende dat wij dat legghen wilden ten voors. leene om al te gader te houdene in eenen gheheelen leene ende in manscepe van ons, onsen hoire ende naercommers by hem, zijne hoire ende naercommers teeuwelijcken daghe ende dat hy op al tvoors. leen hebben mochte theerscip van drie ponden, ghelic dat hijt ghehaet heeft in zijn ander leen voors., ende ooc thooghe heerscip van putte ende van galghe, so hebben wij ter supplicatie van den voors. Janne ontfaen in onsen handen tupdraghen van den voors. twee hoven, met datter toebehoort, alzoovorseid es, ende hebben die uut onse heerlicheyt gheleyt ten voors. leene van Nazareth omme al te gader te houdene in eenen gheheelen leene ende in manscepen van onsen hoire ende naercommers, graven van Vlaenderen, bij hem, zijne hoire ende naercommers teeuwelijcken daghe, midts dat hy ons sál blijven daerop gheldende zulcken cheyns ende rente, als hij ons daerof schuldich es ende ghegholden heeft totten daghe van hedent. Ende op de twee hoven voors. so gheven wij ooc hem zyne hoirs ende naercommers voors. over ons, onse hoirs ende naercommers, teeuwelijcken daghe de boeten van drie ponden, ghelyc hyt ghehadt heeft in zijn ander leen voors., ende ooc thooghe heerscip van putte ende van galghe, ende op al tleen voors. behouden wij ende reserveren tonsewaert ende tonsen naercommers de viere hooghe gherechten, ende dat zal staen al gheheel ende te gader ende blijven ghehouden van ons te zulcken rechte, dienste, costumen ende usaigen als deerste leen van Nazareth voors. te vooren van ons ghehouden was, ende als ghelijcke leenen van ons ghehouden zijn in onse castelrije van Audenaerde, ende hiertoe zo hebben wij noch den voors. Janne van den Zyckele uute goede jonste ende meersijnghen van den voors. leene gheconsenteert ende ghegheven, dat hy zijne hoyr ende naercommers zullen zijn teeuwelycken daghe onse erfvelijcke schoutete alomme bynnen der prochie van Nazareth, also verre als ons daer se heerlicheyt toebehoort in de voors. prochie, uutghenomen op dit voors. leen van Nazareth ende op de twee hoven voors., die wij daertoe gheleyt hebben, daer hij theerscip alleene hebben zal alzoovoren verclaerst is, ende es te wetene dat van al den boeten ende misdaden die int voors. Schauteetdom vallen zullen, ende hij ons niet sullen zijn quite ghescholden, daerof zullen wij ende onse naercommers hebben de twee deelen, ende de voors. Janne ende zyne naercommers tderde deel, ende midts dien zal hij de voors. officie ghetrouwelick regieren, vanghen, arresteren, manen ende alle andere zaken doen, die de voors. officien toebehooren zullen, van welcken leene van

te Oudenaarde. Tot de heerlijke rechten behoorde de justitie van « put ende galge, » tol, gevonden-, bastaards- en stragiersgoed, de boeten tot 5 pond parisis, verscheidene heerlijke, erfelijke penning-, haver- en kapoenrenten, vrije vogelvangst en visscherij, straat- en beekschouwingsrecht, 't begeven van de kosterij van Nazareth, enz. De vierschaar, onafhankelijk van die der heerlijkheid, werd bediend door eenen baljuw, die tevens het ambt van schout waarnam, zeven schepenen en eenen prater. Er behoorden ook twee molenwallen aan toe, op eenen derwelke, op 't einde der XVIe eeuw, door Nicolaas Lautens een wind- en een rosmolen gesteld werd, die de heer later, tegen prijzj, overnam. Voorts schuilden onder het heerschap, ten titel van leenen : 't *hof ende stede ter Meren*, met 14 bunder 46 roeden lands, gelegen te Nazareth, omtrent de kerk, benevens de *Meulenstede* en het *Hellebrantsgat*, in het land van Gaver. Het foncier der heerlijkheid was 55 bunder groot.

De begeving der kosterij, waarvan in het denombrement spraak is, werd den heer niet immer onbetwist gelaten; trouwens, het blijkt uit eene oorkonde van den jare 1457 dat er omtrent dien tijd tusschen hem en het kapittel van Doornik een geschil desaangaande oprees, hetwelk echter, op grond van het eeuwenoude bezit, in voordeel van den eerstgenoemde, door de schepenen van der Keure te Gent vereffend werd. En opdat die zaak aan geene latere betwisting meer mocht onderhevig zijn, werd hem hiervan

---

Nazareth van den twee hoven ten Polre ende ter Zijkele, dat men heet Mayeghem met datter toebehoort, ende van den Schauteetdomme voors. wy den voors. Jan van den Zijkele hebben ontfanen in manscepen als van eenen gheheelen leene al te gader, om dat te houden van ons, onsen hoire ende naercommers, bij hem, zynen hoire ende naercommers teeuwelyjken daghen, in der manieren boven verclaerst, ende daerof heeft hij ons manscep ende eedt ghedaen om ons te dienen ende al te doene dat een ghetrauwe man sijnen gherechten heere schuldich es te doene. Ontbieden, enz. . . . Dit was ghedaen te Male den zevensten dach van Maerte int jaer ons Heeren dusentich drije hondert neghene ende vijftich. »

(Copie, geschrift van de XVIe eeuw, in 't archief van den heer PH. KERVYN VAN VOLKAARSBEKE.)

den 12 Februari 1447 de onderstaande bevestiging afgeleverd (1).

Ook de uitoefening der hooge justitie gaf in de XVe eeuw tot meer dan éene moeilijkheid aanleiding. Er berust, onder andere, in het archief der voormalige heerlijkheid eene charter van Philip den Goede, onder dagteekening van 10 Mei 1444, waarin ons wordt bekend gemaakt, dat de abt van St.-Pieters zich in rechte beriep tegen Nicolaas van der Zickele, heer van Nazareth, omdat deze laatste zekeren banbreukige, met name Pieter Chappon, een struikroover van de ergste soort, doen vangen en ter dood brengen had, terwijl de abt beweerde dat de heer van Nazareth hierin de palen van zijn vermogen was te buiten gegaan. Het geding werd vereffend op de ter goeder trouw uitgebrachte verklaring van den heer van Nazareth, dat de bedoelde persoon niet was aangehouden als banbreukige van St.-Pieters, maar van de wet van Oudenaarde, en er in de voorhandige zaak bijgevolg geene rechtsaanmatiging had plaats gehad.

Een geschil van eenen anderen aard rees op in 1463, bij gelegenheid van het stellen eener galg op den grond des heer-

---

(1) « A tous ceulx qui ces présentes lettres veront ou oïront et par especial honorable et prudent seigneur monsgr. l'official de la court eschevinale à Tournay, eschevins et conseil de la ville de Gand, salut et délection. Pour ce que droit veult et raison enseigne, que l'on certifie choses véritables quant l'on est requis, est-il que nous qui en sommes requis certifions par ces présentes que à la requeste de Clais de la Fauchille nostre bourgeois, nous avons fait visiter le registre ou lest hommage de Pierre St. Symoris, Jehan de Sombele et leurs compagnons qui furent nos prédécesseurs en loy en lan mil quatre cens trente sept, auquel registre avons trouvé que apères le procès et question meu par devant ceux à loy entre ledict Clais d'une part et Jehan de Bucsele de l'autre, à cause de la collacion et don de la costerie de l'église de Nazareth, situé en la chastellenie de ceste dernière ville, et sur ce cy les depositions de plusieurs témoins. . . en forme et preuve icelluy Clais fut par eulx nostres prédécesseurs en loy, jugé estre et demeurez en la possession de la collacion et don de la dicté costerie de Nazareth, ce que nous certifions par ces mêmes présentes lettres scellées et données en cognoissance de droict, soubz le scel aux causes de ladicte ville de Gand, le douzième jour du mois de Fevrier lan mil quatre cens quarante sept. »

(Oorspronkelijk stuk op perkament, toebehoorende
aan den heer PH. KERVYN VAN VOLKAARSBEKE.)

schaps, door genoemden Nicolaas van der Zickele. Zoo ooit een geding ten voordeele van den heer moest gewezen worden, dan was het wel hier, vermits de brief van 1559 wel degelijk aan den bezitter van 't heerschap recht van « put ende galghe » verleend had, onder welke juridictie dat van 't hooge gerecht moet verstaan worden, 't is te zeggen, het recht van de misdadigers met den dood te straffen, behalve nogtans in de vier door den vorst voorbehoudene gevallen, welke te Nazareth, zoowel als in andere plaatsen, waar de graaf zelf eenen baljuw had, waren voorbehouden. Deze vier gevallen, waarvan in de oorkonde van 1559 spraak is, en die in verscheidene andere documenten diens tijds onder de generieke benaming van *causae arduae* aangetroffen worden, waren : brandstichting, schaking of verkrachting van vrouwen, moord en diefstal. Mogelijk ook was het den schout ontzegd, met het zwaard te rechten. Wat er van zij, er werd den heer, op welken grond weten wij niet, ongelijk gegeven, en een vonnis, door den Raad van Vlaanderen uitgebracht, waarbij de galg, als onwettig opgericht zijnde, moest afgebroken worden (1).

Eerst rond het midden der XVIe eeuw werden de volle heerlijke rechten op het heerschap van Nazareth aan den houder van dit leen door den Vorst afgestaan. Wij vinden het bewijs hiervan in de hieronder medegedeelde charter van den jare 1558, bij welke Philip II, om de zware staats- en oorlogsschulden te dekken, het gemeld heerschap, met al zijne rechten en voorrechten, voor eenen tijd van dertig jaren, mits 1200 pond groote, aan zijnen kamerdienaar, ridder Jacob van den Nesse, in pand geeft (2).

---

(1) Oorspronkelijk stuk op perkament (het zegel ontbreekt), toebehoorende aan den heer PH. KERVYN VAN VOLKAARSBEKE.

(2) « Lettres d'Engagement pour ung terme de xxx ans de la terre et Srie de Nazareth, au prouffict de mess^{re} Jacques de van den Nesse, moyenant xiie lib. de xl. gros.

« Philippes, etc. A tous ceulx qui ses présentes verront, salut, comme pour furnir aux grandes charges, debtes et arrieraiges, dont nous sommes trouvez chargez tant par la présente guerre, fortifications et érections d'aucunes noz places et villes frontières, que pour l'entretènement et payement de noz gens de guerre et aultres raisonnables considérans, nous aurions naguerrres résolu

Dit stuk, van een alleszins merkwaardig belang, geeft ons te kennen, dat het heerschap zich te Nazareth op omtrent 2,200 bun-

---

et ordonné de vendre et engager aucunnnes haultes moyennes et basse seigneuries et autres partjes de nostre domaine en nostre pays et Comté de Flandres, jusques à certaine grande somme de deniers en capital, et il soit, que nostre amé et féal chevalier et ayde de nostre chambre messire Jacques de van de Nesse ayant entendu nostre dicte résolution et ordonnance, nous aurait requis et supplié, que attendu que à cause de dame Philippote de Gruutere, sa compaigne, il est sous viscontier et escoustère héritier de la *Srie de Nazareth* y ayant amendes, délicts seigneuriaux, chasse et aultres pré-héminences et proufficts, il nous pleust luy accorder en achat la haulte, moyenne et basse juridiction d'icelle *Srie de Nazareth* avecq les terres y appartenans et adjacens, contenant environ vingt deux cens bonnières de terre gisant entre noz villes de Gand et Audenaerde, et avecq ce le droict de confiscation et le meilleur catheil des cent soixante treize maisons qui sont situées asscavoir, soubz le Vielbourg ou lescouteste dont le nombre de cinquante quatre maisons, soubz nostre chastellenie d'Audenaerde quarante cinq maisons, et soubz la ditte *Srie de Nazareth* appartenant audict messire Jacques de van de Nesse, en la qualité que dessus, cinquante neuf maisons, lesquelles sont toustes subjectz audict meilleur cathel à nostre prouffict en cas de trespass des mannans en icelles, et qu'au surplus en considération des services par luy faicts et qu'il espère nous faire encores à l'advenir, il nous pleust aussy accorder pour luy et ses successeurs audict office de Scouteste de Nazareth telle justice de fosse et gibet, ensembles d'amendes ou aultrement, comme at esté fait par la concession de l'an mil trois cens cinquante neuf en sa vieille *Srie* et parties unies, et ce tant sur les rues que places au tour d'église, et par dessus ce, ce part et tiltre de *seigneur de Nazareth*, avecq autorité d'ouijr et clorre les comptes de l'église, des maistres de pauvres et aultres institutions et destitution d'iceulx en toute telle manière que fait à présent nostre bailly audict Nazareth, demeurans les bailys des trois chastellenies en nostre nom es droicts et autorités accoustumez tant sur ledict office de Scoutette, que vieille *Srie* et parties unies appartenant audict messire Jacques de van de Nesse en la qualité susdicte et les priviléges de ressort et souveraineté en nostre Conseil en Flandres et que sur le tout luy voulussions faire despéscher nos lettres pattentes en tel cas requieses et pertinentes, scavoir faisons que nous les choses des susdittes considérées et sur icelles eu l'avis de noz amez et féaulx les chefs, trésorier general et commis de nos domaines et finances, inclinans à la supplication et requeste dudict messire Jacques de van de Nesse, mesmes en faveur et considération desdicts services, et le vollans à ce aulcunnement gratifier; luy avons de nostre certaine science, autorité et absolue puissance, pour nous, noz hoirs et successeurs comtes et comtesses de Flandres, octroyé, consenty et accordé, octroyons, consentons et accordons de grâce espéciale par ces présentes, qu'il, ses hoirs, successeurs ou ayans cause puissent et pourront doresnavant tenir par forme de gagièrè ladicte *Srie de Nazareth*, avecq la haulte, moyenne et basse justice en tout tel droict comme

der land uitstreckte, en 175 huizen in zijn gebied bevatte, te weten : 54 onder de kastelnij van den Ouden-Burcht, te Gent, 15 onder de kastelnij van Kortrijk, 45 onder de kastelnij van Oudenaarde, en 59 onder de eigenlijk gezegde heerlijkheid van Nazareth.

Het is ons niet gebleken dat het heerschap tot aan 't begin der

---

cy-dessus est déclaré, ensemble la volerye avecq la chasse au lièvre et connin, en réservant expressement la chasse du rouge et du noir, et aussy le son de la cloche, aydes, resort et souveraineté, luy octroyant et accordant en oultre qu'il puist et pourra aussy user de telle autorité et prééminence comme noz baillis en ont fait, et au surplus jouyr de tiltre et nom de *S^{rie} de Nazareth*, à quoy l'avons autorisé et autorisons par ces dittes présentes et ce pour ung temps et terme de trente ans, prochainement venans et en suyvens l'un l'autre à commencer avoir cours aujourd'huy date de ceste, moyennant et parmy payant à nostre prouffict la somme de douze cens livres, du pris de quarante gros de nostre monnoie de Flandres la livre, à deux termes, asseavoir la moitié aux pasques prochaines et l'autre moitié à la saint Remy en suyvant, et ce es mains de nostre ami et féal conseiller et receveur général des nos dictes finances Lievin Woultres, lequel sera tenu luy en donner des lettres de décharge, et aussy en faire recepte, rendre compte et réliqua à nostre prouffict, avec les aultres deniers de sa recepte, laquelle gagièrè dessusditte, nous, noz hoirs et successeurs, comptes ou comptesses de Flandres ne pourrons rechapter que après l'expiration desdicts trent ans, bien entendu qu'il vive amiablement et en bonne union et paix avecq ses voisins, pourveu et à condition aussy que ledict messire Jacques de van de Nesse sera tenu permettre que les fermiers des cent soixante treize maisons susdictes au regard du meilleur catheil retiendront leurs fermes pour le temps et termes qu'icelles doibvent encoirres durer, lesquelles ils continueront à nous payer comme ils font présentement, jusques à l'expiration de leurs dicts fermes, et qu'en oultre ledict messire Jacques de van de Nesse sera tenu porter ou envoyer ces dittes présentes en nostre chambre des comptes à Lille pour y estre enregistrées en notre sceurté et pour plus grande sceureté dudict messire Jacques de van de Nesse, desdicts hoirs, successeurs ou ayant cause, nous avons renunché et renunchons par ces dictes présentes pour nous, nosdicts hoirs et successeurs, comptes et comptesses dudict Flandres, à tous droicts impériaux, royaux et aultres que princes pourroyent prétendre, et aussy à tant ce que l'on pourroit ou vouldroit alleguer pour invalider ceste présente gagièrè mesmement au droict disant générale remunération non valloir si l'espécialle ne précède, le tout sans fraude ou malengien. Si donnons en mandement, etc. . . . Donné en nostre ville de Bruxelles le xxe jour de Febvrier l'an de grâce mil cinq cens cinquante huit. »

(Oorspronkelijk stuk op perkament, in bezit van den heer KERVYN VAN VOLKAARSBEKE.)

XVIIe eeuw ooit in andere handen dan die van de heeren van Nazareth geweest is. In 1605, zoo wij hiervoren reeds zegden, verkocht Jan van den Nesse het aan den bisschop van Gent, Mgr. Pieter Damant, voor de som van 12,500 gulden, boven 100 gulden « voor een banquet, » en geschiedde zulks voornamelijk uit hoofde van den bekrompen toestand, waarin de verkooper zich, volgens zijne eigene bekentenis, bevond (1). Later

---

(1) « Allen den ghonen die dese presente letteren zullen zien ofte hooren lesen, bailluy ende mannen van leene van heurlieder hoocheden ser., namelijk van den leenhove van den Steeneman t'Audenaerde, saluut, doen te wetene dat voor hemlieden ghecompareerd es in persooene joncheere Jan de van de Nesse, schiltcnape, etc., tooghende ende exhiberende zeker octroy danof d'inhouden hiernaer volghet van worde te worde. De President ende Raedtslieden van de Eertshertoghen van Oostenrijk, etc., gheordonneert in Vlaenderen, den bailluy ofte stedehaudere, onder wien 't leen hieronder verclaert, ghelegghen es, saluut. Wij hebben ontfanen de supplicatie van jor Jan de van de Nesse, filius mher Jacques, inhoudende dat hij ghenoodtsaect es gheweest omme zijne crediteuren te vuldoene ende meerdere costen van decreete ende andersins t'eviterene, te vercoopene zijne *heerschip ende schautheddom van Nazarette* metten appendentiën ende dependentiën van diere, groot in erfachtichede metten goede te *Mayghem* ende t*Wielken*, omtrent vijf en dertich bunderen, al leen wesende, ghehouden van heure hoocheden van heuren hove van den *Steeneman t'Audenaerde*, omme welcken coop t'effecteren ende den coopere in tzelve leen te ervfen, den suppliant van noode es, zoo hij zeght, onse letteren van octroye, dezelve an ons verzouckende, waeromme wij, anghesien de zaecke voorschreven, U ontbieden ende bevelen van heure hoocheden weghe daertoe committeren bij desen, eyst noodt, dat ghij met u nemende van de voorseyde hove voor den *Steeneman t'Audenaerde* in zulcken ghetalle als 't betaemt, ende het van noode zij, onthuyt ende ontherft van den voors. leengoede den voornoemden suppliant, ende daerinne tbehouden onsen voors. heere recht ende elckanderen eerst wel ende wettelick den coopere ofte den ghonen, die hij daertoe noemen zal, naer de costume ende usantie van den voors. hove, behaudens dat den zelve coopere ofte den ghonen, die daerinne gheerft zal blijven, nyet vryer en zijn in confiscatie ende verbuerte van goede, dan den voors. suppliant vercoopere, van welcke dinghen te doene wij u gheven vulle macht ende especiael bevel, ontbieden ende bevelen van haerl. hoocheden weghe alle heure officieren ende onderzaten, dat zij u dit doende neerstelick verstaen, ende onder den zeghele van de voornoemde camere, den xv^{en} Octobris XVIe drye. Onder stont : Bij mijne heeren van de Raede gheordonneert in Vlaenderen, onderteekent Masscau, ende ghezeghelt met eenen zeghele van rooden wasse uuthanghende in enckelen steerte van parchemeyne, verzouckende mitsdien vut ervfen te gaene van zijne heerlicheide ende schautheddom van Nazarette, metten appendentiën ende dependentiën van diere,

evenwel werd er door Lodewijk van Rockolfing « naerhede » opgelegd, in andere woorden, het werd door hem teruggekocht, en sedert bleef het heerschap tot op het laatste der verledene eeuw den heeren van Nazareth toebehooren.

---

volghende den contracte dienangaende ghemaect, exhiberende van dien tsubject van dien in gheschifte danof d'inhauden hiernaer volgt van woorde te woorde : Compareert in persooone jor Jan de van de Nesse, schiltenaep, filius mher Jacques, ruddere, etc., dewelcke kende wel ende deuchdelic vercocht hebbende, ende vercoopt bij desen an den eerweerdichsten heere ende vader in Gode, Petrus Damant, bisschop van Ghendt, het heerschap ende schauteetdom van Nazarete, ghehouden van haere hoocheden van haerl. hove voor den *Steeneman tAudenaerde*, en toebehoorende in heerlicke rente neghen en twintich mudde neghen halsters drye meukens ende een derde deel van een achtelinc ruwe evene, ende in pennijnckrente enen twintich ponden zeventhien schellinghen zeven penn. parasis, vier cappoenen ende zeven hoenderen tsaers, metgaders het goed te Mayghem, alias ter Zickelen, groot drij en dertich bunderen, luttel min ofte meer, ende tgoed ghenaept tWielken, metten huize, schueren, stallen, boomen ende cattheylen daeroppe staende, wortelvast, eertvast ende naghelvast, groot ontrent twee bunderen, al leen wesende, met allen den heerlicken rechten, prehemintiën ende vervallen, den vorseyden heerschappe ende schauteetdom angaende, volghende den denombremente ende vermeughen danof wesende, dwelck hij comparant belooft den coopere in handen te leveren ; voorts noch alzulcke gronden van ervfen, als metten voornoemden goede te Mayghem gaende ende in pachte ghenomen ende ghebruyckt zijn, metten dreven ende boomen daertoe dienende, al volghende de voorwaerde danof oock wesende, die hij comparant belooft in handen van den coopere te gheven, daerinne begrepen tot een bundere meersch in drije stucken, gheleghen in de prochie van Astene op de Leye, sijnde de voornoemde gronden van erfve metten goede te Mayghem gaende, in de prochie van Nazarete, ghehouden van den heerliche de van den hospitale tesse te Rijsssele, ende de voornoemde meersch ghehouden van noch alzulcke erfve metten voornoemden leene van tWielken gaende, ende tsaemen verpacht es, daerof den comparant oock belooft den coopere de voorwaerde te leveren metten laste van alzulcke heerlicke ende keerckelicke renten, als uutten vercochten goede gaende zijn, die hij comparant belooft te zuveren ende betaelen tot ende met Kersavont naestcommende, midts hij vercoopere oock de pachten van den ougst lestleden ontsaen zal, nemaer angaende de heerlicke vervallen, zal hij vercooper die hebben ende tsijnen profijte trecken totten daeghe van der erffenisse van desen. Voorts oock mede zijnde twee muelenwallen, leen wesende, dependerende van 't voornomde heerschap ende schautteetdom ende den lande daermede gaende, metten contracte van verpachtinghe danof ghemaect met Nicolaus Lattens, die op eenen van dezelfde meulewallen, leen wesende, dependerende van 't voorn. heerschap, enen wintmeulen ende enen rosmeulen daerbij gherecht heeft,

Het oudheerlijk kasteel van Nazareth was niet groot, maar voorzien van kleine torens; het werd herbouwd in het jaar 1666, en hersteld of liever voltooid in 1772 door Lodewijk-Emmanuël van Rockolfing en zijne echtgenoot Francisca de Ghellinck, zooals hunne wapens op de gevelkap des gebouws aanduiden. Uitwijzens een schrift van 1759 had zekere Jacob-Frans Wouters het recht, onder andere, in de vijvers van het heerlijk kasteel te visschen, « midts ende op conditie als den heere van Nazareth sal buyten « sijn, dese daervan sal mogen sijne provisie nemen. »

Het kasteel, zoo wij gezegd hebben, is tegenwoordig het eigendom en zomerverblijf van den heer PHILIP KERVYN VAN VOLKAARSBEKE, die zich in de fraaie letteren en in de geschiedkunde door talrijke, hoogstverdienstelijke werken heeft onderscheiden. Wij

---

die den heere vermach ten expireren van den contracte bij prisie t' antveerdene, oock volghende den schriftelijke contracte daeraf wesende, dwelcke hij comparant oock beloofd den voornomden coopere over te leveren; voort en oock alzulck recht ende actie als hem vercoopere competeert ter causen van tijtle ende hooghe, middele ende nedere, an de zelve heerliche de van Nazarete hare voornomde hoocheden competerende, ende bij hem vercoopere gheërigiert volghende de briefven, danof wesende, die hij vercoopere oock beloofd zijnen coopere in handen te leveren, ende voorts in alder manieren als hij vercoopere dezelve heerliche de metten appendentiën ende dependentiën, metten gronden van ervfen tot nu toe ghebruyckt ende ghepossedeert heeft, nyet vuytghesteken nocte ghereserveert, ende beloofd hij coopere noch in handen van zijnen coopere te leveren alzulcke rentebrief, letteren, tijtlen ende munimente als zoo wel dezelve heerlicheyht als de kercke en prochie zoude moghen angaen. Desen coop es gedaen boven eenen godspenning tot profijite van de kercke ende aermen van Nazarete, als den coopere zal believen te ghevene, midtsgaders tot hondert guldens van een banquet, omme de somme van *twaelv duyzent vijf hondert guldenen*, van veertich grooten tstück, zuver goet om zuver ghelt, boven alle oncosten van ervfen, onthervfen, keerekgheboden, wandelcoop ende dierghelijcke. . . . verclaerende hij comparant bij solempnelen eede de voorn. vercoopinghe te doene uut puren ende warachtighen noode, ende omme meerdere costen teviteren van den vervolghen van decrete, die eenighe zijne crediteuren doende sijn in den Rade van Vlaenderen, enz. . . . In kennisse der waerheyt hebben wij joncheer Jan Sanders, bailliu, enz. . . . Deze bezeghelt met onse respective zeghels, enz., den xx^{en} en xxi^{en} daghen Octobris 1605. »

(Oorspronkelijk stuk op perkament, in bezit van den heer PH. KERVYN VAN VOLKAARSBEKE.)

hebben daar, behalve eene rijke bibliotheek en eene kostelijke verzameling van handschriften, een kabinet van oudheden en schilderijen aangetroffen, dat eene bijzondere melding verdient. Onder de schilderijen merkten wij vooral op : een binnenzicht door TENIERS; eene *Hollandsche kermis* door SANREDAM, wiens werken zoo gezocht worden als die van den schilder der Vlaamschen kermissen; familieportretten door GASPARD DE CRAEYER, JOZEF PAELINCK en andere beroemde kunstenaars; eene godsdienstige schets door NICOLAAS LIEMAECKER, gezegd ROOSE; een doek van ANDREAS LENS; dieren door DE VOS; bloemen door DE VRIENDT, en talrijke landschappen door baron PAUL SURMONT.— De verzameling van Chineesch en Japansch porselein is prachtig, evenals de scribanen en kassen der XVIe en XVIIe eeuw, en andere kunstvoorwerpen, gelijk men er maar weinig in de openbare Museums kan weervinden. Een aantal autographen van beroemde personages maken deel van de bibliotheek. Eindelijk de archieven der voormalige heerlijkheid en van de familie zijn goed bewaard, en het ware wenschelijk, dat al de familiën er evenveel zorg voor betoonden, aangezien de documenten van dien aard de kostelijkste bronnen voor de landsgeschiedenis zijn.

Het rechtsgebied behoorde den heere van Nazareth niet op gansch het grondgebied der gemeente toe. Er waren hier nog enclavementen van de heerlijkheden van *Eeke*, *Asper* en *Overmeersch*, deze laatste aan de St.-Pietersabdij van Gent toebehoorende; van de heerlijkheden van *Maldegem* en *Huisgaver*, in *Ouwgem* en *Huise*; van die des hospitaals te *Rijsel*; van *Darupt*, in *Afsneé*, en van *Wijbroek*, in *Petegem*. De meeste bezitters der bovengenoemde heerlijkheden oefenden de drie justitiegraden uit. — De vierschaar des heeren van Nazareth stond in de laatste tijden bij de *Gravenstraat*.

Het kon niet anders, of de enclavementen van al deze heerlijkheden, hoe gering ook in vergelijking van de bezitting des heeren van Nazareth, waren in talrijke leenen verdeeld. De voornaamste van deze waren :

Het *hof ter Zikkele*, of 't *hof te Maaigem*, ook 't *hof ter Beenen*

geheeten, aanvankelijk in cijns gegeven door den Graaf van Vlaanderen; het werd, gelijk wij in de vorenmedegedeelde akte van 1559 gezien hebben, te gelijk met het *hof of goed ten Polder*, door Lodewijk van Male leen gemaakt, en met de heerlijkheid van Nazareth vereenigd. Het *hof ter Zikkele* was vroeger een heerenverblijf, welks overblijfsels nog heden te zien zijn op het kasteel des heeren Ph. Kervyn van Volkaarsbeke, wien het hof thans toebehoort.

Het *goed ter Meren*, in 1454 aan Oste de Gruutere, in 1511 aan Elizabeth van den Driessche, en in 1615 aan Mark-Antoon Lautens, zoon van Nicolaas, advocaat in den Raad van Vlaanderen. Het goed ter Meren hing af van de heerlijkheid van Nazareth.

Het *goed ter Galeien*, aanvankelijk, zoo wij meenen, aan de familie van denzelfden naam, welke ten jare 1450 het *goed te Parijs*, te Astene, bezat, was in 1591, zoo wij hooger gezien hebben, 't eigendom van Simoen Sersanders. In 1404 behoorde dit leen aan Hendrik van Gaver, heer van Ressegem, gehuwd met Catharina Sersanders; in 1421 aan Hendrik van Rotselaere, en in 1480 aan Margareta van Hoverheed, die het op dat tijdstip aan hare dochter Catharina van Nevele verkocht. De tegenwoordige eigenaar is de heer baron Hip. della Faille, senator.

De *Stede te Steene* was in 1592 in 't bezit van Simoen Impens. Bij de verdeeling der goederen, nagelaten door Maria della Faille, echtgenoot van Jan van der Speeten, viel het in 1647 te beurt aan Philip de la Motte, heer van Ingooigem, Kerkhove, enz., uit hoofde zijner echtgenoot Catharina-Margareta della Faille. — Heden is dit hof 't eigendom van den heer Dela Kethulde Neckere.

Het *goed ter Biezen*, anders geheeten het *groot Biezenhof*, ter onderscheiding van het *klein Biezenhof*, vinden wij ten jare 1395 in het bezit van Jan van Hoedevelde, een lid der oudadellijke familie diens naams, van welke L'ESPINOY eenen *Nicolaas van Hoedevelde* onder de schepenen van der Keure te Gent, in 1406, opnoemt. Na Jan van Hoedevelde vinden wij als eigenaars Jan Sergeant en Mathijs van den Berghe, bepaaldelijk

in 1408. — Deze beide hofsteden behooren tegenwoordig aan mevrouw De Meulenaere, weduwe van den heer Kervyn van Oud-Mooregem, en zuster van den heer Ph. Kervyn van Volkaarsbeke, burgemeester van Nazareth.

Het *goed 's Riken*, in 1595 aan den priester Lieven van den Houtkine, had ten jare 1480 Jan van den Hooghenhuus tot eigenaar, en behoorde omtrent het einde der XVe eeuw aan Jozijne de Potter, gehuwd met Lieven van den Broucke, en Wilhelmina en Nicolaas Everaert, kinderen van Elooi Everaert en van Livina de Potter, aan welke het bij erfenis van Lieven de Potter was te beurt gevallen.

Het *goed te Groeninge* behoorde in 1416 aan Gelloot den Amman, Gijsbrecht de Vos en Joost van den Houtene. — Volgens eene notariëele akte van 2 Mei 1651 werd het door de toenmalige eigenares, Catharina de Backer, weduwe van Kasper Joossins, aan de vijf kinderen van Joost Piers en Suzanna de Backer geschonken (1). — Het goed te Groeninge is thans het eigendom van de weduwe Van Simaëys.

Het *goed te Axel*, in 1451 aan Marten de Gheenst, behoort tegenwoordig aan het Weldadigheidsbureel van Nazareth, met den last eener jaarlijksche rent ten voordeele des kerkraads.

Het *goed te Grooten Hove* had in 1407 Jan Sersimoens, zoon van Pieter, tot eigenaar. Ten jare 1448 behoorde het aan Oste de Gruutere. — Willem Sanders, pastoor van Nazareth, verkocht het den 27 Mei 1700 aan J.-B. Luytens, voor de som van 1,420 pond groote (2).

Nopens de tienden van Nazareth zijn ons slechts weinige bijzonderheden bekend. Wij weten alleenlijk, dat zij ten grootsten deele toebehoorde aan het kapittel van Doornik, uit welks naam zij in 1422 aan Olivier van der Triest voor drie jaren, mits 29 pond 10 schellingen groote 's jaars, verpacht werden. —

---

(1) *Notariëele acten*, n° 541, bl. 104. — Arch. van den Raad van Vlaanderen.

(2) *Not. act.*, n° 331. — Ibidem.

Volgens eene statistische opgaaf van 1766 hadden de tienden op het deel van Nazareth, onder het Oudenaardsche, eene jaarlijk-
sche waarde van 5,500 pond, en waren zij met 25 pond belast.
In 1782 bedroeg deze belasting 125 gulden.

Baljuws van Nazareth.

Arend de Boterman	1587
Jan de Causmaeckere	1428
Antoon Gherbruns	145*
Frans van Coppenolle	1474
Jan Danins	1477
Adriaan van der Meeren	1495
Vincent Danins	1535
Philip van Quickenborne	1550
Andries de Knetseleer	1597
Frans van Vaernewijk	1609
Olivier Wijme	1613
Laureins de Brune	1638
Philip de Mets	1640
Engel Buyck	1652
Jacob van Eechaute	1672
Maurits de Raedt	1695
Antoon van der Cruyssen	1700
Joost van der Cruyssen	1755
Frans van den Broucke	1779
Maurits Clement	1781

Burgemeesters van Nazareth.

Jan van den Damme	1642
Pieter de Paepe	1645
Engel Buyck	1648
Lieven Beyens	1652

Laurens van Zele	1662
Philip van der Cruyssen	1672, 1684
Andries van Damme	1678
. . . . .	
Jacob van de Woestyne	1700
Lieven Camont	1716
Jacob van Parys.	1726
Jacob Bekaert	1744
Jacob Rogge	1750
Lieven Meiresonne	1751
Maurus Bekaert	1759
Domien van der Sypt	1765
. . . . .	
Jan-Nicolaas Spillebout.	1803
Lodewijk-Emmanuël van Rockolfing van Nazareth	1806
Cornelis Bekaert.	1818
Lodewijk-K.-J.-G. van Rockolfing van Naza- reth.	1856
Philip Kervyn van Volkaarsbeke	1861

III.

GESCHIEDENIS. — Gedurende de middeleeuwen is er te Nazareth, zooveel wij weten, weinig of niets gewichtigs voorgevallen. Het eenig ons bekende feit vinden wij volgenderwijze vermeld in eenen post der stadsrekening van Gent, over 1326 : « Item, den « onder bailliu van Ghent, met hooftmannen ende ij dekenen, « enapen, die voer in Onser Vrouwen dag in Maerte, te Nazareth « ende daerontrent, omme ballingen te zoeken. » Wat die tocht eigenlijk te beduiden had, staat in onze geschiedenis van St.-Denijs-Westrem breedvoerig uiteengezet.

De tweede helft der XVIe eeuw, daarentegen, was voor Nazareth rijk aan gebeurtenissen, de eene evenwel zoo rampspoedig als de andere. JANSSEN, in zijn werk over de *Kerkhervorming in Vlaanderen*, van Nazareth sprekende, zegt : « In 1566 had er de « beeldstorm plaats. — Meer berigten ontbreken ons. » Wij hebben over dit jammervolle tijdvak, met betrekking tot deze gemeente, eene zeer belangrijke oorkonde in het kerkarchief ontdekt, hetwelk ons toelaat een denkbeeld te vormen van hetgeen in deze gemeente tijdens de beeldstormerij is geschied. Nazareth, hoezeer door zijne bosschen en heiden van de groote bevolkingsplaatsen, waar de godsdienstaat zoo hevig woedde, afgezonderd, heeft in dien storm onzeggelijk veel geleden. De geest der verwoesting is er doorgetrokken en heeft er zijn vernielingswerk op eene breede schaal uitgevoerd. Alles wat in de kerk aan beelden, versierselen, priestergewaden, houtwerk, enz., voorhanden was, werd stuk geslagen of geroofd ; Boone's prachtige altaartafel, kostelijk gedenkstuk der middeleeuwsche kunst, vernietigd ; de klok uit den toren gehaald ; de schoone grafzerken met koperen versiersels uit den vloer gebroken ; het koper, ijzer en lood geroofd ; de vensters verbrijzeld ; de muren doorboord ; het dak verwoest ; in één woord, eene schendende hand geslagen aan alles wat de begierlijkheid van het grauw kon opwekken. Zelfs het uurwerk des torens, dat den ingezetenen zoo dienstig was ter regeling van arbeid en rust, werd vernietigd, benevens de pelle, die over de grafwaarts gedragene lijkstapels der overledenen werd geworpen. Zoo blind was de haat, zoo dol de woede der Geuzen, die gansch het land, als herboren Wandalen, uitplunderden, uitbuiten en verwoestten, dat zelfs de nuttigste, onmisbaarste voorwerpen, tot de bloot stoffelijke orde van zaken behorende, onder de razernij der verdwaalden moesten te niet gaan.

De nog sprekende getuige van dien vreeslijken storm te Nazareth is de omstandige rekening van alles, wat na 't uitwoeden der onlusten en de herstelling van den Roomschen godsdienst voor de kerk dezer gemeente is bekostigd geworden ; dit document komt

ons zoo belangrijk voor, dat wij denken het nagenoeg in zijn geheel, verder, onder het hoofdstuk « de Kerk, » te moeten mededeelen.

Het waren de Geuzen echter niet alleen, die Nazareth en de omliggende gemeenten op zulke buitensporige wijze aantastten. Ook de Spanjaards, door Philip II naar de Nederlanden gezonden, om er door 't geweld der wapenen den opstand tegen te werken, bedreven er allerlei onverschoonbare gruwelen. Den 8 Mei 1571, lezen wij bij DE KEMPENARE, kwamen, onder andere, te Nazareth verscheidene vendelen Spanjaards, « die de boeren veel schade « en overlust aendeden, dezelve beroovende, slaende en smij- « tende, ja, somwijlen doodende, zooals zij gedaen hadden te « Maeter, alwaer zij eenen vader en zoon jammerlijk om hals « brachten. » Het jaar daarna beschadigden de te Oudenaarde liggende koninklijke ruiters de meeste dorpen dier kastelnij, en betaalde Nazareth voor zijn aandeel in de opgelegde belasting de som van 400 pond groote.

Het kon niet anders, of in zulk een onrustig tijdvak moest de baanstrooperij, natuurlijk gevolg van het gemis aan orde en bescherming der personen en eigendommen, haren werkkring op eene vreeslijke schaal uitbreiden. Genoemde kroniekschrijver geeft ons den naam op van eenen der struikroovers uit die dagen, die te Nazareth het levenslicht gezien, en zich aan brandstichting en priestermoord had plichtig gemaakt. Die persoon was kapitein Beck, die eindelijk in handen der justitie viel, den 22 Mei 1575 ten vure veroordeeld, en op den weg van Oudenaarde levend verbrand werd.

In de maand Augusti 1575 legerde te Nazareth een deel van het Duitsche leger, dat het Gentsche bewind ter beoorloging van de uit het verbond getredene Walen ontboden had, en hetwelk den boeren op zijne beurt allerlei onaangenaamheden berokkende; doch het voorval was niets, bij hetgeen drie jaren later, den 27 Augusti 1578 (1), plaats greep, wanneer, volgens de eenstem-

---

(1) 17 Augusti, volgens DE KEMPENARE.

mige getuigenis van **DE KEMPENARE** en **DE JONGHE**, de Gentenaars, op hunne terugkomst van Zingem, alwaar zij de Malcontenten verslagen en in de kerk geplunderd en geroofd hadden, eenen tweeden beeldenstorm in die van Nazareth deden, zich, volgens de uitdrukking der kroniekschrijvers, aan de afgeworpene beelden verwarmden, en alles, wat nog kon uitgebuit worden, met zich voerden.

De kerkrekeningen van dit tijdstip ontbreken, om te weten, of alle uitoefening van den Roomsch-Katholieken godsdienst daarmede te Nazareth was opgeschorst. Wij vermoeden het, want welke eeredienst kon nog verricht worden in eenen zoo ontblooten tempel, dien men het jaar te voren reeds, op last van het Gentsche magistraat, zijne klokken en zilverwerk ontnomen had⁽¹⁾, en waarvan de bedienaar zeer waarschijnlijk, gelijk de meeste zijner collegas rondom Gent, de vlucht had moeten nemen, wilde hij aan de woede der beeldstormers niet geslachtofferd worden? Een feit, ten andere, dat ons in dit vermoeden versterkt, is, dat de hervormde leer, die in de omstreken van Gent vele aanhangers telde, hier, te rekenen van gemeld tijdstip tot nog in de maand September van het volgende jaar openbaar gepredikt werd.

Doch de maat des lijdens was hiermede voor de reeds zoo diep getroffene bevolking niet vol; immers, toen in Januari 1580 de tijding in het dorp verspreid werd, dat de Gentsche soldaten te Avelgem voor de Walen waren geweken, en naar Nazareth afkwamen, ontstond er zulke angstige benauwdheid onder de ingezetenen, dat zij in der haast hunne meest draagbare goederen samenpakten en in menigte naar de stad vluchtten. **DE KEMPENARE** verhaalt, dat tijdens die vlucht de baljuw van Nazareth, de griffier Pieter Keukeleire en een groot getal kinderen door de Malcontenten gevangen genomen en eerst tegen losgeld in vrijheid gesteld werden. De naar de stad gewekene landlieden dorsten slechts in

---

(1) Kerkarchief.

Mci, toen de soldaten vertrokken waren, naar hunne haardsteden terugkeeren. Doch gerust konden zij er hunnen arbeid nog niet hervatten, want bij de minste aankondiging eens nakenden gevaars vermeerderde hun angst, zooals geschiedde den 5 Juni 1580, weinige dagen na hunne aankomst, wanneer er, op het ongegrond vernemen dat de Walen uit Kortrijk gingen herwaarts afkomen, een algemeen alarm werd geschreid.

De reeks gebeurtenissen uit dit zoo rampvolle tijdsgewricht eindigde te Nazareth den 15 Februari 1582 met eene euveldaad, die ons doet zien dat de vernieling, door de beeldstormers begonnen, toen nog op verre na niet was ingetoomd. Eenige booswichten, namelijk, verbrandden er op den weg van Oudenaarde moedwillig eene voorname herberg, genaamd *Vogelzang*, die aan PHILIP DE KEMPENARE, de schrijver der kroniek van dien tijd, volgens zijne verklaring, toebehoorde.

Door alzulke voorvallen had de landbouw, voorname en om zoo te zeggen eenige bron van bestaan der Vlaamsche plattelandsche bevolking, gevoelige wederwaardigheden ondergaan. Zooals DE LAVELEYE, in zijn merkwaardig werk : *De Landbouwkunst in de Nederlanden*, met waarheid aanvoert, had de uitdelgingsoorlog, door de vervolgingen in zake van godsdienst teweeg gebracht, de velden ontvolkt, en hernamen bosschen en heiden den grond, die door den arbeid der vorige eeuwen was vruchtbaar gemaakt. Hoe het er te Nazareth in het eerste vierde der XVIIe eeuw uitzag, moge, bij gebrek aan vollediger inlichtingen, worden opgemaakt uit den inhoud van een schrift, waarbij de prelaat van St.-Pieters, vele landen in de heerlijkheid van Overmeersch, te Nazareth en omstreeks, vaag ziende liggen, en uit dien hoofde groote haver-, koorn- en penningrenten moettende missen, daaromtrent een sprekend vertoog ophangt : « ende datter luttel apparentie was » — schrijft hij — « van dat de voorseyde vaghe landen in eenighe « jaeren ter culture souden ghebroght worden, *midts dat niemant* « *daer en wilde de hant slaen uyt ontsight van de voorseyde groote* « *becommertheyt*, daervooren de vruchten ende besaythede op « het velt souden hebben moghen aenghesproken ende ghesaisiert

« worden ; dat oock de voorseyde landen niet wel afwinne-
« en waeren dan met groote moeyte ende grooten cost, ende met
« apparentie van cleyne vrught ofte bacte, door de notoire minder
« weerde van de voorseyde landen ; daerbij dat 't voorschreven
« clooster te buyten bleef staende niet alleenlijk tjaerelijcks
« incommen van sijne heereelicke renten, maer bovendien oock
« sijne thienden, mitsgaders de heereelicke rechten, soo van beste
« hoofden, dootcoopen ende wandelcoopen, als andere, die daerop
« souden connen ofte moghen vallen, tot grooten ondiens-
« intrest van den voorseyden cloostere. » Om dat verlies te voor-
komen, liet de abt, na rijp beraad met zijne kloosterlingen, al de
onbebouwde, ongebruikte en verlatene landen in eeuwigen en
erfelijken cijns aan den ontvanger Maximiliaan Struvinck, zoo
voor hem als zijne nakomelingen, zonder nadeel echter van de
eigenaars dier landen, indien zij die terug eischen mochten (1).

De rust, welke het dorp eindelijk onder de regeering van
Albert en Isabella eenen tijd lang genieten mocht, werd na den
dood der aartshertogen en de herneming der vijandlijkheden
tusschen Holland en Frankrijk tegen Spanje, opnieuw gebroken,
met dit ongelukkig gevolg, dat het weeral de plattelandsche
gemeenten waren, die er het meest bij te lijden hadden. Wij
lezen in de kerkrekening van Nazareth, over 1643, dat de bisschop
van Gent aan het kerkbestuur dier gemeente oorlof verleende om
aan den armdisch eene som van 25 pond groote te leenen,
« aensiende de groote aermoede, dieder is geweest binnen dese
« prochie sedert de vluchtinghe, ende van dander zijde de cleyne
« middelen van den ghemeenen aermen, » wat niet te verwon-
deren valt. Dit feit was echter maar de voorbode van wat de
gemeente nog te verwachten stond. Inderdaad, een post der
kerkrekening van 1645 geeft ons te kennen, dat de kerkmeubelen,
waaronder het in eerbied gehoudene beeld van O. L. Vrouw,
toen reeds sedert een geheel jaar naar Gent in veiligheid waren

---

(1) *Spiegel der eerw. prelaeten van St.-Pieters*, bl. 75.

gevoerd (1), eene voorzorg, die weldra bleek niet heel en gansch zonder reden te zijn genomen geweest, dewijl er in de maand October deszelfden jaars een groote doortocht van Fransche en Hollandsche legerbenden te Nazareth plaats had, en bij die gelegenheid, onder andere, al de veldvruchten werden geroofd en de inwoners uitgeplunderd. Het jaar daarna werd Nazareth niet alleen met wintergarnizoen beleid, maar ontweldigden andere er doortrekkende soldaten al de paarden en koeien, boven dat zij de gemeente met aanzienlijke brandschattingen sloegen. In 1662 was de verslagenheid er andermaal zoo groot, dat de nauwelijks sedert een jaar terug uit Gent gehaalde kerkmeubelen, met een geleide van zes gewapende ingezetenen, opnieuw naar die stad werden gevoerd (2).

De herhaalde invallen van Lodewijk XIV in de Nederlanden moesten Nazareth nog grootere onheilen berokkenen. Uit een stuk, getiteld : *Relatie van schaede voor de campementen tsedert 1667 tot 1684*, dat de heer PH. KERVYN VAN VOLKAARSBEKE in de handvesten der Gentsche St.-Nicolaaskerk ontdekte, en in den *Messenger des Sciences* van 1852 als eene belangrijke bijdrage voor de geschiedenis liet plaatsen, zien wij dat het Fransche leger, door den Koning in persoon aangevoerd, ten jare 1675 langs den heirweg van Deurle naar Eeke over Nazareth kwam, alles op zijnen tocht aan roof en vernieling ter prooi stellende.

(1) « Item betaelt voor den helft van de hure van een camer binnen Ghendt ten huuse van jouffrouwe de wed^e Hooghe, daer de kerckmeubelen een jaer ghestaen hebben, verschenen te Baemisse 1645 . . . . . xxx sch. »

« Item betaelt voor de schipvracht van het belt van Onse Lieve Vrouwe ende andere meubelen. . . . . ii sch. »

(Kerckrekening van 1645.)

« Item betaelt aen Daniel van den Plassche tot Ghendt, over een derde deel van een jaer huysuere, van een camer, daer de kerckmeubelen ghestaen hebben, neffens de meubelen van den heer pasteur . . . . . ii d. gr. »

(Id. van 1631.)

(2) « Item betaelt aen Jan Amelinck voor dat hy de kerckmeubelen naer Ghendt ghevoert heeft, als men vreesde dat de Loreynen op de Casselrye van Audenaerde souden ghecommen hebben . . . . . x sch. »

(Kerckrekening van 1653.)

Het jaar daarna werd Nazareth overvallen door de troepen van den prins van Oranje en de met hem verbondene Spanjaards en Duitschers, « als wanneer gans de prochie ende diverse andere « zijn ghestruëert geweest, alle vruchten geschonden, ende « noch ten selven jaere moeten betaelen sware contributiën. »

In 1674 waren het de krijgshorden van den maarschalk van Luxemburg, een der grootste veldoversten van Lodewijk XIV, en in 1675 die van den graaf van Waldeck, bevelvoerder over het leger der bondgenooten, welke Nazareth, op hunne beurt, tecnemaal naakt plunderden en verwoestten, terwijl in 1678 en 1679 de Fransche veroveraar andermaal zijne tenten in het dorp en het omliggende opsloeg en er buitengewone belastingen vorderde. De kerkrekening van dit laatste jaar houdt het bewijs in, dat in dien aldaar zoo beduidenisvol getitelden « vluchttijd » de kerkmeubelen opnieuw tegen de roofzucht der soldaten naar Gent waren geveiligd, en de pachters onherstelbare verliezen hadden geleden (1). Het moet er inderdaad erg zijn toegegaan, dewijl de ingezetenen, gezamenlijk met hunne burens van St.-Denijs-Westrem en St.-Martens-Laathem, hunnen toestand in de akeligste kleuren aan den Vorst afschetsten, en hem baden om kwijtschelding van drie jaren heerlijke renten te bekomen, die zij den prelaat van St.-Pieters, als heer van Overmeersch, moesten opbrengen (2). De gemeente had in 1678, alleen aan Lodewijk XIV, de voor dien tijd ontzaglijke som van 5,915 pond groote, of 55,490 gulden, betaald!

Intusschen scheen de oorlog, die Vlaanderen zooveel goeds en bloeds had gekost, ten gevolge van den vrede van Nijmegen, te moeten eindigen; doch Lodewijk XIV, nooit moê van dit zoolang door hem begeerde gewest te tergen, en de heiligste der eeden op eens verbrekende, viel andermaal, in 1683, met

---

(1) « Item betaelt aen Florens Cornelissen, tot Gend, over camerhuer, daer het kerckegeet heeft gestaen *in den vluchttijt* . . . i p. xiii sch. »
(Kerkarchief.)

(2) *Brieven ende Rescriptiën*, 1683-1688, bl. 213. — Archief van den Raad van Vlaanderen.

eene aanzienlijke krijgsmacht in ons land, en maakte er verscheidene veroveringen. Te Nazareth, luidt het genoemde relaas, hief hij dit jaar eene belasting van vier pond groote het bunder, en eischte daarbij eenen aanzienlijken voorraad haver, rogge, boekweit en paardenvoeder, voor eene gezamenlijke waarde van 2,606 gulden, met bevel het alles zonder uitstel in zijn kamp te Harelbeke in te leveren. En toen hij het volgende jaar met zijn leger naar Deinze en Gaver kwam, en al de dorpen tusschen de Schelde en de Leie gelegen, nogmaals met zware belastingen trof, had de arme gemeente Nazareth ruimschoots haar aandeel in de knevelarijen, welke de Vlaamsche bevolking te verduren had. Niet alleen beliep de belasting voor dit dorp tot 572 pond groote, maar betaalde de gemeente ditzelfde jaar bovendien de som van 8,624 gulden aan den Ouden-Burcht, zonder te rekenen wat zij was kwijt geraakt aan koeien, voeder enz., die de soldaten er in volle vrijheid tot buit maakten. Men voege daarbij 96 pond groote, voor rantsoen van gevangenen betaald; 512 pond in ontvreemde kleederen en huisraad; 156 pond wegens schade, door brandstichting veroorzaakt; de leveringen, in het kamp van Deinze aan de Franschen gedaan; de gelden, gestort om aan de wraakneming des vijands te ontkomen, en wat de doortrekkende Franschen en Spanjaarden er ten koste der landslieden verteerden (1),

---

(1) « Eerst ende alvoren over de sconinx penninghen van den jare 1684 ende 1686, met de overcommende lasten van de drij jaren, mits men sustineert dat de coninx penninghen, de subsidie van den jare 1683, sullen onderblyven, commen te bedraghen ter somme van xiii^e xli lib. x s. gr.

« Item over de represelden, de welcke betaelt sijn ende noch staen te betaelen. . . . xvi^e lxxiii lib. gr.

« Item over leveringhe ghedaen aen de onderdanen van Vranckerijcke, in het camp tot Deynse. . . . xiv^e xxviii lib. xv s. gr.

« Item over *presenten ende secrete uytcoop* ghedaen aen de ondersaeten van Vranckerijcke om te ontgaen de personele executie ende menichvuldiche disorders. . . . ii^e lx lib. xi s. gr.

« Item over opgelychte penninghen, daer mede dese prochie belast is, die men heeft moeten oplichten gheduerende dese jaeren, dewelcke somme comt te bedraghen. . . . ii^e lxi lib. gr. »

(Papieren van den Ouden-Burcht. — Rebut, n° 228.
— Prov. arch.)

en men zal zich een gedacht kunnen maken hoe ellendig en uitgeput de bevolking van Nazareth op dit tijdstip zich bevinden moest. Uit eene officiële opgave, het bestuur der kastelnij van den Ouden-Burcht overgemaakt, blijkt, dat op het einde der XVIIe eeuw te Nazareth niet minder dan 192 bunder 3 roeden land door de eigenaars waren verlaten geworden, omdat deze niet in staat waren, de aanzienlijke uit den krijg voortspruitende lasten te betalen. Geen wonder, dat talrijke pachthoven in zulke omstandigheden te niet gingen, en dat in onze dagen de spade in het midden van bosschen, welke men voor de eerste maal denkt te ontginnen, overblijfselen van vroeger bestaan hebbende gebouwen, zooals te Nazareth, aan het licht brengt.

Het schijnt alsof op het laatste dezer eeuw geen enkel jaar mocht voorbijgaan, zonder dat Nazareth op de proef werd gesteld. Op het einde van December 1691 kwam het Fransche leger, onder bevel van den maarschalk van Luxemburg, te Waregem en St.-Eloois-Vijve kampeeren, en den 27, onder andere, naar Nazareth, alwaar het voor de twintigste maal misschien de droevigste sporen zijner tegenwoordigheid achterliet. Van middelen uitgeput, zag het dorpsmagistraat zich ten laatste genoodzaakt, den Koning de machtiging te verzoeken om eene som van 800 pond groote te lichten, ten einde over 1693 en 1694 de hem opgelegde contributiën te betalen.

Tijdens den veldtocht, die korte jaren daarna, onder den naam van Erfenisoorlog, plaats had, leed Nazareth weeral aanzienlijke schade. In 1708, onder ander, richtten de Franschen er eene verwoesting aan ten bedrage van meer dan 953 pond groote. Het kerkhof was er als 't ware het toevluchtsoord van de met hun vee weggevluchte landbouwers geworden, dewijl de mest dier zoogenaamde « vluchtbeesten, » over de jaren 1707, 1708 en 1709, ter som van 19 pond 11 schellingen 5 groote openbaarlijk verkocht werd⁽¹⁾. Het leger der Engelschen kampeerde er in

---

(1) « Verkocht à la hauce het mesch, op het Kerkhof gemaect door de vluchtbeesten binnen de jaeren 1707, 1708 en 1709, tot de somme van xix lib. ii s. v gr. »
(Kerkarchief.)

1712 gedurende twee dagen, van waar het voorttrok naar Drongen, terwijl een andere soldatentroep, namelijk het regiment van den prins Willem van Hessen, er ook gedurende twee dagen in de maand Maart van dit jaar ten koste der inwoners vertoeven bleef.

Ook te Nazareth kwam tijdens den opstand der Belgen tegen Jozef II een patriottenkorps tot stand, dat zich in den wapenhandel oefende, doch aan de gevechten tegen de Oostenrijkers geen deel heeft genomen.

Eindelijk op het laatste der XVIIIe eeuw, toen ons vaderland onder de macht der Fransche Republikeinen viel, werd Nazareth insgelijks met de andere langs den Leikant gelegene dorpen « geduiveljaagd. » De pastorij en de woonst des onderpastoors werden daarbij uitgeplunderd.

IV.

KERK VAN NAZARETH. — De oorsprong dezer kerk wordt door de legende volgenderwijze verhaald: Zekere heer, wiens eigendommen aan het grondgebied paalden, alwaar Nazareth namaals oprees, werd op zekeren dag te midden van het woud door wilde dieren (sommigen zeggen door een vreeslijk onweder) overvallen. Buiten staat zich te verdedigen, en geene hoop op redding ziende, nam hij zijne toevlucht tot de Moeder Gods, wier beeld hij daar juist aan eenen boom zag hangen. Zijn gebed werd verhoord, en om zijne dankbaarheid over zulk eene gelukkige verlossing te bewijzen, nam hij voor, op eene daartoe hem best geschikt voorkomende plaats, eene halve mijl verder, naar Deinze toe, eene kapel te bouwen. Men voerde er de noodige bouwstoffen heen, maar toen de werklieden den arbeid zouden aanvangen, waren de bouwstoffen verdwenen, en men vond ze terug op de plaats zelve, alwaar de heer aan den dood ontkomen was. Er bestond

dus geen twijfel, of het was een oppermachtige wil, dat de kapel aldaar gebouwd wierd. — De plaats, waar dit voorviel, zou de wieg van Nazareth, en het beeld der Moeder Gods, dat men thans nog in de kerk vereert onder den naam van *O. L. Vrouw van Nazareth*, hetzelfde geweest zijn, dat tot de oprichting der kapel zou aanleiding hebben gegeven (1).

Eene handschriftelijke kroniek der stad Oudenaarde, op het stadhuis aldaar bewaard, geeft eene variante van de bovenstaande legende, welke wij meenen hier ook eene plaats te moeten openen :

« Int jaer 1240 den biscop van Doornicke treckende naer Dronghen, om daer te reformeren, kwam op dese contrye, soo men seyt, ende creech vaeke, dat hy in slaep viel. Daer openbaerde haer Maria, ende begeerde ter selver plaetse eene kerecke ghefondeert te hebbene, maer in dien droom en beloofde hy niet. Voortgaende bleef met den voornomden vaeck ghequelt, ende moeste noch tweemaal slaepen, daer elcken keer het voornoemde hem ghebeurde, zoo dat hy beloofde, zoo hem dochte, ter voorscreven eester plaetse eene kerecke te stichtene ter eere van Maria, ende die heet Nazarete.

« Curts daer naer keerende tot Doornicke heeft het voorschreven aen zijn cappitel gheadverteert, die daer in oock gheconsenteert hebben, ende zonden derwaerts metsers ende temmerlien, welke, niet wetende waer de plaetse was, hebben op eenen houck omtrent Huusen begonnen metsen ende temmeren, maer zoo vele, dat zij bij daeghe gmaect hadden, wiert bij nacht van de inghelen gedraeghen op de plaetse, daer nu de kerecke staet, ende waer den voorn. biscop eerst ghedroomt hadde.

« Daer de metsers begonsten, ligghen nog vele groote steenen. »

Uit deze legende, welke wij, mits cenige wijzigingen, nog voor andere bidplaatsen en kloosters hebben hooren vertellen, is

---

(1) A. D. R(UME), *Les Vierges miraculeuses de la Belgique*, bl. 13.

volgens ons op te maken, dat er een twist zal opgerezen zijn over de plaats, waar de eerste kapel of kerk van Nazareth zou gebouwd worden. Wat er ook van zij, het komt ons voor, dat Nazareth, uit hoofde zijner uitzonderlijke ligging te midden der bosschen, veel later dan de omliggende dorpen eene bidplaats bekam; trouwens, eerst omtrent den jare 1242, tijdstip op welk er maar eene eenvoudige kapel stond, werd door Walter de Marvis, bisschop van Doornik, hier de parochie gesticht, en 't is juist tot dit tijdstip, dat de oude afgebrande kerk van Nazareth, volgens haren bouwtrant, opklom. Er bestaat bij onze wete geene enkele oorkonde, die ons over den oorsprong dier kerk eenig bericht kan verschaffen.

Deze bidplaats onderging in den loop der tijden zeer vele veranderingen; de eenige bijzonderheid, welke in de afgebrande kerk den oorsprong herinneren kon, was, dat het altaar der H. Maagd, strijdig met het gebruik, niet aan de zijde van het Evangelie, maar aan die van den Epistel was geplaatst, aan welken kant de oorspronkelijke bidplaats mogelijk werd opgericht.

Zooals de meeste tempels van dien tijd, hier te lande opgericht, was de oude kerk van Nazareth gebouwd in den vorm van een kruis, met eenen hoogoprijzenden achthoekigen toren in 't midden, welke op iedere zijner zijden twee vensters had en reeds in de eerste helft der XVe eeuw van een uurwerk voorzien was (1).

---

(1) « Kennelijk zij dat Pieter Boene, smet, comen es, etc., kende ende lijde dat hij heeft ghenomen te makene ende te leverne jeghen Claeysse van der Zickele, heere van Nazareth, ende Willemme van der Beke ende zijne medeghesellen kercmeesters van der kercken van Nasaret, in desen tijt, een oorlooge met allen ziere toebehoerten, dienende ende slaende up de groete clocke, hanghende in den selven torre vander kercken. . . . Ende es voerwaerde, dat Pieter vorn. tselve oorloge tenden daghe vander leveringhen hauden sal duechdelic slaende ende ghaende, midsgaders alle den werken toebehoorende, ende ooc van sleten eenen termijn van vii jaren lanc duerende, tsinen coste ende laste. Ende voert zo zal Pieter vors. leveren den wijsere, ghemaect wel ende redelic van goeden spiesschen berderen, ende die ghepingiert ende gheverwet met goeder olyen verwen. . . . Desen coop es ghedaen omme de somme van zesse pont grot. . . . Actum xx die Novembre anno XXXIIII. »

(Jaarregister van Gent, 1454, bl. 37v.)

Schoone volronde tweelobbige venters verlichtten van weerskan- ten den achterbeuk, die door zware vooruitspringende schoor- muren was ondersteund. Boven 't hoogaltaar had men één, en aan elke zijde des koors drie vensters, welke in 1589, na de verwoes- ting door de beeldstormers, nieuw werden gemaakt. Behalve de groote herstelling, die de kerk toen onderging, werd dit gebouw, naarmate de bevolking der parochie aangroeide, vermeerderd, onder andere in 1688, wanneer de westzijde, en in 1718, wan- neer de zuidzijde verbreed werd. Nopens hare inwendige bouw- wijze kennen wij weinig bijzonders. Er was eene kamer boven de sacristij, en het koor was vroeger, gelijk in al de oude kerken, door deuren afgesloten. Het hoogaltaar was schoon en kunstig gebeeldhouwd, en al het houten snijwerk met zeer veel smaak in den stijl der XVIIIe eeuw uitgewerkt.

Ten einde aan te toonen hoe deerlijk de kerk tijdens de gods- dienstberoerten was geschonden, geplunderd en verwoest gewor- den, deelen wij hier, *in extenso*, de rekening mede, waarover in het voorgaande hoofdstuk gewag wordt gemaakt, er alvorens bij opmerkende, dat de kerk van vele harer goederen en inkomsten moet beroofd geworden zijn, dewijl deze laatste, op het einde der onlusten, tot eene onbeduidende som waren gesmolten (1), en wij in de rekening van gemeld jaar vinden aangeteckend, dat het kerkbestuur, om de zoo noodige als dringende herstellingen te bekostigen, verscheidene kostelijke priestergewaden, tot beloop eener som van 168 pond parisis, verkoopen moest (2).

---

(1) In 1549 bedroeg het vaste inkomen der kerk (renten en pachten) iets meer dan 205 pond parisis; in 1586, dus na den beeldenstorm, nauwelijks 6 pond 2 sch. 1 gr. In 1587 bedroeg het 11 pond 16 sch. 10 gr.; in 1588 en 1589, voor de twee jaren te zamen, 15 pond; in 1590 en 1591, 43 pond 1 sch. 10 gr.; in 1596, 30 pond 1 sch.; in 1597, 55 pond 1 sch. 10 gr., en in 1598, ruim 58 pond.

(2) « Ontfaen van eenen choir blauwe fluweelen abyten van onser kercke, vercocht ande regierders van der kercke van S. Michiels, binnen Ghendt, dit by consente vanden dekene van der christenhede, mitsgrs. pasteur, balliu ende ghemeente van der prochie, dit totter reparatie van onser vervallen kercke, de somme van i^e lxxviii lib. p. » (Kerkrekening van 1589.)

« *Reparatiën ghedaen ten choore ende keercke van Nazarette,*
« *zindert de troublen overkomen ten lande.*

« Alvooren zo zijn in de eerste twee jaren naer de troublen,
« te wetene XV° LXXXV ende LXXXVI^{tich}, den choor ende
« keercke, gheheel bloot ende opene ligghende ten voors. choore,
« ghestopt ende ghedaen loken gheweest. Eerst de heelft van de
« hendelveynstere achter den hooghen altaer, met coreel, tot
« zes voeten breed ende tien voeten hooghe, midsg. noch in choore
« zes zyde veynsters, hooghe xx voeten, breed vijf voeten, becos-
« tende de zelve zeven veynsters van steene, calccke, zavel ende
« den anderen materialen, daertoe ghelevert metten aerbeyde
« ende handweerecke daertoe ghedaen....

« Item ghelevert een haute gote tusschen den choore ende
« Onze Vrouwen cappelle, als zeer duerreghende ende de mueren
« bederfvende, tsamen daervooren metter hantdaet.... xx s. gr.

« Item ghemaect een eecken duere an de sanctuarie, neffens
« den choore staende, tsamen daervooren metten ijsweerecke
« ende handweerecke xxvi s. viii gr.

« In den jare LXXXVII^{tich} ghedaen decken, stoppen alle de
« gaten boven den hooghen choor, ende de camere boven de
« sanctuarie, mitsgaders de voorkeercke, de torre, Onze Lieve
« Vrouwe ende S^t. Anth^o. cappelle, als zeer opene ende ontdekt
« ligghende, es dat eensdeels metten schailen, die vooren van
« tafgheschut ghedaen zijn gheweest, daertoe boven ghelevert
« by de schailedeckers, de schailen daer noch te curt quamen,
« met loot ende naghelen, ende den handghedaet daervoren, ter
« bestedijnghe xxxviii lib. x s. gr., boven noch ander oncosten
« ter dier causen gheschiet, als leverijnghe van de schailedeckers
« berrijnchaute, ghedurende den zelve werken v s. gr., midsgs.
« van den lijfcoope int besteden van dien ghedaen vi s. vi gr.,
« ende godspennijne v s. gr., tsamen xl lib. v. s. vi gr.

• Item voor al tbert, daertoe ghelevert, ii lib. viii s. iiiii gr.

• Item also tvoornomde afgeschut ende aftreck overdeekt
« waren, zo is bij den pastuer, bailliu, schepenen ende keerck-
« meesters gheadviseert gheweest dezelve te deckene met stroode

« ende tzelve in bestedijnghe te doene, als ten minsten prijze de
« naeste, daertoe leverende alle de materialen, daertoe dienende,
« ende is tzelfde weereck aenghenomen te doen maken bij Phi-
« lips van Quickenborne, baljuw van Nazarette, metten lijfcoope
« van v s. gr. voor xii lib. x s. gr.

« Item es ghedaen paveren bij Jacques Clays, metssere, den
« hooghen choor, ende ghedaen maecken een metsweereck an den
« hooghen aultaer ende noch drummerkens in den choor; om
« dhauten banken up te legghene, tsamen daervooren metten
« leveren van de materialen als tichelen, steen, calck ende
« handghedaet, ii lib. ii gr.

« Item voor de cecken bancken in den choor ende voorvoet
« van den hooghen aultaer, metten naghelen ende materialen
« daertoe dienende.... xxvi s. vi gr.

« Item noch ter vuerkeereken in vier veynsters ghedaen
« maecken cassijnen, ende die beslaen.... ii lib. gr.

« Item voor zeker ijserweereck ten hooghen aultaer ende in de
« santuarie, ghelevert bij Abselon van den Moere.... viii s. iv gr.

« In den jaren XVe LXXXVIII ende LXXXIX^{ic^h} ghedaen stellen
« ende repareren de dueren an den hooghen choor, metten ijser-
« weerecke, ende eenen halfven sack calcx daertoe ghelevert om
« tbezetten van den muur, daeranne die duere ghemaect was,
« tsamen xxvi s. iiiii gr.

« Item noch ten keerchove ghemaect een heecken tot bevrijden
« van dien, van beesten ende anderssins, tsamen daervooren
« metten ijserweerecke ende handaet viii s. viii gr.

« Item ghedaen rumen ende weeren zeker greys, met schoon
« maecken de steenen, daeraf goet bevonden, ter keereken, van
« de vervallen muren ende aultaren, xxv s. gr.

« In den jare XC ende XCI ghedaen maecken in den choore
« een heecken, zeker metsweerecke ende drummers an de muren
« ende pilaren, die duer de ghevallen wackicheede willen inval-
« len, tsamen daervooren metten steenen, calcke, materialen
« ende handghedaet an Jan Schijnckele, metsere, iiiii lib. gr.

« Item an heer Jacop Bertram, pastuer, was betaelt van repa-

- « **ratiën** ende verkeer, bij hem betaelt an tkeerken huus iii lib gr.
- « **In** den jaren XV° XCII, XCIII, XCIV ende XCV^{ue}, als maer
- « **een** rekenijnghe ghedaen wczende, sijn ghemaect gheweest
- « **ten** hooghden choore : eerst bij Barthelmeus, ghelaesmaecker
- « **t** Audenaerde, twee halfve ghelaesveynsters ter zijden den
- « **zelve**n aultaer, van ghelijcke lijngden van thien voeten ende
- « **breet** v voeten.... xv lib. xvi s. viii gr.
- « **Item** noch bij denzelven Barthelmeus ghemaect een halfve
- « **ghelaesveynster** in St^e Antheunis cappelle, elcke twalef voeten
- « **hooghe** ende viii voeten breet, die te voeren gheheel met stroot
- « **ghestopt** was, duervooren betaelt metten ijsrweerde bij den
- « **voorn.** Barthelmeus daertoe ghelevert.... viii lib. vi s. x gr.
- « **Item** bij Jan Schijnckele, metsere, ghedaen stoppen dheelft
- « **van de** veynsters in Onze Vrouwen cappelle, elck van hooghden
- « **xii** voeten, breet viii voeten, die te voeren met stroot ghestopt
- « **waren**.... iii lib. gr.
- « **Item** bij den zelve ghedaen stoppen de hendelveynstere,
- « **hooghe** xv voeten, breet viii, daervooren ghedaen maecten een
- « **hautweerde**.... ii lib.
- « **Item** bij den zelve Jan Schijnckele noch ghedaen stoppen
- « **ende bezetten** zeker gaten ende plecken, uutten wieghen van
- « **der keerde**ken ghevallen.... xx s. gr.
- « **Item** noch bij den zelve metster ghedaen maecten een
- « **muerken** in St^e Antheunis cappelle, om de bancken te leg-
- « **ghene**.... xxvi s. viii gr.
- « **Item** bij den zelve ghedaen witten Onser Vrouwen cap-
- « **pelle**.... ii lib. gr.
- « **Item** bij den zelve ghedaen maecten eenen muer bij der
- « **keerde**duer, metten drummer.... xxx s. gr.
- « **Item** bij Regnier van Quickenborne, temmerman, ghedaen
- « **maecken** zeker hautweerde an Onze Vrouwen capelle, mids-
- « **gaders** an de dueren van diere, ende een sijgelijs daertoe
- « **ghelevert**.... xxxiii s. gr.
- « **Item** bij den zelve Regnier ghedaen zeker reparatie an
- « **tkeerde**ken huus ende stallen.... xxx s. gr.

« Item ghedaen decken bij den metsere onder stroode het
« poortael van der keercken.... iii lib. gr.

« ....In den jare XCVI^{tieh} ghedaen maecken ende stoppen dheelft
« (van 't venster) van de voors. St. Antheunis cappelle, met wit
« ghelas, hooghe twalef voeten, breet acht voeten.... xii lib. gr.

« Item ghedaen maecken een eecken duere an den turre....
« xxv s. gr.

« Item ghedaen maecken een schrijnweereelicke duere voor
« theligh Sacraments huus x s. gr.

« Item ghedaen maecken bij den zelfsten Reynier een stichel
« an de zutzijde van der keercke.... portaelwijs.... ii lib. gr.

« Item voor ii steenen bancken neffens den voorn. keerk-
« stichel ghemaect bij Jan Schynckel.... xxxii s. gr.

« Item ghedaen maecken ende legghen bij L. de Vos, loot-
« gieter, een looden gote lanx den choor ende santuarie ter
« bestedijnghe van mijnen heere van Nazarette, den pastuer,
« wethauders ende keerckmeesters, tsamen ter somme, metten
« lijfcoop ende godspennijck, x lib. gr.

« Item an de keercke ghedaen maecken bij Reynier noch zeker
« hautweerde ontrent ter vauten, xii s. gr.

« Item voor de looden vunte, xx s. gr.

« ....In den jare XCVII^{tieh} ghedaen paveren de voorkeercke
« ende zijdecappellen, daer die met groote plecken ontpaveit
« laghen.... ii lib. x s. gr.

« Item bij L. Claus, schrijnweerkere, ghedaen maecken eenen
« nieuwen preeckstoel ende schrijnweerck ander vuntten....
« vii lib. gr.

« In den jare XCVIII^{tieh} ende XCIX^{tieh} so is bij advijse ende
« accorde van dheer van Nazarette, den deken, den pastuer, wet-
« hauderen, kerkmeesters ende notable der parochie, goet ende
« gheraedsaem ghevonden gheweest, dat het strooden dack,
« ligghende up tafschut van de keercke suutwaert, mitsgaders
« van den aftrecke ende portale, als in vele plaetsen duerreghe-
« nende, ende de mueren van de keercke bederfvende, weeren
« zaude, ende tzelfde afschut, met aftreck ende portael wel

« vi voeten lanck wezende ende ii voeten hooghe, met schailien decken zaude.... ter sommen van xxxii lib. gr.

« Item zo is.... ghedaen maecten ende decken gheweest met schalien een aftrecxken an den turre, daer een wijser plach te stane, welck stont om invallen, ende hadde schade ghedaen up den dake van den choore.... ii lib. x s. gr.

« Item zo is totten voorzeyden gheheelen weercke ghelevert al tbert etc. daertoe dienende.... met tsaeghen ende verweerken.... x lib. gr.

« ...Item alzo ter keereken gheene clocke en was, zo is die, als zeer noodich wezende, ghecocht gheweest te Ghendt, weghende omtrent de duysent (*pond*), daervooren betaelt over der keereken tot x lib. gr., als de reste van de parochianen ghecommen.... x lib. gr.

« Item zo es dezelve besteedt gheweest up den turre te doen hanghene ende luudene, bij Pr Dhanins, temmerman, Absolon van der Moere, smet, voor handaet, hantweereck, wielen, ijserwerk als clepele, haecken, platen ende pannen, al tsamen met lijfoop ende godspennijnek, xiv lib. gr.

« Item noch ghecocht een sijgelijs up den choor staende.... xxvi s. viii gr.

« Item dient hier voor memorie, dat ten voorseyden choore van de keereken, ten dienste van God Almachtich ende zijne H. Moeder Maria, ghecocht zijn gheweest, ten tijde van de vier laetste jaeren, ornamenten, gordijnen, candelaren, pelders ende ander cirage, ende is de zelve alhier in oncosten niet ghebrocht. Van tafereelen, zo up den hooghen als de andere aultaren, is de keercke noch onverzien....

« Item zo dient hier ghenoteert, hoe dat de keercke, die de eerste ende meeste noodelixste weereken, zo hier voorseyd is, ghedaen, als wanneer zij luttel incommen hadde, haer heeft moeten belasten met eene rente van iii lib. i s. gr. tsaers, in den jare XV° XCVII^{tieh}.... bij octroye ende accorde van dheere van Nazarette, deken, pasteur, wethauders, keerckmeesters ende notabele van de prochie.... »

Zoo men ziet, hadden de beeldstormers in deze kerk weinig ongeschonden gelaten, maar alles gebroken en verwoest, waar zij zich machtig over kenden.

Den 16 Augusti 1653, lezen wij in de kerkrekening van dit jaar, viel het bliksemvuur op den toren, en richtte er eene schade aan van 14 pond 3 schellingen 4 grooten (1). Het was ook de bliksem, die den 19 Februari 1860 dezelfde kerk geheel en al vernielde, bij welke ramp de drie schoone altaren, de vijf biechtstoelen, de predikstoel, het orgel en de doksaal, gansch in eikenhout gesneden, de eikenhouten zittingen in 't hooge koor, al 't paneelwerk rondom de kerk, de drie klokken en het schelleken, en eene menigte andere kostelijke kerkmeubelen de prooi van het verslindend element werden (2). Gelukkig was het gebouw tegen brandgevaar verzekerd, en bekwam het kerkbestuur daardoor gedeeltelijk de middelen, om in de plaats van den vernielden, eenen nieuwen, weidscheren tempel te bouwen.

Reeds den 20 Mei 1861 werd door Mgr. Delebecque de eerste steen gelegd van de nieuwe kerk, die den 14 Maart 1864 geopend en den 28 Augusti 1865 door Mgr. Bracq gewijd werd. Zij is groot en hoog, doch op verre na geen meesterstuk van bouwkunst, zooals onze voorouders er wisten op te richten. Zij bestaat uit drie beuken met eenen kruisbeuk, en heeft aan den voorgevel eenen hoogopschietenden zwaren toren, die met eene koepel, in plaats van met eene beter er op passende spits, is bekroond. Deze toren is voorzien van eenen donderscherm, en van een uurwerk met vier wijzerplaten, vervaardigd door Premereür, van Sarlardinges. De vensters in iederen zijbeuk en van weerskanten den middelbeuk zijn ten getale van vijf; van één in iederen gevel des

---

(1) « Item betaelt over het decken ende repareren van den toren ende kercke, dewelcke door den donder seer beschadigt waeren den 16 Augusty 1653 . . . . . xiiii p. iii sch. iiii gr. »
(*Kerkarchief.*)

(2) Meer dan 20 kerken in België werden dienzelfden dag van den bliksem getroffen. — Van de afgebrande kerk van Nazareth werden verscheidene lichtteekeningen genomen.

kruisbeuks, en van zes in het zevenhoekig eindigend koor, dat, volgens het oude symbolismus, naar het oosten is gekeerd. De voorgevel, in witten steen, met blauwen Doornikschcn hardsteen ingewerkt, ontvangt licht door één groot venster.

Het inwendige der kerk beantwoordt aan het uitwendige : ruim en hoog. Er zijn, evenals in de oude, drie altaren, waarvan de twee aan de zijbeuken toegewijd zijn aan *O. L. Vrouw* en den *H. Antonius*, en door de broederschappen, onder de aanroeping dezer heiligen, bekostigd werden. Het hoofdaltaar, in marmer (gift van den heer De Bock), prijkt met een schoon houten verguld tabernakel, hetzelfde van de oude kerk, en met een beeld der Moedermaagd, de patrones der kerk, van weerskanten omgeven door de HH. apostelen *Petrus* en *Paulus*. Het koor zal eerlang door een schoon gestoelte van eikenhout worden versierd.

In den linker kruisbeuk heeft men de doopvont, tot heden van alle versiering en afsluitingshek onvoorzien, terwijl het ontwerp bestaat om in dien daar rechtover het huizeken van Nazareth, zooals het te Loretten bestaat, op te richten. De volgende verzen, aan den muur aldaar uitgeplakt, maken ons met dit ontwerp bekend :

« In dit deel dezer kerk moet men een huisje bouwen
't Welk gansch en heel gelykt aen 't geen, waer heeft gewoond
Maria zonder vlek, dit wonder aller vrouwen,
Toen God, te Nazareth, tot haer zyn engel zond.
Een man naer Godes hert (1) had het op zich genomen,
Te zorgen dat dit huys hier worden zou gesticht,
Doch eer hy tot het werk voor goed is kunnen komen,
Heeft God hem van dees aerd ten hemel opgelicht. »

Dit voornemen is goed te keuren; inimmers de kerk van Nazareth is de eenige van gansch het bisdom, waar het huizeken gepast zoude zijn. Ongelukkiglijk beschikt de parochie over te weinig hulpmiddelen ter verwezenlijking van dit ontwerp, zoodat alles

---

(1) Wijlen Mgr. Delebecque, bisschop van Gent.

hier van den edelmoedigen onderstand der bijzonderen zal afhangen.

Ten gevolge van het onheil, dat de kerk heeft getroffen, zijn de meubelen tot hiertoe niet, wat zij in den ouden afgebranden tempel waren : tal- en kunstrijk. Men bemerkt er echter reeds drie schoone eikenhouten biechtstoelen, waarvan het schrijnwerk door den verdienstelijken LATTE, van Gaver, en het beeldwerk door VAN EENAEME, van Gent, is vervaardigd. Alle drie werden aan de kerk gegeven door de eerwaarde heeren Philippe, tegenwoordigen pastoor van Nazareth, kanunnik Verstraeten, voormaligen pastoor, en Loontjens, onderpastoor. Onder de schilderstukken noemen wij, behalve het tafereel van VAN DEN HEUVEL, waarover wij verder zullen spreken, de twee doeken van den Gentschen kunstenaar L. TYDGAT, verbeeldende het *H. Hart van Jezus* en van *Maria*, welke aan de kerk geschonken werden door mevrouw de Meulenaere, en van weerskanten aan den ingang van het koor hangen.

De predikstoel wordt op dit oogenblik door genoemden LATTE, voor het schrijnwerk, en door PEETERS, van Antwerpen, voor het beeldwerk, afgemaakt. Naar het plan te oordeelen zal hij een der schoonste zijn, welke onze buitenkerken bevatten, waardig van de mildheid des edelen heeren PHILIP KERVYN VAN VOLKAARSBEKE en zijner zuster, mevrouw De Meulenaere, die er de kerk mede beschenken. Hij is heel en gansch in eikenhout, en verbeeldt op de voorzijde der kuip : *Christus op den berg Sinaï*; rechts : *de Geboorte van Christus*; links : *Christus, predikende in den tempel*; en op de achterzijde : *de Hemelvaart van Christus*. Aan de vier hoeken zijn de beelden der Evangelisten, en aan den voet van den predikstoel het standbeeld van den *H. Petrus*. Het bovengedeelte is insgelijks met op het voorwerp passend beeldwerk versierd, en met acht engelen, die eenen wimpel ontplooien, waarop men leest : *Tu es Petrus et super hanc petram ædificabo ecclesiam meam et tibi dabo claves regni caelorum*. De familiewapens der gevers zijn in de leuning van den dubbelen trap gewrocht. Ook de oude in den brand gebleven

predikstoel was, zoo men ons verzekert, kunstig gebeeldhouwd, en met de volgende medaillons versierd : 1° *Christus in den tempel onder de leeraren* ; 2° *de Prediking van Christus op den berg* ; en 3° *Christus bij Emmaüs*. Van onder stond het beeld der H. Kerk, dat gered is geworden, en tegenwoordig nog onder den voorloopigen predikstoel staat.

De eenige schilderij, uit de oude kerk van Nazareth voortkomende, en die onder kunstbetrek hare waarde heeft, versiert in de nieuwe kerk het altaar van O. L. Vrouw. Zij verbeeldt de *Instelling van den Rozenkrans*, en werd in 1654 vervaardigd door den verdienstelijken kunstschilder ANTOON VAN DEN HEUVEL, als blijkt uit den hieronder medegedeelden post der kerkrekening van dit jaar, waaruit men ziet, dat zij den kunstenaar 53 pond 6 schellingen 8 grooten werd betaald, ongeminderd de som van 2 pond 11 schellingen voor de vergulde lijst, en eenen drinkpenning van 8 schellingen aan den knecht van den schilder, volgens overcenkomst(1).

De kerkrekeningen getuigen, dat genoemden VAN DEN HEUVEL omtrent dien tijd meer andere kunstwerken werden toevertrouwd. Zoo vinden wij in degene van 1650, dat hem voor eene schilderij en een beeld op het hoogaltaar 45 pond groote werd geteld (2), en dat hij in 1653 voor het schilderen van den standaard 5 pond 4 schellingen ontving(3). Dat de kunstenaar telkens goed

---

(1) « Item betaelt aen Anth^r. van den Heuvel, over de leverynghe van de schilderye, staende op onse Lieve Vrouwen altaer, *representerende de eerste Instelling van het heyligh rosenkransken* . . . xxxiii p. vi s. viii gr.

« Item betaelt dat vertheyrt was in tstellen van de selve schilderye en int accorderen van den prys van deselve tot . . . . . xvi sch.

« Item betaelt aen den knecht van den selven Van den Heuvel, dat besproken was int accort tot. . . . . viii sch.

« Item betaelt aen den selven schilderaere voor het maecken tot de schilderye een vergulde lyste dienende tot Onse Lieve Vrouwe altaer ii p. xi sch.
(*Kerkrekening van 1654.*)

(2) « Item betaelt an Anthoine van Heuvel over de leverynghe van de *schilderye* het beelt de tafel op den hooghden altaer. . . . . xlv p. gr. »

(3) « Item betaelt aen Anth^r. van den Heuvel *over het schilderen van den standaardt* . . . . . iii p. iiiii sch. »

onthaald en zijn knecht er bij niet vergeten werd, blijkt weder uit gemelde rekening van 1650, alwaar eene som van 16 schellingen 8 grooten in uitgaaf gebracht staat « voor het feestieren « van den schilder, als hij het beelt ghestelt hadde, » benevens 13 schellingen 4 grooten aan « den knecht van den schilderaer « van het beelt op den hoogen altaer. » Het is ons niet gebleken, wat dit tafereel op het hoogaltaar en dit beeld mochten voorstellen.

Van de beelden en schilderijen sprekende, hebben wij er nog bij te voegen, dat dit op verre na de eenige niet waren, die voor de kerk van Nazareth werden uitgevoerd. Ten jare 1625, onder andere, werd er aan eenen ongenocmde 2 pond 6 schellingen 8 grooten betaald voor een beeld van den H. Joachim⁽¹⁾, en in 1635 vier pond groote aan PIETER HALS « voor het maecken van « vier statiebeelden. » Raas Aelgoet, de toenmalige pastoor, ontving dit jaar 16 schellingen « voor het logieren van den « schilder, » ANTOON CHRISTIAEN, wien « over schilderye in de « kercke » 3 pond 3 schellingen 4 grooten werd betaald. In 1678 werd door ANTOON BERTFORD (BETFORD?) het beeld van St. Antoon geschilderd en verguld.

De liefde voor de kunst bestond bij de kerkmeesters van Nazareth reeds van in de middeleeuwen. Ten bewijze daarvan deelen wij hieronder eene akte mede, voorkomende in een der *Jaarregisters* der stad Gent, onder dagteekening van 20 September 1447, waarbij Nicolaas van der Zickele, toenmalige heer van Nazareth, en de kerkmeesters, met den Gentschen beeldhouwer CORNELIS BOONE eene overeenkomst aangingen nopens het maken van vier wezenlijke kunstvoorwerpen, te weten : eene altaartafel, met de vijf blijde Mysteryën in verheven beeldwerk daarop, elk in paneel gesneden ; eene nis of tabernakel, om er 't beeld van O. L. Vrouw in te stellen ; eenen troon of draaghemel voor het

---

(1) « Item noch betaelt voor het doen maecken van het beelt van den heylighen Joachem. . . . . ii p. vi sch. viii gr. »

genoemde beeld, en eenen met de borstbeelden van de vier Evangelisten bekleeden predikstoel, voor alle welke aan gezegden beeldhouwer 12 pond groote, of 144 pond parisis, werd toegestaan(1). Wij hebben gezien dat deze voorwerpen tijdens de beeldstormerij ongelukkig vernield werden.

Ter vollediging der inlichtingen nopens de meubelen en versierselen, in de oude kerk van Nazareth aanwezig, deelen wij nog de volgende bijzonderheden mede, welke wij in de kerkrekeningen mochten aantreffen. Het oudste document van dien aard klimt op tot 1550; wij zien er uit, dat de kerk toen reeds een orgel had, en dat, ongeminderd eene nieuwe koorkap, kazuifel en twee tunieken(2), dezelfde, waarschijnlijk, die de kerk, na de beeld-

---

(1) « Kenlic zij, etc., dat Cornelis Boone, beeldesnidere, etc., kende heeft ghenomen te leverne ende makene met zekeren voorwarden jeghen Claijse van der Zickele ende de kermeesters van der keercken van Nazareth, de naervolghende parcheelen van werken, te wetene : een tafele voor onser Vrouwen altaer, metten ystoryen van den vijf feesten van onser Vrouwen, naer de maniere van den bewerpe. Item, tabernacule, daer tbeelde van onser Vrouwen inne staen zal, redelic ghesneden naer de metselrie vander vors. tafle. Item een berrie, boven met eenre cappe, insghelicx ghesneden van metselrien, daer men ten feesten van den processien deselve beelde inne ommedraghen sal. Item een predicstoel, metten personagen van den iiij leeraers, elc in een pannel ghesneden van metselrien, al wel ende lovelic naer den heesch van elcx weerke, ende al ditte vors. weerc vulmaect te leverne omme tziynre steden te stellene onthier ende alfvastene eerstgaende, ofte Paeschen daernaer onbegrepen. Ende hierover hebben de vors. Claijs ende de kermeesters de vorn. Cornelis belooft te ghevene ende betaelne de somme van xii lib. gr., ende waert dat deselve Cornelis in ghebreke ware de leveringhe van den vors. weerke te doene ten vors. daghe, so soude men hem afslaen van den vorn. xii lib. gr. de somme van xx s. gr., bespreec wesende, updat de vors. Clais ende kermeesters bevonde dat an de vors. iiij parceelen van weerke mins verdient ware dan de vors. somme van xii lib. gr. dat zoude men de vors. Cornelisse afslaen, ende ware tselve weerc ooc beter, daerof zoude men hem verscoenen. Actum 20 Septembris 1447. »

(*Jaarregister van Gent, 1446-1448, 2^e deel, bl. 339.*

— EDM. DE BUSSCHER, *Recherches sur les peintres Gantois*, I, 88.)

(2) « Item betaelt in minderinghen van twaelf pond gr., die men reste Joos van der Donck, ter causen van den coop van een cappe ende cosuyle ende twee tuynieken vi £ gr. comt. . . . . lxxii p. p. »

stormerij, aan de St.-Michielskerk te Gent verkocht, er dat jaar eene zilveren ciborie en eenen zilveren kelk werd bekostigd⁽¹⁾. Het hooge koor, dat met een schoon gebeeldhouwd altaar versierd was, werd dit jaar met een nieuw houten schutsel en deuren afgesloten⁽²⁾.

In 1654 plaatste de Gentsche schrijnwerker ANTOON MALRONT eenen nieuwen biechtstoel in de kerk, en ontving daarvoor, alsook over de levering van eikenhouten zitbanken (*siegelijns*) in de O.-L.-Vrouwkapel, 75 pond 6 schellingen 7 grooten. Vier jaren later kocht men te Antwerpen, ten prijze van 17 pond groote, « eenen treffelicken reliquarium, » waarvoor de bisschop van Gent in 1662 de reliquieën van den H. Blasius aan de kerk schonk.

Onder de verdere prachtige versierselen, die den rijkdom der kerk van jaar tot jaar deden aangroeien, vermelden wij de standaarden, uit witten, rooden en blauwen Italiaanschen damast vervaardigd, en waarvoor de kerk, vermoedelijk ter gelegenheid eener buitengewone processie, in 1678, meer dan 40 pond groote besteedde⁽³⁾.

---

(1) « Item betaelt Jan Duwers, gautsmet te Ghent, in de Langhe munte, wonende in 't ghulden Trompet, dit over de vulle betalinghe van der zelyeren cyborieën, by hem ghemæct en ghelevert . . . . xxvii p. vii s. vi d.

« Item betaelt Jan de Burchgrave, gautsmet, van eenen kelc te makene, ende te leverene tzelvere, ten iii £. iiiii sch. p. elck once, metten fautsoene, dus voor betaelt metten wydene ende metten voet ende datter meer ancleefdt . . . . . xxvi £. x sch. p. »

(*Kerkrekening van 1550.*)

(2) « Item betaelt Jaspar Ghyselins, scrijnwercker binnen Deynse, voor tmaken ende leveren van hautwerck van de deuren an den hoghen coor, danof de commanschepe es . . . . . viii £. gr. »

(*Id. van 1550.*)

(3) « Item tot Antwerpen betaelt voor xxv ellen witte Italiaensche damast, waervan sijn gemaect den grooten witten standaert . . . . . xii p. x s.

« Item van xv ellen hemelsblauw Italiaens damast van selven prys tot de vyf blauwe standaerdekins . . . . . vii lib. x s.

« Item van... ellen root incarnaet Italiaens damast tot de cleyne standaerdekins . . . . . vii p. xvii s. vi d.

« Item betaelt aen Mr Hendric, wonende tot Gend in het clooster der

De twee biechtstoelen en het houten paneelwerk rondom den muur, dat STEVEN DELSAERDE in 1722 maakte, veroorzaakten eene uitgaaf van 50 pond groote. — Gelijk wij hooger zeiden, zijn meestal deze voorwerpen in den brand van de kerk vernield geworden.

Wat de tegenwoordige kerkversierselen betreft, moeten wij noemen, onder het zilverwerk : eene schoone fijn uitgewerkte vergulde remonstrans, van 't einde der XVIIIe of het begin der tegenwoordige eeuw; verscheidene lantarens, kelken, ciboriën en wierookvaten, en inzonderheid de vergulde zilveren kroon van het kind Jezus, met fijne gesteenten versierd, en zeer meesterlijk door A. BOURDON-DE BRUYNE, van Gent, uitgevoerd. Dit stuk draagt het volgende opschrift : *Aan Jesus opgedragen door jonkv.*

Maria Kervyn de Volkaersbeke, A° 1868. Er zijn ook twee kostelijke geborduurde standaarden, namelijk die der broederschap

van den H. Franciscus-Xaverius, bekostigd door de leden dier vruchtbare vereeniging, en van de congregatie van O. L. Vrouw, de laatste voortkomende uit de werkzalen van LEROY, te Gent, en de jonkvrouwen Louisa, Augusta en Maria Kervyn van Volkaersbeke aan de kerk geschonken.

Uitwijzens eene bijna eventijdige oorkonde, in het archief der kerk van Nazareth nog voorhanden, hingen er vóór den beeldenstorm niet min dan zes klokken in den toren, die te zamen 7, 109 pond wogen. *Onser Vrouwen Clocke*, de grootste onder deze, had een gewicht van 2,558 pond; die daarnaast, *Anna of Tannekin* geheeten, 1,880 pond; de klok *Antheunis*, 1,050 pond; de *Oude schelle*, 700 pond; de daaropvolgende, 574, en de kleinste, 567 pond. Zooals wij in het voorgaande hoofdstuk zelden, werden deze klokken ten jare 1577, op last van het

---

Sa trossen, voor het maeken van de standaren. Item voor xv stocken ende xlv gedraeyde appels, ende eene groote lancie. Item voor 75 ellen lint, dat ter aen de standarekens hangt, etc. . . . . xii lib. viii s. viii gr. sy den Item betaelt aen Mr Anthon Bertford, voor het schilderen ende vergulden van den grooten standaert ende xv stocken ende eene lance ende 43 appels, etc. (Kerkrekening van 1678-1679.)

Gentsche magistraat, uit den toren gehaald en naar Gent gevoerd. Tot het midden der XVIIe eeuw bestond er maar éen bedeweker, die in 1652 gesmolten werd, wanneer het kerkbestuur met PIETER-LIEVEN COOPMAN en HUBERT CHABOTTEAU overeenkwam, om ten prijze van 3,070 gulden, bij vrijwillige inschrijving onder de inwoners ingezameld, drie nieuwe klokken te gieten, te zamen een gewicht van 7,000 pond hebbende. — De middelklok werd ten jare 1780 door JOZEF SIMON hergoten.

Tot heden hangen er in de tegenwoordige kerk slechts twee klokken, waarbij weldra ecne derde gevoegd zal worden. De grootste, O. L. Vrouw toegewijd, en ongeveer 2,000 kilos wegendé, draagt het volgende opschrift :

EPISCOPO ILLUSTRISSIMO DNO. HENRICO-FRANCISCO BRACQ.
PASTORE HUIUS LOCI DE NAZARETH REV. DÑO. C.-E. PHILIPPE. BURGIMAGISTRO PRAENOBILI DNI PH. KERVYN DE VOLKAERSBEKE. AEDITUIS D.DÑIS ISIDORO DE BOCK, PETRO VERSAERE, JOANNE-BAPT. VAN POUCKE, FERDINANDO DE CLERCQ, LEANDRO DE PAEPE. VICEPASTORIBUS R.R. D. DÑIS EVARISTO DE CLERCQ ET CAROLO-LUD. LOONTJENS.
— A.-L.-J. VAN AERSCHODT MAJOR SUCCESSOR A.-L. VAN DEN GHEYN ME FUDIT 1868.

Op de kleine klok, met name *Barbara*, leest men :

FABRICAE MEMBRIS J.-B. VAN POUCKE ET F. DE CLERCQ
DEFUNCTO BURGIMAGISTRO PRAENOBILI DOMINO VAN ROKOLFING DE NAZARETH, ME PER INCENDIUM ECCLESIAE
FULMINE EXCITATUM TOTALITER LIQUEFACTAM REFUDIT
A.-L.-J. VAN AERSCHODT MAJOR SUCCESSOR A.-L.-J. VAN
DEN GHEYN LOVANI, 1860.

De oude kerk was tamelijk rijk aan grafzerken. In 't koor, onder andere, vóór het tabernakel, lag een blauwe zerk met verhevene figuren, die den grafkelder van eenen der heeren

bedekte. Ongelukkiglijk zijn zij meest alle verdwenen, zoodat wij slechts het opschrift van weinige kunnen mededeelen. Vóór het altaar van O. L. Vrouw lag vroeger een zerk, met metalen platen en twee halfverheven beelden versierd en waarop men het volgende opschrift las :

Hier licht mer Jacobs van der Zickele, heere van Nazareth,
die starf anno 1520 den 25 Meye.

In de kerk waren nog andere grafsteden der Van der Zickele's, met figuren in 't harnas, en een der vensters was voorzien van geschilderde wapenschilden derzelfde familie, met de kwartieren van Van Vaernewijck, Crupenninck, Rijm, De Sloove en Cabiliau.

In eenen kelder achter het koor der tegenwoordige kerk rust het overschot van drie leden der adellijke familie De Meulenaere, namelijk : Jan-Frans, heer van Overwater, Agneta-Albertina, en Maximiliaan-Macaar de Meulenaere van Overwater, kanunnik en vicaris-generaal des bisdoms van Gent (1). De steenen met de opschriften werden bij de herbouwing der kerk weggenomen, en

---

(1) Pieter-Frans-Jozef de Meulenaere, heer van la Butinerie en Milkerke, trouwde te Gent den 30 Mei 1741, in St.-Nicolaaskerk, met Maria-Clara van den Bemden, dochter van Jacob, heer van Overwater en Ter Leien, en van Maria-Josepha van der Cruycen. De echtgenoot van Pieter-Frans-Jozef de Meulenaere overleed te Gent, den 19 November 1760, achterlatende :

1. Jozepha-Charlotte, overleden te Gent, den 5 Juni 1782, en begraven ter Predikheerenkerk ;
2. Jan-Frans, paltsgraaf en ridder der Christusorde, heer van Overwater, gestorven te Gent den 9 April 1786, en begraven te Nazareth ;
3. Agneta-Albertina, overleden te Gent, en begraven te Nazareth ;
4. Eugeen-Ferdinand, regulier kanunnik van Windesheim, te St.-Martens, te Leuven ;
5. Maximiliaan-Macaar de Meulenaere van Overwater, kanunnik en algemeen vicaris van 't bisdom van Gent, aldaar den 5 April 1834 overleden, en te Nazareth begraven ;
6. Pieter-Joris baron de Meulenaere, gestorven te zijnen kasteele van Welden, te Zeevegem, den 2 Juni 1823, gehuwd met Joanna-Gislena de Loose, zonder kinderen, en begraven ter genoemde gemeente. (*Zie het grafscript.*)

berusten op het kasteel van mevrouw De Meulenaere, maar zullen weder bij den grafkelder geplaatst worden. Van twee dier zerken zijn de opschriften ons bekend :

D. O. M. Hier ligt begraven mejoffrouwe Agnes-Alberta de Meulenaere, dochter van jor Pieter-Francies en Maric-Carola van den Bemden, geboren tot Gend, den 14 Mey 1744, aldaer overleden den 9 Maerte 1821. Sy heeft den aerne van Nazareth indagtig geweest in het leven en uyttersten wille. R. I. P.

D. O. M. Hic requiescit a laboribus suis Maximilianus-Macharius de Meulenaere, Gandæ natus 7 May 1747, in Universitate Lovaniensi S. T. B. F et J. U. L, canonicus graduatus ex ordine nobilium, eleemosinarius, pauperum director, decanus exemptæ cathedralis ecclesiæ St. Bavonis ad comitia Flandriæ ex parte cleri sæpius deputatus, diœcesis officialis, sub tribus episcopis et ter sede episcopali vacante per... Annos vicarius-generalis, etc. Obiit... ætatis... annorum. R. I. P.

Van over onheuglijke tijden had de kerk van Nazareth het voorrecht, eene menigte bedevaartgangers van wijd en zijd ter vereering van het aldaar rustende beeld van O. L. Vrouw uit te lokken. Dit beeld, waarvan wij de legende hiervoren hebben medegedeeld, is, schrijft A. DE R(EUME), in zijn werk, getiteld: *Les Vierges miraculeuses de la Belgique*, het palladium van Nazareth, en zou, volgens het algemeen volksgeloof, evenals het beeld van O. L. Vrouw *del Pilar*, in Spanje, deze merkwaardigheid aanbieden, dat de tijd, alhoewel zijne werking op het overige des beelds uitoefenende, het aangezicht volkomen zou hebben geëerbiedigd. Het dagteekent oogenschijnlijk van in de middeleeuwen, is van eikenhout en ongeveer twee en half voet hoog, doch vermits men het op een voetstuk gesteld heeft, schijnt het veel grooter. Nopens de vereering van dit beeld hebben wij in het kerkarchief talrijke, tot heden onopenbaargemaakte bijzonderheden opgezameld. Het was vooral gedurende de negen dagen van Sinksen en de vijftien dagen, aanvangende met O.-L.-Vrouw-Geboortedag, dat de toeloop er waarlijk buitengewoon was. Ommegangen,

zoals men er geene schoonere ergens kon inrichten, luisterden de plechtigheden op, en werden verscheidene weken te voren, bij middel van een groot getal gedrukte plakbrieven, bekend gemaakt(1). In die ommevangen, waarvan wij het bestaan reeds van vóór 1400 mogen vaststellen, gingen de priesters en het magistraat, de gilden en broederschappen, zangers en muzikanten, en al, wie ter opluistering van het godsdienstige feest iets bijdragen kon(2). Twee sermoenen werden bij die gelegenheid in in de opene lucht gehouden : namelijk op 't Kouterken en op het kerkhof(3). Zooals in de meeste bedevaartplaatsen, stonden er zoogezegde statiebeelden op den ommevangweg, die de kerk, onder andere, in 1678 en 1712 deed vernieuwen (4), en alwaar de stoet voor eenige oogenblikken stil hield. Ook was de kerk

---

(1) « Item betaelt voor het drukken van *negen hondert plakbrieven*, diene om een igelyck kennelyck te maken de devotic tot onse Lieve Vrouwe . . . . . ii £. x sch.

(*Kerkrekening van 1641.*)

« Item betaelt aen Baudewyn Manilius, voor het drukken ende leveren van *twee hondert vyftig plakbrieven* tegen den ommevang 1673, xvi sch. gr. »
(*Id. van 1673.*)

(2) « Item betaelt ten ommevanghe onser Vrouwendaghe in Septembre, binnen den zelven jare, by pasteur, balliu ende dienaers deser kercken ende ander dienaers der kercken, gheestelicke als wereldlicke, ghecommen tot versieringhe van de processie ende godsdienste, naer aude costume hemlieden d'imbyt met ons ghejont ende te dien daghe verteert tot xxiii lib. xv s. vi d. p.
(*Id. van 1589.*)

« Item betaelt twee *trompers* ende eenen *claroen* tsamen van ommevangk avent ende eenen dagh . . . . . iii £. xii s. »
(*Id. van 1550.*)

« Item betaelt aen de *musyciens* ten ommevanghe . . . . . xiiii s. »
(*Id. van 1633.*)

« Item aen *vreemde sangers* die de processie vereert hebben . viii sch. »
(*Id. van 1681.*)

(3) « Item betaelt den predicant, die up den ommevangdach tsermoen dede naer costume, up 't Cauterken ende up tKeerchhof, ... xvi s. p. »
(*Id. van 1550.*)

(4) « Item betaelt aen Mr Anthon Bersford . . . voor 't schilderen van vier statiën . . . ende voor vier molluerkens tot de statiën . . . vii p. xii s. v gr. »
(*Id van 1678-1679.*)

« Item betaelt voor beelden tot de statiën ter somme van . . . vi s. i gr. »
(*Id. van 1712.*)

op die dagen ten prachtigste behangen en met loover en bloemen versierd(1). In 1688 gebruikte men tot die versiering blauwen baai en verzilverde lauwertakken. Na den ommegang vereenigden zich de geestelijke en wereldlijke overheden, de zangers en andere kerkbedienden in de pastorie, alwaar op de kosten der kerk gebanketteerd werd(2).

Om een gedacht te geven hoe groot toenmaals de toeloop der bedevaarders te Nazareth was, zij hier vermeld, dat in het jaar 1641 de in de kerk gestorte aalmoezen, en de opbrengst der aan de pelgrims verkochte vaantjes, rozenhoedekens, medailles en waskaarsen, tot de niet weinig belangrijke som beliepen van 151 pond 12 schellingen groote(3), bijna zooveel als gansch het overige inkomen der kerk, die nogtans rijk aan goederen en renten was. In 1681 bedroeg die buitengewone ontvangst meêr dan 144 pond groote, doch in 1684, toen de oorlog woedde en er weinig veiligheid was in Vlaanderen, slechts 21 pond 4 schellingen.

(1) « Item over 't cappen van de meyen te Sinxen in de xv daghen viii sch. »
(Kercrekening van 1688.)

(2) « Item betaelt smaendachs in de Sinxendaghen ter keerkwijdinghe van broode verteert in den keercken huus bij den priesters, den bailliu ende andere dienaers van de kercke . . . . . xix s.
 « Item betaelt denzelven daghe van *biere* . . . . . xx »
 « Item ten zelven daghe van *vleesche* . . . . . ii » v d.
 « Item van *zout, poer* ende mostaert . . . . . v »
 « Noch van *erweten* . . . . . ix »
 « Item betaelt ten ommeganghe lestleden van broode, verdaen in der keercken huus metten priesters, trompers ende andere dienaers van der keercken ii lib. xviii s. p.
 « Item betaelt van *vissche* up den ommegang avent xxi s. p.
 « Item betaelt van *vleessche* up den ommegangdach iii lib. p.
 « Item ten zelven daghe van *biere* . . . . . ii lib. p.
 « Item betaelt van *botere* . . . . . xviii s. ix d. p.
 « Noch van *zauts, poer* ende *mostaert* . . . . . x s. p.
 « Noch van *eerweten* . . . . . x » »

(Kercrekening van 1550-1551. — Archief der kerk.)

(3) « Ontfaen den geheelen jaere van oblatiën ende aelmoessen aen de kercke gedaen : Item van *vaenkens, roosenhoykens, medaillen* en *wasse keerssens* vercocht ten gerieve van de pelgrims en alle persoonen, die Onse Lieve Vrouwe commen dienen . . . . . 151 £. xii s. gr. »

Het was een inwoner van Wetteren, JAN SIJE, die in 1549 en 1550 de O.-L.-Vrouwpenningen voor deze kerk goot⁽¹⁾, en een ingezetene van Laarne, wiens naam in de rekening niet vermeldt wordt, bij wien de vaantjens werden besteld⁽²⁾. In 1633 leverde Joos BATE « een nieu *selveren stampe*, met seker dosijnen *selveren medaillen*, » waarvoor hem 10 pond groote betaald werd⁽³⁾, terwijl wij in de rekening van 1636 eene som in uitgaaf gebracht vinden van 13 pond 10 schellingen 6 grooten « voor « twee platen, dienende omme vaenkens te drucken, eene van « haut ende eene van copere, voor het drucken van een duysent « vaenkens, voor het afteekenen van de kercke ende kerkhof « met de beelde van Onse Lieve Vrouwen, voor het hermaecken « van twee yseren stampen omme selveren medaillen te slaen « ende andersints. » Wij hebben in het kerkarchief de aanwezigheid der bedoelde koperen plaat vastgesteld. Zij is tamelijk goed geteekend, nog volkomen bewaard, en verbeeldt de oude kerk van Nazareth, met de verschijning van Maria, omringd door eenen stralenkrans, gunsten aan lieden van allen graad en stand uitdeelende.

Luidens de rekening van 1643 werden er niet uitsluitelijk zilveren, maar ook koperen medailles, alsmede lint en zilveren ringen en kruiskens verkocht⁽⁴⁾. Ook is ons gebleken dat de kerk van Nazareth, nog in de verledene eeuw, eene der boet-

(1) « Item betaelt Jan Sijen te Wettre van xlviii dossinen *teeckenen te ghietene van Onser Vrouwen (1549)* . . . . . iii £. xii s. p.

« Item betaelt Jan Sije, te Wettre, van xlviii dossinen *teeckenen van Onser vrouwen* . . . . . iii £. xii s. p. »

(2) « Item van de theeckene thaelne ende te Lacrne te ghane over 't maken van de *vaentkens* . . . . . vi s. p.

« Item betaelt van vaentkens . . . . . xxxiii s. p. »

(3) « Item betaelt an Joos Bate over de leverynghe van een *nieu selveren stampe* met seker dosynen *selveren medaillen* . . . . . x £. gr. »

(4) « Item betaelt over de leverynghe van *coperen medaillen*. . . . . Item over de leverynghe van *silveren medaillen en kruyskens* . . . v £. iii s. viii gr. »

« Item betaelt tot Ghend an Adrian Weyn, voor *silveren ringhen* ii £. ix sch. »

(Kerkrekening van 1638.)

plaatsen was, waarheen het Gentsche magistraat sommige veroordeelden in pelgrimage zond. De heer MINARD, oudheidkundige en bouwmeester te Gent, bezit zulk eene ordonnantie, uitgesproken tegen een lid der Gentsche vischkoopersnering den 5 Januari 1775.

De godsdienstoefeningen geschieden in de kerk met evenveel plechtigheid als de ommegangen. Wij zien uit de rekening van 1550, dat de mis op den « ghuldedach » er gezongen werd door de zangers uit St.-Michielskerk, te Gent, die voor dezen dienst eene heuschheid van 50 schellingen parisis in wijn ontvingen(1), en dat ook te Kerstnacht, evenals op de andere groote feestgetijden, de mis door verscheidene vreemde zangers werd opgeluisterd. Telkenmale werd hun daarvoor door de kerk, 't zij koken of drank, 't zij eenig ander geschenk, schier nooit eene geldelijke belooning, aangeboden. In 1650, onder andere, kreeg ieder der kerkzangers voor zijn loon — gelijk in volle middeleeuwen — eenen nieuwen hoed!

De oude kerkrekeningen maken ons mede met eenige andere, sedert lang niet meer bestaande gebruiken bekend. Zoo was het hier ook de gewoonte, dat de communicanten, niet alleen te Paschen, maar ook op Kerstdag, na de nutting, koken en wijn kregen(2), en dat op Sinksen en H.-Sacramentsdag, volgens het toen in zwang zijnde gebruik, huwelen in de kerk gehangen werden(3). Op Witten Donderdag moesten de kerkmeesters aan de armen wittebrood uitdeelen, ingevolge het

---

(1) « Item betaelt den zancmeestere metten bascontre, coralen ende zangers van Sente Michiels te Gent, die up den ghuldedach de messe zonghen in discant, daervooren hemlieden gheschonken den wijn, bedraghende xxx s. p. »

(2) « Item betaelt te Paeschen van coucke ende wyne om de communicanten van dese prochie, boven den stoop wyns die Pieter Becaert jaerlicx geven moet . . . . . ii £. ii s.

« Item noch betaelt up den Kerstnacht van coucke ende wyne doen verdaen om de communicanten, daervooren. . . . . iiiii s. iii d. »

(Kerkrekening van 1550.)

(3) « Item betaelt te Synxenen ende tSacramentsdaghe van grooten ende cleenen huwelen . . . . . iiiii s. p. »

bezet, gedaan door Pieter de Kuckelaere en zijne huisvrouw Joanna van der Leyen⁽¹⁾. Het lijden onzes Heeren werd op Goeden Vrijdag gewoonlijk gepredikt door eenen vreemden priester, die in 1550 deswege 2 pond parisis ontving⁽²⁾. Op O.-L.-Vrouwaltaar brandde er bestendig eene kaars, mede van een bezet voortkomende⁽³⁾, en in het hoogkoor, vóór het Allerheiligste, eene lamp, waarvan wij de stichting aantreffen in het testament van Jan Uutenhove, gemaakt in 1582 : « Item so
« gheve ic t' olien in de lampe in de kercke te Nazareth, xlvi s.
« par. ende viii s. par. in ervelicken renten. » Er was een persoon aangesteld om de honden uit de kerk te drijven⁽⁴⁾, en wie er eenen uil kon vangen, werd eene belooning toegestaan.

Het spreekt van zelf, dat er ten gerieve der pelgrims, het jaar door, doch voornamelijk gedurende de groote begankenisdagen, verscheidene vreemde biechtvaders naar Nazareth kwamen⁽⁵⁾, en dat de parochie, die tot in de XVIIe eeuw slechts haren pastoor had, niet langer zonder eenen onderpastoor kon blijven. Wel bestond er reeds van vóór de tweede helft der voorgaande eeuw

---

(1) « Item betaelt up den Witten Donderdach van broode ghedeelt over de ziele van Pieter de Kueckeleere ende Janne van der Leyen sijn wijf v s. p. »
(Kerkrekening van 1550.)

(2) « Item betaelt den predicant, die up den goeden Vrindach de passie preecte naer costume. . . . . ii £. p. »
(Id.)

(3) « Item ontfaen van Jan Buuck, ter causen van den onderhouden van eene keerse up onser Vrouwen altaer, bezedt up de Craeyenbaghe, ghevallen ten ommeganghe . . . . . xx s. p. »
(Id.)

(4) « Item aen Jan de Hont, voor de honden uyt de kercke te sweepen viii s. »
(Id. van 1688.)

(5) Gedurende gansch de XVIIe eeuw betaalde de kerk voor die vreemde biechtvaders alle jaren 6 pond groote, eene uitgaaf, die in de rekening aangeduid werd als volgt : « Item voor het logieren ende tracteren van de
« priesters, soo religieusen als andere, dewelcke geroepen geweest om misse
« te lesen ende biechte te helpen hooren tot dienste van de pelgrims binnen
« het jaer verschenen, namentlick binnen de negen daeghen te Sinxen ende
« vyfthien daeghen in September. » (Id. van 1671-1672.)

een kapelaan « die de kercke ende prochianen es dienende van
« vrouchmesse te doene zondach ende mestach 't gheel jaer
« deure, mitsgaders de hooghe feestelicke daghen tsynghen
« ter hoochmesse epistele ende evangelie, voor alle welcke hem
« uut gratien es toegheleyt voor een gheel jaerschare xiii lib. p. »
doch dewijl deze de parochie waarschijnlijk niet bewoonde, en
de gemeente zich bereid toonde in het onderhoud eens onder-
pastoors gedeeltelijk tusschen te komen — wat zij overigens reeds
sedert 1657 voor den kapelaan deed (1)— wendden pastoor, baljuw,
burgemeester, schepenen en kerkmeesters van Nazareth, na van
het kapittel van Doornik geene voldoening te hebben bekomen,
zich in 1656 tot den Raad van Vlaanderen, voorgevende « hoe
« dat in deselve parochie teenemaal noodich was eenen vicaris
« ofte capellan, ter assistentie van den pasteur in het adminis-
« treren van d'heyilige sacramenten ende andere pastorale func-
« tien, mits dat den pasteur alleene daer anne behoorlick niet en
« const volcomenen, soo ter causen van de extraordinaire grootte
« van deselve prochie als van de menichte der insetenen van
« diere (2).

Het proces, na lange jaren hangig te zijn gebleven, werd ten
voordeele der eischers beslist, en het kapittel van Doornik, in
zijne hoedanigheid van grooten tiendeheffer in de gemeente, tot

---

(1) « Wij onderschreven inwoonders ende prochianen van Nazareth con-
senteren ende gedragen ons dat tot onderhoudt van een onderpastoor seu (*sic*)
visiterder sal van wegen de prochie jaerlycks gegeven worden transport wijse
tot seshien ponden grooten, te weten elck eynde ofte casselrije acht pondt,
ende aengesien mijn heer den pastoor vrijwillichlyck cedeert ende afgaet de
helft van ses pondt grooten die hij pastoor langen tydt van de prochie jaer-
lijcks ontfangen heeft over het logieren ende tracteren van de religieusen
terminarissen, soo ist dat wy oock consenteren dat den voorseyden visiteer-
der deselve drij pondt grooten sal mogen profiteren ende genieten, ende dit
alles met belofte van hier jegens in toecomende tijden niet te contravenieren
maer constantelijck te continueren. Om dat allersins meer te bevestigen,
hebben wij elck ons hantteeken hieronder gestelt. Actum den 18 Meij 1657. »
(*Kerkarchief.*)

(2) *Sententiën ende appointementen interlocutoire*, 1655-1658, bl. 194. —
Archief van den Raad van Vlaanderen.

betaling van 40 pond groote 's jaars, gelijkstaande met de jaarwedde van den onderpastoor, veroordeeld. Die som werd echter bij overeenkomst tot 26 pond verminderd.

Op het vertoog der genoemde geestelijke en wereldlijke bestuurders werd er door den bisschop van Gent den 27 December 1747 een tweede onderpastoor voor de kerk benoemd. De parochie telde toen 1,900 communicanten.

Behalve zijne andere zeker niet geringe inkomsten, genoot de pastoor van Nazareth van het kapittel van Doornik eene jaarlijksche *competentie* van 96 pond groote. Daarbij kwamen hem de offeranden en zegenpenningen toe, die jaarlijks eene niet onaanzienlijke som oprachten, en hij hief de vleeschtiende op gansch het grondgebied der parochie, ter uitzondering van de twee pachtgoederen der Bijloke, die tiendevrij waren. Bovendien ontving hij alle jaren zes pond groote van de gemeente, « ten opsichte van den extraordinairen last in de pelgrims te dienen. » In de XVIe eeuw werd den pastoor 8 schellingen parisis betaald « van den mantel te draghen up den ommeganc-avond, » en 24 schellingen om in de processie te gaan.

De onderpastoor, zoo wij zagen, trok een vast jaargeld van 40 pond groote, waarin het kapittel van Doornik er 26, en de gemeente 14 betaalde. Hij had daarbij nog jaarlijks 5 pond voor t zingen van de wekelijksche St-Annamis.

De koster, zoo hooger gemeld is, werd aangesteld door den heer van het dorp, wiens rechten ten deze, door een gewijsde der schepenen van der Keure der stad Gent, gegeven den 14 October 1457, erkend en bekrachtigd werden (1). Zijne jaarwedde bedroeg 8 Vlaamsche ponden, ougeminderd 2 pond, die hem uit gemelde fondatie van S^{te}.-Anna toekwamen. Wat de orgelist, de grafmaker en de klokluiders betreft, deze ontvingen hunne benoeming van den pastoor. Eerstgemelde genoot in 1550 voor loon 24 pond parisis; de orgelblazer 24 schellingen. In 1782 betaalde de

---

(1) *Jaarregister van Gent van 1438-1440*, bl. 107, (2^e deel).

gemeente aan den orgelist 12 gulden, en aan de klokluiders 14 gulden 8 stuivers, zonder de 12 gulden, die zij, als op andere plaatsen, voor 't luiden der aftochtsklok gaf.

Wij zien verders uit de rekeningen van de XVIIIe eeuw, dat de gemeente zich alle jaren eene uitgaaf oplegde van 2 pond groote « voor prijzen ende boeken » aan de leerzaamste eerste communicanten, eene der schaarsche officiële aanmoedigingen in zake van onderwijs, waarvan wij de sporen hebben opgedaan⁽¹⁾. In de XVIIe eeuw was het uitsluitelijk de kerk, die de kosten van het onderricht in de Christelijke leering droeg, getuige, onder andere, een post der rekening van 1636, alwaar men leest: « Item betaelt tot Ghent voor beeldekens ende goede noten, « dienende totten catechismus, vii sch. viii gr. »

De pastorie van Nazareth werd gebouwd in 1636, en was in 1685 nog belast met eene jaarlijksche rent van 100 gulden, voortkomende van een kapitaal van 2,000 gulden, tot hare bouwing opgelicht.

Alvorens dit hoofdstuk te sluiten moeten wij hier nog melding maken van een feit, dat ons met een zeer zonderling middeleeuwsch gebruik bekend maakt. Wij bedoelen het zoogenoemde kerkschuilrecht, krachtens hetwelk de boosdoeners, wanneer zij zich ergens in eene kerk schuil hielden, de handen der justitie niet meer te vreezen hadden. Zooals men denken kan, moest dit voorrecht, zoolang het niet beperkt werd, der samenleving hinderlijk zijn, en zag de geestelijke overheid zich sedert de XIIIe eeuw, op aandrigen der wereldlijke, genoodzaakt hieromtrent voorname uitzonderingen in te voeren. Tot de alzoo van 't kerkschuilrecht in de XIVe eeuw beroofde misdadigers behoorden de moordenaars, de struikrovers, de kerkdieven en samenzweerders. Het gebeurde nu, dat op het laatste der XVe eeuw de baljuw van Oudenaarde, vergezeld van den onderbaljuw, en een vijftwintigtal wapenlieden, zich te midden van den nacht

---

(1) Zie onze monographie van *Pinte*.

naar Nazareth begaf, om er drie moordenaars, met name Jan van der Leyen, Andries de Cuckelaer en Willem de Meyere, die zich in de kerk hadden verstoken, gevangen te nemen. Andries de Cuckelaere alleen werd gevat en geboeid, doch de twee anderen, waarvan de eene, Jan van der Leyen, op den toren gevluht was, gelukte het den baljuw niet in handen te krijgen. De wetsman oordeelde het derhalve geradig met zijnen éenen gevangene naar Oudenaarde te trekken, niet echter zonder het grootste deel zijner mannen ter plaats te laten, en er een nieuw aantal schutters heen te zenden, welke alzoo, ten getale van tweeeendertig, de kerk gedurende twee dagen bleven omsingelen. De twee boosdoeners, die denkelijk in hunne schuilplaats hadden gemeend vrij te zijn, vielen eindelijk in de handen des gerechts, en werden op hunne beurt naar Oudenaarde geleid⁽¹⁾.

Teekenen wij hier ten slotte aan, dat Nazareth, in den avond vóór St.-Pietersdag, een vrij levendig vertoog oplevert. Gansche benden bedevaarders, uit mannen, vrouwen en kinderen samengesteld, maar altijd, zoo men ons zegt, *onpaar*, komen er in de herbergen de *Zwaan* en den *Snoek* te zamen, om er, na de gewone peistering, ter vermaarde bedevaart van Machelen te trekken. 's Anderendaags, rond zes ure van den ochtend, zijn deze bedevaartgangers, die meest van Bottelare, Melle, Munte, Gaver, Zottegem en omstreken zijn, te Nazareth terug, om zich alweer wat te ververschen.

Het archief der kerk van Nazareth is zeer belangrijk. Wij hebben er aangetroffen : rekeningen van 1550-1551, 1588-1589, en van de XVIIe en XVIIIe eeuw, echter met eenige leemten ; charters en rentebrieven, betrekkelijk landgoederen, aan de kerk toebehoorende, processtukken, enz. De eerw. heer Philippe, tegenwoordige pastoor, bewaart deze stukken met zorg.

---

(1) *Reg. n° 15607* (12 X^{ber} 1495 — 31 8^{ber} 1496) ter Rekenkamer in 't Rijksarchief van Brussel. — *Messenger des Sciences historiques*, 1867, bl. 168.

Pastors van Nazareth.

Godfried	1259
Tasvende van Waesberghe	
Jan Escuier	1474
Jan van den Dachghelt.	15**
Jan Roelins	1551
Lodewijk van der Meulen	1589
Jacob Bertram	1589
Lodewijk van Rechem	1590
Laureins Goethals	1594
Joost de Vliegere	1597
Laurens Dassonville.	1625
Raas Aelgoet	1652
Job Schuermans.	1642
Lambrecht van Bueren.	1675
Willem Sanders.	1678
Jacob van Damme	1722
Pieter-Frans van den Bossche.	1762
Frans-Jozef de Brabander	1764
Pieter-Lieven de Man	1777
Servaas-Jan Somers.	1802
Frans van der Straeten.	1850
Frans Bettens	1848
Karel-Emmanuël Philippe	1849

V.

OUDMANNENHUIS. — Dit gesticht werd te Nazareth geopend den 1 Januari 1856, en telde tot 50 ouderlingen, die door Zusters van O. L. Vrouw werden bediend. Het werd afgeschafte, of liever vervangen, door het godshuis, ten kasteele van Scheldevelde,

onder Pinte, toen deze gemeente nog bestuurlijk met Nazareth vereenigd was.

In de plaats van het Oudmannenhuis heeft men te Nazareth thans eene door Zusters van gemelde orde bediende arme meisjes- en kantwerkschool, onder het bestuur van den eerw. heer De Coninck, van Waregem. Zij heeft tot stichter wijlen den eerw. heer kanunnik Maximiliaan-Macaar de Meulenaere, groot-vicaris des bisdoms van Gent, en deken van het kapittel der hoofdkerk van St.-Baafs.

VI.

MAATSCHAPPIJEN. — Voetboogschutters. — In de middeleeuwen moet Nazareth een gilde bezeten hebben, daar wij in eene oude oorkonde vermeld vinden, dat er ten jare 1522 een *landjuweel* werd gehouden, waarop de St.-Jorisbroeders der stad Deinze prijzen behaalden.

Het nog bestaande genootschap van handboogschutters (*St.-Sebastiaan*) bloeide reeds in den aanvang dezer eeuw, misschien wel vroeger. Het werd verscheidene malen op nieuwe grondslagen ingericht, onder andere ten jare 1859.

Rederijkers. — In de XVIIIe eeuw waren er maatschappijen van rederijkers, die eenen tijd lang in grooten bloei moeten geweest zijn. Wij noemen de *Boeren van Nazareth*, de *Yveraers der Wyngaerdranke*, de *Rederykers der Roose*, der *Violier*, de *Jonge Konstenaren*, enz. (1). Ten jare 1761 werden niet minder dan

---

(1) Medegedeeld door Ednd. VAN DER STRAETEN, die een uitgebreid werk over het dorpsstoeel in Vlaanderen geschreven heeft, uit hetwelk hij ons nu en dan eenige inlichtingen ter hand stelt.

1,200 argumenten of omstandige programmas hunner voorstellingen gedrukt; in 1763, voor de vertooningen van 20 Juni en 31 Augusti, 600, en het jaar nadien, niet minder dan 900.

In de maand September 1769 vertoonde men te Nazareth, tot driemaal toe: 't *Beginsel ende instellinge van het aertsbroederschap van den H. Roosencrans*, en het *Seldsaem treurgeval van Idonia, dochter van Lotharius*, « blijcendig treurspel. » Datzelfde jaar werd *Abraham* opgevoerd, onder leiding van den schrijver dezcs tooneelwerks, JACOB BAERTSOEN, van Avelgem.

Van dit tijdstip springen onze inlichtingen nopens de Nazarethsche rederijkers ongeveer dertig jaren, bepaaldelijk tot 1797, wanneer, onder andere, het treurspel *Cabonus en Peccavia*, dat destijds eene buitengewone populariteit in Vlaanderen genoot, en de klucht: *Suzanna en den verliefden Arlequin* werden opgevoerd. — Op het einde der vorige eeuw hadden de voorstellingen doorgaans in de nog bestaande herberg *den Daver* plaats.

Muziekgenootschappen. — Eene zangmaatschappij, *Ste Cecilia* genaamd, werd te Nazareth in het jaar 1844 opgericht. Het jaar nadien gaf zij een festival.

De *Fanfarensocieteit van Ste Cecilia* dagteekent van 1850, en werd in 1864 heringericht. Zij bestaat nog en verkeert in bloei. In 1863 en 1866 richtte zij een festival in, en nam zelve aan verscheidene dergelijke kunstfeesten deel (1). Zij telt tegenwoordig 28 spelende leden.

---

(1) Namelijk te Oudenaarde,	Zingem	1866
Gaver, Zingem	Kruishouthem, Eine, Eeke	1867
St.-Martens-Leerne	Gent	1868

VII.

VERDIENSTELIJK MAN, TE NAZARETH GEBOREN. — **JOOST DE WOLF**(1), Nederduitsch dichter, ontving in deze gemeente het eerste levenslicht den 16 Januari 1747. Hij was zoon van Geeraard de Wulf en van Joanna Beyens, werd, naar men voorgeeft, priester en basselier formeel in de H. Godsgeleerdheid, en den 27 November 1773 professor aan het Koninklijk College der stad Gent. Zóo meldt een mondelijk bericht, door SNELLAERT in het *Kunst- en Letterblad* opgenomen, hoewel zekere schriften van DE WOLF geene katholieke, laat staan geene priesterhand, verraden.

De eerstgedrukte werken van onzen dichter dragen 't jaartal 1777. Toen moet hij nog jong geweest zijn, te oordeelen naar de volgende verzen, welke hij schreef in antwoord op den lof, hem door den heer N. Lefevre de Montigny, luitenant-ingenieur der Hollandsche Republiek, destijds te 's-Hertogenbosch, toegezwaaid, na de verschijning van zijnen *Vreugd- en vruchtverwekkenden theater van Apollo* :

Ik ben zoo diep verbaest, daer ik ben onbegaeft ;
Dat gy my al zoo vroeg door dezen honig laeft.
't Is nog heel onverdiend, de lent is maer ontsloten,
't Is nog maer teer gewas of kleyne konst genoten ;
De botten, zoo gy weet, en loopen noch maer uyt,
't Is maer een voorbeloofd der aenkomst van het fruit.
De vrucht verzoekt haer tyd, eer dat zy is gekomen,
Het is gelyk de plant, die keest eer zy zal blommen :
Uw min is wonder groot, dat u het kleyn behaegt,
Een kleyne of teere plant, die noch geen vruchten draegt.

---

(1) Op de titels zijner werken leest men : **DE WOLF**. De geboorteakte, in 't gemeentearchief van Nazareth, geeft den ouderen vorm van dien naam : **DE WULF**.

Als dichter neemt DE WOLF geene hooge vlucht : daartoe ontbrak het hem aan diepte van gevoel en kracht van inbeelding. Ook poogde hij niet den genialen VONDEL na te volgen, maar nam den verstrant aan van CATS, die, inderwaarheid, ook beter aan zijne voor de menigte bestemde schriften paste. Hij schreef eene vloeiende taal, en drukte zijne gedachten bijwijlen sierlijk uit; daarentegen gaan vele zijner verzen mank door het bezigen van onbeduidende woordjes, waar hij den klemtoon laat op vallen. In dien tijd moesten DE WOLF'S boeken veel gelezen zijn geweest, daar hij zeden, gebruiken en dwalingen naakt onder't oog bracht, of vrij scherp wist te hekelen, en altijd den volkstoorn wist te treffen. Geven wij een beknopt chronologisch overzicht zijner werken in dicht en ondicht :

I. *De Minnekunst van Ovidius*.... De uitgave van dit boek had tot gevolg, dat DE WOLF bij de fiskalen der regeering in ongenade kwam, en gedwongen werd van zijnen post af te zien. Of hij, zooals men gezegd heeft, zich uit vrees voor vervolgingen uitlandig maakte, is ons niet bekend, althans weinige maanden na de aankondiging van de *Minnekunst* verscheen van hem :

II. *Den geest der Reden, behelzende deftige aenvallen en overtuigingen tegen de onkundige leeraers. Te Amsterdam (Gent), by de wed^e Boklar, junior, en verders alom. 1777. In-8°. X-104 en 40 bladz.* — Dit werkje (zegt Dr SNELLAERT, in gemeld *Kunst- en Letterblad*, naar de mededeeling van eenen ouderling, die het gehoord had uit den mond van Ferrand, den drukker van DE WOLF'S meeste werken), werd te Brussel overvloedig rondgestrooid, maar de regeering gelastte de Raden-fiskaal al de vindbare afdrukselen aan te slaan, en den wezenlijken drukker op te sporen en te vervolgen. Gelukte men censdeels daarin (te Gent, onder andere, werd eene gansche baal met exemplaren van den *Geest der Reden* in het pakhuis aangeslagen), de drukker wist zich aan al de nasporingen te onttrekken. Dit uiterst zeldzaam geworden boek is in verscheidene hoofdstukken verdeeld, onder welke opgenoemd worden : *Den handel van zeker volk.* — *Het oordeel van Theoschool.* — *De gesintheid der schoole van d'Alpes.* — *We-*

gens het oordeel der Theologanten. — *D'uytwinning van het bedrog der Theoskinderen.* Ieder hoofdstuk is op rijm, en gevolgd door eene beredeneering in proza. Alle schriftelijke veropenbaring wordt er in verworpen, de val des menschen geloochend, enz. Reeds in het begin zijns werks stelt de schrijver de Rede boven het Geloof :

Wil noyt u aen 't Geloof, maer aen de Reden geven ;
Zeg my, wat is 't Geloof? Het is voor droomen beven.
God, die het al bezit, ons door de Reën verzelt,
Indien hy anders wilt, hy dryft ons met geweld.
Hy, die door Reden kan den Mensch de waerheid toogen,
Hy, die ons ingewand en krachten heeft voor d'oogen,
Indien men door 't Geloof hem maer bevatten kan,
Wat baet, wat vreugd, wat eer, wat liefde is er dan ?

Op eene andere plaats klaagt hij over de beperktheid van den menschelijken geest :

Wat baet het, dat ik peys, noyt kan ik achterhaelen,
Hoe ik geschaepen ben, waer dat ik heen moet dwaelen ;
Ik voel wel dat ik ben in lasten en verdriet,
Maer wat dat d'oorzaak is, eylaes, ik ken ze niet !
Ik voel wel dat ik heb eens myn begin genomen,
En schoon ik niet en wil, ik moet ten eynde komen ;
Ik voel en in beklaeg een aerdeling te zyn,
Die noch niet d'oorzaak kent van zyn verdriet en pyn.
Men wil den uitleg doen, maer het is ydel gissen :
Hoe byd ziet men het volk in schyn van waerheyd missen....

Zijne leer, « zegt BLOMMAERT (*de Nederduitsche schrijvers van Gent*, bl. 374), is een onverteerd mengsel van uiteenloopende beginselen ; hij dwaalt soms in een slach van natuurphilosophie heen ; soms zinkt zijne leering in een grof materialismus neêr ; hij verheft zich echter weder tot verhevener gevoelens : »

God, die de zon en maen en sterren hebt in handen,
Gy, die de kennis hebt van al ons ingewanden,
Gy, die de liefde geeft, en nog den haet ontmoet,
Ik zie, d'ondankbaerheyd vecht met het hoogste goed.

. . . . .
Maek dat ik u bemin, voorts acht ik 't leven niet;
Het leven buyten u is onrust en verdriet.
Leeft dan in myne ziel, leeft dan in al myn krachten;
Want buyten u, o God, en is er niet te wachten :
Wat baet my, dat ik min al dat de wereld heeft,
Wyl alles, dat er is, geen vaste vreugd en geeft?

Zou DE WOLF niet op den doolweg geraakt zijn door eene te diepe studie der wijsgeerige stelsels, welke in die dagen het voorwerp eener wijduitgestrekte geestesbeweging waren? Er zijn, althans, meer voorbeelden aan te halen van gelcerden, wier denkbeelden door de studie der wijsbegeerte in verwarring zijn gekomen.

III. *Den vreugd- en vruchtverwekkenden theater van Appolo, of invallende gedagten op den levensloop van den Mensch, van syn geboorte af tot aen syne dood, verciert met vele wonderbaere historien, lichtgevende fabelen, met aengenaeme en ryke toepassingen en menigvuldige waere gebeurtenissen....* Gent, bij C.-J. Fernand, 1778; vijf deelen, in-8°. 112, 112, 152, 156 en 155 bladzijden, en eene door FRUYTIERS gegraveerde plaat. — Dit is eene verzameling van dichtstukken over verschillende onderwerpen van wijsbegeerte en zedeleer, als daar zijn: de opvoeding en de plichten der kinderen, de hoovaardij en de ijdelheid, de valsche en ware vriendschap, de nijd, de geveinsdheid, enz. Zichier wat de dichter van de valsche vriendschap zegt (2° deel, bl. 42):

Hoe witter ligt besneeuwt de baen,
Hoe meer voorzichtig men moet gaen;
Wanneer dat d'aerd heeft een wit kleed,
Sy doet dan dikwils 't meeste leed:
Daer ligt een put, daer ligt een dal,
Let op, en vreest dan meest den val:
't Is wit bedekt, maer vreest den grond,
Want onder 't sneeuw wordt men gewond.
Daer ligt een doren, een gelas,
Of somwyl eenen diepen plas;

Schoon dat men heeft een witten schyn,
Den grond kan zeer vergiftig zyn.
Den vloer wordt met wit zand bedekt,
Wanneer hy is te zeer gevlekt :
D'uytwendigheyd is reyn en wit ;
Maer vuyl, dat op de gronden zit.
Ziet wel wat onder d'asschen vinkt,
't Is al geen goud, al wat er blinkt ;
D'uytwendigheyd bedriegt veel lién,
Want d'oog en kan geen harten zien.
Door woorden wordt men veel verblind,
't Zyn dikwils pluymen in den wind ;
Men kent somwyl zyn vyand niet,
Schoon dat men hem voor d'oogen ziet ;
Men neemt zeer dikwils 't masker aen,
Men kent geen menschen, daer sy gaen ;
Het masker is zomwylen schoon,
Waer onder is een vuyle woon ;
De pluymen wit en een zwart vel :
Gelyk de swaen, bevat het wel.
Hierom, wilt gy nooit zyn gewond,
Eer gy betrouwt, beproeft den grond.

IV. *Astrea, de waerheyd-zoekende Dienst-maegd, verzelt door den onvluchtbaren laster der weireld, als ook door de overtuyging en bekenning der dwaling ofte redeloose geest-getuyging en kennis van zig zelven ; verrykt met wonderbare historiën, lichtgevende fabelen....* Gent, bij C.-J. Fernand, in-8°, 418 bladzijden.

Men vindt hier vier dichtstukken over de in den titel aangeduide onderwerpen. Op de zesde bladzijde zegt de dichter over 't bedrog der wereld :

Ik zie tot ongeval 't bedrog de drayen spannen,
Dat mynen dienst belet ; ik zie de waerheyd bannen
Met een bebloemd gezeg, met zoet bekroonde reên,
En stel ik tegen recht de waerheyd noyt te vreên.
Ik zie hier al te veel het wieroekvat opjagen,
Den rook beneemt het licht gelyk de duyster vlagen,
Den rook verdooft 't gezicht, en neemt hem doch niet aen,
Want rook en vleyery doen blinde wegen gaen.

Nu zie, wanneer men is tot hoogen staet gekomen,
Daer is een slim bedrog, 't is d'offer van de blommen ;
Elk brengt dan giften aen als roozen, zoet van blad ;
Maer let, dat u voorwaer den prikkel niet en vat.
De roozen zyn zeer zoet en aengenaem aen d'oogen ;
Maer 't is een bloem die ruift, of die zal ligt verdroogen ;
Het is een teere bloem, met dorens rond den steel,
Sy prikt seer ligtelyk, betrouwt haer niet te veel.
Men moet oplettend zyn, als men 't bedrog wilt merken,
Men moet op d'oogen zien, naer woorden en op werken,
Men moet zien achter rug, en hooren hier en daer,
Of dat men het bedrog niet elders wordt gewaer.
Wilt gy noyt van 't serpent als Eva zyn gesteken,
Neemt dan gedurig acht, hoort naer geen vleyend spreken ;
Weet dat in zachten stroom den zwemmer is versmoort,
En dat een valschen vriend u ligt werpt over 't boord.

V. *Den godelyken philosoph, ofte minnaer der oprechte wys-
heyd, verzeld door den sterrekundigen, als ook door den schilder
en lichtzoekenden reyziger....* Gent, bij denzelfde, 1778, in-8°,
412 bl. — Dit boek, opgedragen aan den heer Van de Vyver,
hoogschepene van Dendermonde, wien een uitbundige lof voor
zijne bekwaamheid in 't vak der rechtsgeleerdheid en voor zijn
voortreffelijk karakter wordt toegezwaaid, behelst in vijf zangen
eene reeks zinnebeelden en zedelessen, van welke wij hier den
aanhef van den *Licht-zoekenden Reyziger* mededeelen :

Ik ben gezond en fris, in 't groenste van myn daegen,
Den wind en is niet stuer, den hemel dreygt geen vlaegen,
Den haen heeft al gekraeyt, de reën heeft my gewekt,
De zonn' is opgestaen, den hemel roept : Vertrekt.
Den tyd is vlug en snel, het zyn myn zomer-jaeren,
't Is tyd van op te staen om vruchten te vergaeren ;
Den tyd wind onvermoeyt den draet van myn geboort,
Hoe meer ik hem beziën, hoe meer dat hy verkort :
Eer dat hy g'haspelt is, of tot den eynd geweken,
Hy kan noch onverwacht in een verwerring breken ;
Den tyd en staet niet stil, hy loopt, hy is noyt moe,
Geeft hem het zachtste bed, hy doet geen oogten toe.

Noch snelder als de wind, noch snelder als de baeren,
Geen schipper kan zoo snel met volle zeylen vaeren,
En noyt en werpt hy uyt den anker van de rust,
In onweer of tempeest, hy vraegt nae geene kust.
Hy vlucht by dag en nacht, niemand en houd hem tegen,
Hy schuilt voor geene sneeuw, voor hagel noch voor regen,
En noyt en gaet hy om; want hy keert noyt den voet,
Gelyk somwyl Mercur met zyne vleugels doet.
Hy ziet geen schoonheyd aen, geen min, geen geld, geen kleeren,
Noyt wilt hy nemen rust, noyt zal hy wederkeeren,
Waer dat men ryd of gaet, men hem altyd ontmoet,
Hy doet zyn reys met u, te peerde en te voet.
Wanneer men is in slaep, hy doet de dagen ryzen,
En als men wakker word, hy zal ons d'uren wyzen.
Hy roept : Betrouwt u niet, want ik zien niemand aen,
Wanneer ik cynde roep, het werk moet zyn gedaen.
Ik heb al menig man voor syn gepeys bedrogen,
Ik heb al menig boom voor zyne vrucht gebogen,
Hierom roept hy : Ryst op, eer dat gy komt te laet,
Reyst met het licht der zonn', eer dat sy onder gaet.
Ik ben dan oggestaen. God, wilt de baen my wyzen,
Begunstigt mynen weg. Langs waer zal ik gaen reyzzen?
Hoe lang heb ik noch tyd? Ik weet het zelve niet.
Vlug aen dan, eer de dood op u haer pylen schiet....

Achter dit stuk is nog een vijfde gedicht gevoegd, voor titel dragende : *de Vrede-breekster, ofte twistzoekige oneenigheid, zeer noodig hierby gevoegt* — mogelijk naar aanleiding van eene of andere spijtige wederwaardigheid des dichters :

....Deez roofster van den vré is heden zeer gemeyn;
Sy komt al stil by u het hert-gepeys doorbooren,
Om u door zoeten toom in alles uyt te hooren;
En als gy haer iet meld, en zegt : dat word betrouwt,
Zyt zeker, mynen vriend, het u daer naer berouwt.

. . . . .
Gy weet, d'oneenigheyd zoekt twisten op te wekken.
Hierom wat gy betrouwt, zal sy tot spyt ontdekken,
Sy zoekt uw ongeluk en uw ondergang,
S'is vyandin der peys en moeder van den dwang.
. . . . .

Wanneer dat sy haer draed aen meesters heeft gebonnen,
Adieu dan recht en wet, wanneer sy heeft gesponnen,
Uw deugden worden droog, de vraek heeft d'overhand,
Adieu bequaemigheyd met reden en verstand.
Men zal het quaed en 't goed dan tegen een niet wegen,
Men acht u zot en bot . . . . .
Het schynt een eer te zyn, een eer van dezen tyd,
Wanneer de duysternis over de vruchten ryd :
. . . . .
De wereld is zeer loos, sy heeft bedekte treken.
Vreest als de slang u vleyt, dat sy u ras sal steken.
. . . . .
Gy weet hoe dat het gaet, den lof is zeer gemeyn,
Maer zelden eens oprecht, en dikwils vol fenyn.

VI. *De herlevende Gendsche Maegd, door de komst van zyne Excellentie den Prins Ferdinandus-Marie van Lobkowitz, die gedaen heeft zynen plegtigen intrede binnen Gend den 22 November 1779, als XVIIe bisschop der voornoemde stad. In dry zangen, vertoonende hoe de Gendsche Maegd, betreurende op haeren sterrende Leeuw de dood van Van Eersel, XVIe bisschop van Gend, door de vreugd-godin wordt opgewekt tot volle blydschap. In helden-verzen.* — Van dit gedicht, dat 16 bladzijden in-8° beslaat, gaf hij ook eene Fransche bewerking, onder den titel van *La revivante Pucelle de Gand*, enz., een curicus, maar bespottelijk werk, zegt FERD. VAN DER HAEGHEN (*Bibliographie Gantoise*, IV, 144), geschreven in eenen gezwollen stijl. — Wil men er een staaltje van? Luister wat DE WOLF van den bisschop-prins de Lobkowitz zegt :

Jamais je n'ai trouvé un Prince dans l'Histoire,
Dont le Nom immortel fut tant couvert de gloire ;
Bénissons ce grand Dieu, clément, doux, infini,
Mon cœur est tout le sien, et mon âme est à lui :
Depuis que je suis né, tout mon esprit l'adore,
Il fait tous mes désirs et mon bonheur éclore ;
Flore, tu peindras donc dans l'Azur éclatant,
Le Nom de Lobkowitz de l'or le plus brillant :
Dans tes plus grands transports tu diras à la Terre,
Que son Nom est auguste *et craint par le tonnerre.*

Zóo zijn de drie zangen, die, gelukkiglijk, maar zestien bladzijden beslaan.... Verzen van dit gehalte lezende, heeft men wel lust om te vragen, of *De Wolf* eene satyre, dan wel een ernstig stuk geschreven heeft? — Andere Fransche werken zijn van hem niet gekend.

VII. *Het ontsteken Vuer des Oorlogs, uytgebluscht door den zegenpraelenden Arend van het doorlâchtigh huys van Oostenryk en de vredeweekende menschlievendheid van Maria-Theresia.... in heldenverzen.* — Dit gedicht vindt men aangekondigd in de *Gazette van Ghend*, van 5 Juli 1779.

VIII. *De herscheppingen van Ovidius, ofte konstryke fabelen, op eene nieuwe, klaere en verstaendelyke wyze opgesteld, tot kennis van den levensstaet der Heydens, hunne afgoden, tempels, offers, oorlogen, helden-minnaryen, bedrog, zedetugt, en vele andere zeldzame voorvallen, sedert de schepping der wereld tot de dood van Julius-Cesar. Zeer voordeelig, ja schier onmisselyk aen de gene, die hun in de wetenschappen en konsten begeeren te oefenen.* — *Gent*, bij denzelfde, 1779. In-12, VI-301 bladzijden. In de voorrede van dit werk zegt *De Wolf*, dat hij 't vooral ondernomen heeft om *Ovidius'* schrift voor de jeugd bevattelyk weer te geven. Wij schrijven uit de *sluyt-reden* de volgende strophen over :

....Vele zyn 'er dezen tyd,
Die de boeken maer en lezen
Om weerspannig God te wezen;
Dit hun geest en zin verblyd.

Op den roem van wys te zyn,
Word d'onwetendheid geplogen;
Icarus is opgevlogen,
En gevallen tot zyn *spyt*.

Dat men heden niet gelooft,
Maer de waerheid wilt verschokken,
Om de lusten in te lokken,
Is, dat 't kwaed wast boven 't hoofd.

Daer de godvrucht heeft geen trap,
Onderwyst zeer veel den dwaezen,
Hy maakt u maer water-blaezen
Van onnutte wetenschap.

Speelt geen zevenmoedig riet,
Acht het wys zyn niet bedrogen,
Buygt na 't godelyk vermogen,
Dat op straf of loon gebiedt.

Als d'angstvullig oogenblik
My de roode lip zal nypen,
Laet dan uw gebeden rypen
Voor den lesten ademsnik :

. . . . .
Wenscht my eenen morgenstond
Naer den lesten aller nachten,
Die geen avond heeft te wagen
En voortaan geen dood meer wond.

IX. Historie van het Oud Testament, behelzende alle de bezegende en bestrafte voorvallen der godelyke toelating, tot kennis der wetgestelde pligten.... In heldenverzen. — Gent, bij denzelfde, 1780, in-8° 205 bladz. — Deze berijmde bewerking der Oude Schrift is opgedragen aan den eerw. heer Karel-Antoon-Frans van Beughem, priester en basselier formeel in de H. Godgeleerdheid en bestuurder van het koninklijk college te Gent, waar DE WOLF leeraarde.

X. Historie van het nieuw Testament, getrokken uit de Heylige Vaders en andere geestelyke schryvers.... In heldenverzen. — Gent, bij denzelfde, 1780, in-8° 136 bl. — Dit werk is opgedragen aan eenen persoon, dien de dichter niet noemen durft, omdat, zegt hij in volle nederigheid :

« Omdat myn zwakke konst kan tot geen sterren draeven. »

De geboorte van Christus beschrijft hij daarin op de volgende wijze :

Messias is gebaerd : hy dryft van ons de nagten,
En geeft het morgenlicht, dat wy zoolang verwagten ;
De Herders, op 't aenhoor, zeer vlytig en verblyd,
Die loopen nae den stal, daer 't kind in doekskens leyd.
Die hemel, aerd en zee heeft aen zyn wil en kragten,
Ligt op een weinig stroy, verworpen in de nagten ;
Die sterren, zon en maen aen d'hemel heeft gesteld,
Word door den scherpen wind hier in de kribb' gekweld.
Als d'Herders zien het Kind, den Schepper aller dingen,
Zy nedrig zynen lof in volle blydschap zingen,
En roepen overal met eene blyde stem :
Den God, die men verwacht, is reeds in Bethlehem.

X. *Rouwzangen en brieven van den ellendigen balling Publius Ovidius Naso, in helden-verzen, 1780, in-8°, 124 bl.*

Ziehier hoe DE WOLF den twaalfden brief vertaalt, in welken de balling, na den harden winter, de aangenaamheden der Lente beschrijft :

Den zoelen zuyden-wind gunt ons nu bloem-kappeelen,
Komt met veel lieflykheên de schoone daegen streelen ;
Hy rukt de koude weg, hy blaest den winter heen,
Die in Mæotiën my zeer veel langer scheen.
De Bok-ster van te voor schoot uyt haer dulle vlaegen,
Ja met een rukwind heeft sy hellen omgeslaegen ;
De logt was heel ontstelt en door den wind beroert,
Maer naeder ryd de zon, en sy de vreugd uytvoert.
Men ziet de kinders nu in 't veld zich vlytig bukken,
En met een groote vreugd de violetten plukken,
Die d'ongeploegde aerd' van in het morgenrood
Brengt aen den veldeling uyt haeren harden schoot.
De weyden lachend zyn van ryke schilderingen,
Waerin de vogels zig verlustigen en zingen ;
Men hoort een wilden zang nu door de weyden slaen,
Dat alles nu verkwikt en brengt genoeg aen.
De zwaluw' plakt haer nest zeer vlytig met vermacken
Onder een stroyen hut of steen-geleyde daeken,

Opdat men haeren nest eenvoudig niet en ziet,
En spot met haere konst, en lacht met haer verdriet.
Den wyngaerd zuygt het zap uit syn doorkliste wort'len,
Men ziet hem door het vogt tot in de bot uytbort'len ;
Maer d'aengenaeme vrugt, die men plukt van de rank,
Is wyd gelegen af van deze oever-bank.
Daer is nu versch gepraet by al de veldelingen,
Hoe dat sy best de vrugt uyt d'akker-landen bringen ;
En in den leegen tyd, elk speelt na syn vermaek,
Elk vat een vreemde goest, elk speelt een vreemde zaek.
Den eenen reyd te peerd met ruime en vlugge toomen,
Den eenen met den bal, den anderen in de stroomen,
Hier eene logte zaek, daer een theater-stuk,
Wat vreugd heeft Roomen niet, ver van myn ongeluk !
De sneeuw versmelt hier niet, 't ligt hier nog toegevrozen,
Terwyl dat van de lent by u de roozen blozen,
Men leyd in Scythien den veestal nog niet uyt,
Dewyl den noordschen god nog scherp de winden fluyt.

XI. *Invallende gedagten op verscheyde voorwerpen, ofte het Schouw-tooneel der Gebreken, inhoudende een menigte uytgelezene gebeurtenissen, aerdige voorvallen, nauwkeurige waernemingen wegens de misbruyken aller staeten, benevens eene reeks ongemeene zeldzaamheden.... In helden-veersen....* Gent, bij denzelfde, 1780, in-8°, 79 bladz. — In dezen bundel, die zeven en twintig stukken bevat, vinden wij een der fraaiste gedichten, door De Wolf geleverd :

ONMOGELIJKHEID VAN ALLES TE DOORGRONDEN.

Laetst wilde ik de zon gaen in haer licht doorgronden,
En ziet, op weynig tyd heb ik my blind gevonden ;
Dan viel my in den geest : « Ik mag niet voorder gaan,
« Die hooge willen zien, op 't laest als blinde staen. »
Wy willen hooger gaen als dat ons geest kan treffen,
Als of 't waer in ons magt de bergen te verheffen ;
Den mensch is in syn roem al dikwils diep verkeerd,
Hy meent heel wys te zyn, en hij is nooit volleerd.

Ik heb al menich les van mynen tyd genomen,
En nog ben ik tot hier geen twijffel uytgekomen;
Ik heb van mynen tyd veel wonderheyd bespeurt,
En 'k zien dat allen dag verandering gebeurt.
Ik voel altyd myn geest in eenen doolhof woelen,
En noyt, o grooten God! kan ik de rust gevoelen;
Den mensch die valt te grond door sluyer van d'orkaen,
En hy wilt met den geest beklimmen zon en maen.
Hy is altyd in twist, in tegenworstelingen,
Hy wilt met zynen geest God en zyn werk bespringen,
Hy is altyd in twist op 't geen hy niet en ziet,
Als of dat zynen lust der hemel zelfs gebied.
Ik wil geen zon of maen nog sterren gaen bepaelen,
'k Laet de gezinde gaen van bergen in de daelen;
Wanneer ik buyten kragt laet spelen myn gedagt,
Ik overlommer my met eenen bruinen nagt.
Veel menschen hebben tyd op 't Firmament versleten,
En noyt de reën doorgrond, maer hunnen God vergeten,
Veel hebben in de lucht een zot gepeys gebouwt,
Waervan men niet als rook of schaduwe aanschouwt.
Veel hebben tyd verkwist, en nimmer iet gewonnen,
Sy staen in douderdom, of het maer was begonnen;
Veel hebben hunnen tyd verloren op de maet,
En zyn altyd te kort gebleven aen hun staet.
't Waer beter noyt geweest, 't waer beter noyt geboren,
Als dat het eeuwig is door ydel spel verloren.
Wy doen veel onderzoek, wy kwellen ons gepeys,
En blyven in de lucht gestadig even wys.
Wy willen voor de reën Gods kragten al ontdekken,
Daer men te middernagt veel eer de zon zal wekken,
Veel eer zal m'op de zee gaen maeken 't wandelpad,
Als dat men oyt den grond der kragt van God bevat.
o God! wat ligt 'er niet aen onzen geest verholen!
Wy willen hooger gaen om doen den geest te dolen,
Den twyffel zoekt den mensch, vrees en bekommernis,
Tot dat hy in het graf tot asch gesloten is.

XII. *Konst-paleys der Jeugd, vervattende 69 leerzaeme brieven, fabelen, enz., benevens het recht gebruyk om brieven te leeren schryven....* Dit werk is aangekondigd in het nummer der *Gazette van Gend*, van 18 December 1780.

XIII. *Leven der Herderen, door VIRGILIUS, vrypostig verduytscht, Gent, J.-F. van der Schueren, 1780, in-8°, 138 bladz.*

— Uit de eerste der tien berijmde samenspraken nemen wij, tot een staaltje van de bewerking, de volgende verzen over :

Hoe gelukkig, ouden gryzen!
Ik moet uwe zorgen pryzen;
Al uw land is wel bereyd,
Dat veel vruchten open spreyd;
Schoon 't heeft steenvermengelingen
'k Zien 't noch malsche vrucht opbrengen;
Schoon veel slyk het kruid bedekt,
Waer uyt dat men biezen trekt,
Al de vremde kruyderyen,
Die God u wild openspreyen,
Zullen 't zwanger vee noyt zyn
Tot benadeel of tot pyn.
All' de schaepen der gebuuren,
Die somwyl een' ploeg bezuuren,
Zullen noyt aen uwen stal
Brenge brandig ongeval.
Gy en hebt hier niet te schroomen
Onder 't lommer van de boomen;
Gy hebt hier een koele leyd',
Aen de Goden toegeweyd;
G'hebt hier beekjes en fonteynen;
Niets bekommerd 't hert door pynen;
't Is al vreugd dat 't land geriefd,
En uw bly gezicht verliefd.
G'hebt hier op de bloemen-hagen
Biën, die op honig jaegen,
Die met ruysch geklank alom
Plukken d'honig uit de blom,
Wat een vreugd werd U geschonken;
G'hoord veel vleugel-dierkens ronken;
Gy hebt hier een malsch jeugdigh kruid,
Dat tot uyt de bergen spruyt;
G'hoord by d'avend 't roukoeloren
Uyt de wilde duyven voeren,

Of een' zuchtig' tortelduyf
Onder blaeren van de druyf;
G'hebt hier muskadelleranken,
Tot het zap der Goden dranken,
't Is al dat het hert behaegd....

Enkele exemplaren van het *Leven der Herderen* bevatten de opdracht van den schrijver aan P. van Lokeren.

XIV. *Ueren van uytspanninge, of den wellust der velden, in XXVI zede- en natuerkundige bespiegelingen, met de levenste kleuren afgeschilderd, en toepasselyk op de steede- en veldelingen....* Gent, bij denzelfde, in-8°, VIII-148 bldz. Dit is een bundel van 26 bespiegelingen, of idyllen, voorafgegaan door een *voorbericht*, waaruit er op te maken is, dat DE WOLF's werken beknibbeld waren geworden : « Het zal my een vermaak wezen, verlicht te « worden en te verbeteren alles, dat schaedelyk is. Ik aenzie my « als een leerling, altyd aenhoorende uw rypzinnig oordeel; « doch ik verzoek, noyt te handelen met bespotting; maer ver- « licht my in de onwetenheyd, op dat men kan herstellen de « gebreken, en verbeteren, dus zonder het goed te beschadigen. » — DE WOLF vroeg dus eene welwillende critiek, waarop hij, dunkt ons, volkomen recht had, uit hoofde van de voorbeeldige nederigheid, welke den dichter aan den dag legt.

In de 16° bespiegeling beklagt zich de herder *Limius*, dat de kunsten niet beloond worden voor hetgeen zij tot welzijn en roem des lands tot stand brengen :

Ik beklaeg dat zoo veel' slaeven,
Met uytzonderheyd van gaeven,
Geene kracht noch hulp geschiën,
Om hunn' konst te laten zien :
    Veel die zoeken
    In de boeken
Zonder oyt geloond te zyn,
Anders zou de kunst verkloeyn
Tot het welvaer van 't gemeyn.

Ik beklaege dat onz' landen
Geeven niet meer kracht aen d'handen ;
Door het spook van gierigheyd
Word de konst in 't graf geleyd :
    Zy verlaeten
    Zonder baeten,
Dic de konsten pleegen kan ;
Men wilt doen de bloem ontvouwen
Daer zij heeft geen' zonne van.

. . . . .
Haet en nyd, afgangstigheden
Tegen konst den blixem smeden ;
Baet het land door uwe kracht,
G'hebt voor loon, te zyn veracht,
Men voelt niet als ongelukken,
Als men laet de vruchten plukken,
Doch de kunsts getrouwigheyd
    Moet verblyden
    In het lyden
Van de scherpe ondankbaerheyd.

XV. *Het bloemperk d'aller gewigtigste lot-gevallen, inhoudende de besonderste historiën, die een tydmerk aen elke eeuw gegeven hebben, als noch eenige bewysredens over de uytmuntende zedetugt en onfaelbare wetstukken, verhevenheyd en onsterfelykheid der ziel. In rym en onrym....* Gent, bij denzelfde, in-8° 134 bl. — Een wijsgeerig dichtstuk, aan Cornelia-Sophia de Wolf, zuster des schrijvers, opgedragen. Den laatdunkende, die de raadgevingen zijns vaders in den wind had geslagen, legt hij (bl. 108) de volgende klachten in den mond :

Ik was altyd voor 't oog en aen de zorg gebonden,
In vreeze te misdoen, genegen tot de zonden ;
'k Heb in myn jongen tyd zorg, last, verdriet gevoeld,
En veel gedoken vreugd heeft tegen my gewoeld ;
Somwylen, zegde men, hoe jong zyt gy bedorven,
Ofschoon dat ik de deugd noch niet was afgestorven ;

Want was ik in 't vermaek of in het vreugdgeniet,
Ik peysde in myn hert dat alles henen vliet :
Wanneer ik was alleen, myn hert viel uit in klachten,
In vrees voor 't oordeel Gods, met zuivere gedachten.
Ik heb somwyl gestort een bittren tranenvloed,
Als ik het Opperal vergramt had door 't gemoed ;
Myn bed heeft menigmael myn tranen ingedronken,
Wanneer in bitterheyd myn hoofd was neergesonken.
Wat heb ik pyn en leed en smert al opgekropt,
Wat wreedheyd heeft men niet voor my al opgeklopt.
Ik vragde menigmael den hemel om te sterven,
Omdat ik geen geluk noch hope kon verwerven,
Omdat ik niet en zag als dat verdriet brocht aen,
En zoo is mynen tyd en leven omgegaen.
Ziet, als gy zyt in pyn, de liefde is vergeten,
De vriendschap is voorby, de goedheyd is verstecken,
De bloemen zyn alsdan gevallen van den steel,
Zy kennen u niet meer, gy zyt er al te veel....

XVI. *De Klap-bank der Juffers, ofte het vermaek aen de thé-tafel, voorgesteld in samenspraeken tusschen zeven Juffers, warin nauwkeuriglyk worden uitgedrukt meest al de onderhandelingen van hunne linten, coëffuren, kleedingen, nieuwe moden, etc., als ook die van de ballen en comediën, en de behendigheden hunner minnaeren ; de berispingen wegens het ophaelen der gebreken van anderen, benevens eene menigte vermaekelyke voorvallen en listige spreekwoorden : immers al wat in diergelyke byeenkomsten aan de thé-tafels verhandeld word.... In 's Gravenhüge (Gent) by Hendrik Verdagt.... 1780, in-8°, 40 bldz. — Dit werkje, aan de Gentsche jufvrouwen opgedragen, beantwoordt redelyk wel zynen titel. De mode, dit bespottelyk ding, krijgt er 't hare, en vooral de modepoppen, die ijdele priesteressen der belachelijke kleederdracht :*

....Sy legt moeskens op haer kaeken,
Om haer aengenaem te maeken :
'k Had vermaek in haer te zien,
'k Heb het tragten af te spiën,

Om te hebben een zoet wezen,
En van elk te zyn geprezen,
Legt sy op haer wangen, rood,
Dat gemeyn een herte noodt.
Prompt komt by haer alle dagen,
Om haer hayr snel op te jaegen,
Eenen snellen peruquier,
Die haer hayr legt na den zwier.
Laetst deed sy een jaksken maeken,
Dat schuyft in twee zilvre haeken,
En sy zeyde : « Maekt het pront,
• Dat het gaet myn leén wel rond :
« Let ook wel dat dees twee blommen
• Effen in het midden komen ;
« Maekt het net maer en poliet,
« Na de sterkte vraeg ik niet. »
Om de eerste goest te kiezen,
Zou sy al haer geld verliezen ;
Ja, sy gaet om het fatsoen,
Nog een reys nae Brussel doen.
Sy wilt ook haer schoentjens prangen,
En dan maeken fransche gangen ;
Sy maekt al dat poppespel,
En nog niets en gaet haer wel.
Somwyl ryd sy ook nae buyten,
't Kan wel zyn om te vermuyten :
Om het vet of om het smeer,
Lekt de kat den kandelear.

Zou men niet zeggen, dat deze verzen van heden dagteekenen ?

XVII. *De klapbank der heeren, ofte het vermaek in het kaffé-huys, voorgesteld in saemenspraeken, waerin meest alle de onderhandeligen, die gemeynelyk in de caffé-huizen plaets grypen, naer een nauwkeurig onderzoek ontbloot en ten toon gesteld worden.* — *Te 's-Gravenhage (Gent), by Hendrik Verdagt, 1780. In-12°, 40 bldz.*

Naar het schijnt, had de *Klapbank der juffers* onder het schoone geslacht te Gent eenige ontevredenheid verwekt : jufvrouwen, althans, dulden niet, dat men hunne listjes en kunstjes in hunnen

handel met de mannen zóo onbewimpeld uitlegt, als DE WOLF gedaan had. Om weder in hunne goede gunst te komen, — « op « verzoek der gestoorde juffers, » meldt nog de titel, — zond de schrijver de *Klapbank der heeren* in 't licht, dat menige gebreken en zwakheden der Adamszonen doet kennen. Dit werkje is in proza, maar afgewisseld door korte versjes. Wil men weten, hoe de rijken der XVIIIe eeuw hunnen tijd doorbrachten? De koffiehuisgasten van onze dagen zouden over hunne voorgangers zeker niet blozen moeten :

«....De fortuin geeft aen niemand regt van ledig te gaen, hoewel dit de mode van ons land is. Ik weet dat er diesvolgens vele hun leven verslyten in de gemeynde philosophie, ofte alwetendheyd zonder verstand van de wereld. Deze subtiële alwiluytputtende geesten zonder kennis van hun zelve, staen ten thien uren op : men wascht zig, men kuyscht de gespen, men verwacht den Peruquier, men verwt de wangen, men ziet langen tyd in den spiegel, men keert en draeyt zig, om te zien of alles wel gaet; men belast den knecht met vele beuzelingen, en zomwyl met geknor, als hy niet en vliegt na hun begeeren; men komt af, men neemt den chocolat, en men speelt daer naer een kaertspel. Den noen is daer, men valt aan het eten; emmers, *la façon des bêtes est la façon des modes*. — Naer de tafel, de kaert is tot het spel bereyd! dit vermaek gedaen zynde, men begeeft zich in de koets, tot het uytgeven van eenige kaertjens, om te nooden tot het bal, comédie ofte assemblée. Men streelt het gaes, men vertelt eenige vermaekelyke spreuken, ofte men leest voor het slaepen gaen een *roman*, ofte *des contes à rire*. Den vaak bezwaert den geest, en verdronken in de genugten, werpt men zig op het bed.

« Dat is de wysheyd ofte konstoefening van vele ryken.... en hier door zyn zy hun zeker meer tot last als de gene, die de wetenschap behartigen.... »

De meeste werken van JOOST DE WOLF werden onder de pers gelegd in 1780. Schreef hij later nog, zonder zynen naam bekend

te maken, verliet hij zijn vaderland, of overleed hij op dit tijdstip? Ziedaar drie vragen, waarop wij 't antwoord moeten schuldig blijven. DE WOLF verdwijnt op eenmaal van het werktooneel, zonder dat tot heden iemand heeft kunnen achterhalen, waar, en in welke betrekking hij gestorven is.

Al onze opsporingen ter gemeente Nazareth, waar nog familiën met dienzelfden naam bestaan, hebben geenen bevredigenden uitslag gegeven.

VIII.

S A G E.

Te Nazareth, aan den molen, is eene wijk, geheeten *Ziekemansstaak*, bij verbastering ook wel eens *Schietemanstraat* genaamd. De oorsprong dezer benaming wordt door het volk volgenderwijze verteld :

Een schijnbaar ziekelijk man zat met zijne busse gewoonlijk te dier plaatse, de liefdadigheid der voorbijgangers inroepende, en er tot tamelijk laat in den avond blijvende. Vermoedde hij, dat een of ander rijk koopman, voor handelszaken op reis, en geld bij zich hebbende, in zijne nabijheid was, hij smeedt zijne krukken weg, viel zijn slachtoffer op het lijf, vermoordde het, en begroef zijn lijken in het bosch, dicht bij de plaats, waar hij stand gekozen had. De misdaden van den booswicht werden aan het licht gebracht met de ontdekking der lijken, toen gemeld bosch tot land werd gemaakt. De « zieke man » werd tot de doodstraf veroordeeld, en aan eenen staak, ter plaatse zelve, waar de gruwelen gepleegd werden, levend verbrand.

NALEZING.

Na het drukken van de eerste bladzijden dezer monographie is het ons gebleken, dat wij niet genoeg de belangrijkheid van Nazareth's markten hebben doen uitschijnen. De wekelijksche Zaterdagmarkt vooral mag gerustelijk gerangschikt worden onder de voornaamste, welke ten platten lande in Vlaanderen worden gehouden, en nog neemt zij van jaar tot jaar toe. In verval geraakt, werd zij door het huidige gemeentebestuur, aan welks hoofd de heer PH. KERVYN VAN VOLKAARSBEKE staat, heropgebeurd, en men mag die onderneming eene niet geringe weldaad noemen, der gemeente bewezen, als het uitgangspunt zijnde van eenen bloei en eene ontwikkeling boven alle waardeering. — Sedert den 1 Januari 1869 is de wekelijksche biggen- en varkensmarkt veranderd in eene maandelijksche, welke den eersten Zaterdag elke maand plaats heeft, en onder het volk onder de benaming van *maandfeest* bekend is.

De twee jaarlijksche veemarkten van Nazareth hebben plaats den tweeden Sinksendag en in de maand September. Beide worden insgelijks goed bezocht.

Er zijn weinige gemeenten in Vlaanderen, die beter voor 't inrichten van markten geschikt zijn dan Nazareth; het eigenlijke dorp, groot, vierhoekig en geheel bebouwd, heeft vier breede straten, waar vee en allerhande koopwaren met gemak kunnen geplaatst worden, zonder nood van verwarring of gedrang.

Wat Nazareth nog bij andere, meer bevolkte en zelfs bloeiender gemeenten en vlekken vóór heeft, is de voor den handel,

nijverheid en persoonlijke betrekkingen zoo gunstige omstandigheid, dat er dagelijks twee brievenbestellingen plaats hebben. Dit feit, ook aan de zorg des huidige gemeentebestuurs te danken, stippen wij hier vooral aan ter betrachting van de andere gemeenten, waar dit gevoeglijk kan plaats vinden, omdat er heden nog slechts weinigen zijn, die het voordeel der spoedige en gemakkelijke gemeenschap door het geschrevene woord schijnen te waardeeren.

Er bestonden te Nazareth vroeger twee verschillende landmaten, te weten : op de zuidwestzijde, *de Oudenaardsche kastelnijmaat*, volgens welke het oude Landboek en de kaart vervaardigd zijn, uitmakende op het kadastrale plan de geheele wijken *A* en *B*, het eerste blad der wijken *F* en *G*, en een deel van het tweede blad der wijk *G*, onder de benamingen van het *Klein-Beerhof*, de *Bijloke-Eede*, en de nummers 511 tot en met 534 van het *Groot-Beerhof*; en voorts de geheele wijken *H* en *I*. Dit deel der gemeente was, zoo de benaming der maat te kennen geeft, onderhoorig aan de kastelnij van Oudenaarde.

Het andere deel van Nazareth, de noordoostzijde, behoorde tot de kastelnij van den Ouden-Burcht, en werd volgens de Gentsche maat berekend, naar welke het Landboek van 1657, zonder de kaart, vervaardigd is.

Behalve het oudheerlijk kasteel, is er te Nazareth nog een ander, vroeger 't eigendom van den eerw. heer De Meulenaere, vicaris-generaal van het bisdom van Gent. Na zijnen dood geërfd door den heer Hendrik de Meulenaere, kapitein der dragonders in dienst van Z. M. den Koning der Nederlanden, ridder der Eikenkroon, enz., werd het door dezen herbouwd, en wordt thans gedurende de zomermaanden door mevrouw De Meulenaere, zijne weduwe, bewoond.

MISSTELLING.

Op bladz. 27 staat, dat aan Victor van der Zickele de heerlijkheid van Nazareth, benevens die *van Zeevergem*, te beurt viel. —
Lees : de heerlijkheid *te Zeevergem*.

Dezelfde opmerking geldt voor Nicolaas van der Zickele,
bl. 28, 3^e regel.
